MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

LOLITA TARASEVIČIŪTĖ

# ASMENS TEISĖ UŽDUOTI KLAUSIMUS KALTINIMO LIUDYTOJAMS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas:
Prof. dr. Rima Ažubalytė

VILNIUS
2017

ĮVADAS....3

1. KALTINAMOJO (ĮTARIAMOJO) TEISĖ UŽDUOTI KLAUSIMUS KAIP BAUDŽIAMOJO PROCESO PRINCIPŲ ELEMENTAS....8
1.1. Asmens teisės gintis realizavimas užduodant klausimus kaltinimo liudytojams....8
1.2. Teisės užduoti klausimus samprata....12
1.2.1. Autonomiška liudytojo samprata....12
1.2.2. Teisės realizavimo subjektai ir baudžiamojo proceso stadijos kuriuose ši teisė realizuojama....15
2. VAIKŲ, SEKSUALINIŲ NUSIKALTIMŲ AUKŲ, ANONIMINIŲ LIUDYTOJŲ APKLAUSOS SPECIFIKA....24
2.1. Kaltinamojo (įtariamojo) teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams – vaikams realizavimas....24
2.2. Kaltinamojo (įtariamojo) teisės apklausti seksualinių nusikaltimų aukas realizavimas....30
2.3. Kaltinamojo (įtariamojo) teisės užduoti klausimus anoniminiams kaltinimo liudytojams realizavimas....35
3. ATVEJAI, KAI GALIMA APKALTINAMĄJĮ NUOSPRENDĮ GRĮSTI LIUDYTOJŲ, KURIEMS GYNYBA NEUŽDAVĖ KLAUSIMŲ ARBA NEGAVO ATSAKYMŲ Į UŽDUOTUS KLAUSIMUS PARODYMAIS....40
3.1. Kriterijai kuriais turi būti remiamasi grindžiant apkaltinamąjį nuosprendį neapklaustų gynybos liudytojų parodymais....40
3.2. Svarbios priežastys dėl kurių liudytojas nedalyvauja teisme....42
3.3. Neapklaustų gynybos kaltinimo liudytojų parodymų reikšmės vertinimas....48
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI....56
LITERATŪROS SĄRAŠAS....59
ANOTACIJA....71
ABSTRACT....72
SANTRAUKA....73
SUMMARY....74

# ĮVADAS

Kiekvienas asmuo turi teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Teisingas bylos nagrinėjimas įmanomas tik tada, kaip asmuo gali pasinaudoti visomis įstatymo jam suteiktomis teisėmis, taip pat, kai nėra padaryta esminių proceso pažeidimų. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau ir Konstitucija)[1] 31 straipsnyje yra garantuojama asmens teisė į gynybą. Vienas iš teisės į gynybą elementų yra asmens teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojui arba prašyti, kad jie būtų apklausti gynybos. Ši teisė yra įtvirtinta Žmogaus teisių ir laisvių konvencijos (toliau ir Konvencija)[2] 6 straipsnio 3 dalies (d) punkte, taip pat Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau ir BPK)[3] 44 straipsnio 7 dalyje. Asmens teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojui užtikrina parodymų patikimumą, o tai prisideda prie baudžiamojo proceso siekio, kad kaltas asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Jei asmuo negalėtų pasinaudoti savo teise užduoti klausimų kaltinimo liudytojams, gali kilti grėsmė pažeisti ne tik jo teisę į gynybą, tačiau ir nekaltumo prezumpciją, nebūtų įgyvendinamas rungtyniškumo principas, teisė į teisingą teismą. Tinkamas šios teisės reguliavimas ir įgyvendinimas ypatingai aktualiu tampa, kai kalbama apie įslaptintus ar pažeidžiamus kaltinimo liudytojus.

Nagrinėjamos temos aktualumą lemia dar ir tai, jog gana stabilus Žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkto aiškinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau ir EŽTT) jurisprudencijoje nuo 2011 m. Al-Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę bylos[4] gana radikaliai pradėjo keistis. Atitinkamai pradėjo kisti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau ir LAT) formuojama praktika dėl teisės užduoti klausimus liudytojams ir apkaltinamojo nuosprendžio grindimo parodymais asmens, kurio negalėjo apklausti gynyba. Taigi, aktualu išanalizuoti asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams turinį, būtent vertinant naujausią EŽTT praktiką, kurioje yra keičiami ankstesni precedentai dėl teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, taip pat kasacinės instancijos teismo praktiką. Tyrimas leis įvertinti šios teisės realizavimo standartus ir jų laikymąsi Lietuvos baudžiamajame procese.

**Tiriama problema**. Asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams ribojimas stipriai sumažina asmens galimybes gintis baudžiamajame procese. Ar ši įstatymuose įtvirtinta teisė veikia pakankamai efektyviai praktikoje? Ar gali būti įgyvendinamas šalių lygių procesinių teisių įgyvendinimo principas tuo atveju, kai gynyba negalėjo apklausti kaltinimo liudytojų? Ar užtikrinama asmens teisė į teisingą teismą, kai teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, remiasi liudytojų parodymais, kurie nebuvo apklausti gynybos?

[1] " Lietuvos Respublikos Konstitucija,'' *Valstybės žinios*, 33-1014 (1992)
[2] "Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,'' *Valstybės žinios*, 40-987 (1995).
[3] "Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas.'' *Valstybės žinios* 37-1341 (2002)
[4] Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 26766/05, 22228/06, (2011)

**Darbo naujumas**. Apie kaltinamojo teise užduoti klausimus kaltinimo liudytojui yra parašytas Gintaro Godos straipsnis ,,Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė.‘‘[5] Tačiau mano darbo tikslas yra išanalizuoti praktines tokios teisės realizavimo galimybes specifinėse situacijose, tokiose, kai liudytojas yra miręs, kai neleidžiama apklausti pažeidžiamų proceso dalyvių (vaikų, seksualinių nusikaltimų aukų ir pan), taip pat anoniminių (vaikų, bendrakaltinamųjų ir pan) liudytojų parodymų vertinimą teisme. Ši tema iš dalies analizuojama ir dviejose disertacijose: Lijanos Štarienės ,,Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį.‘‘[6] ir Marinos Gušauskienės disertacijoje ,,Teisė į gynybą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos.”[7] Tačiau šiuose darbuose Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punktas nebuvo nagrinėjamas. Atskirai apie nepilnamečių apklausas šiame konstekste rašė Rima Ažubalytė straipsnyje ,,Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo: (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui).*[8] ir Dovilė Murauskienė straipsnyje ,,Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos.‘‘[9] Kaip jau minėta, pasikeitus tarptautinio teismo ir kintant kasacinės instancijos teismo praktikai, jos pokyčiai Lietuvoje moksliniuose darbuose aptarti nebuvo. Taigi šiuo aspektu magistro darbas yra naujas.

**Problemos ištirtumas**. Lietuvoje teisę į teisingą teismą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį jau minėtoje disertacijoje nagrinėjo Lijana Štarienė,[10] Marina Gušauskienė savo disertacijoje,[11] nagrinėjo gynybos turinį, Šiose disertacijose nebuvo nagrinėjami probleminiai aspektai realizuojant asmens teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams.

Stefan Trechsel knygoje ,,Human Rights in Criminal Proceedings,‘‘[12] analizuojamas Konvencijos 6 straipnis, tačiau joje nebuvo detaliai analizuojamos problemos su kuriomis susiduria asmuo realizuojant savo teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. Harris,

---

[5] Gintaras Goda, “Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė,‘‘ *Teisė* ISSN 1392-127, 36. (2000), http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367185455346/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

[6] Lijana Štarienė, “Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį‘‘ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2009)

[7] Marina Gušauskienė, “Teisė į gynybą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos‘‘ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2007)

[8] Rima Ažubalytė,‘‘ Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese.‘‘ Iš Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo: (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė, 159-204. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011.

[9] Dovilė Murauskienė, ‘‘Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos,‘‘ *Jurisprudencija. Mokslo darbai,* 22(2) ISSN 2029-2058 (2015), http://www.mruni.eu/upload/iblock/046/jurisprudencija-382-405psl-Murauskiene.pdf

[10] Marina Gušauskienė, *supra* note, 7.

[11] Rima Ažubalytė*, supra* note, 8.

[12] Stefan Trechsel and Sarah J. Summers, ‘‘*Human rights in criminal proceedings.‘‘* Oxford [England]: Oxford UniversityPR (2005).

O'Boyle & Warbrick ,,Law of the European Convention on Human Rights. Third edition,‘‘[13] ir David John Harris ,, Law of the European Convention on Human Rights‘‘[14] knygose buvo išsamiai išnagrinėtas Konvencijos 6 straipsnis, analizuojama naujesnė EŽTT praktika. Paul Adrian Keane, McKeown knygoje ‘‘The Modern Law of Evidence,‘‘ taip pat buvo analizuojama naujesnė EŽTT praktika dėl lemiamų ir vienintelių liudytojų parodymų, svarbių priežastys dėl kurių liudytojas neduoda parodymų teisme.[15] Reid, Karen knygoje ‘‘A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights,‘‘ nagrinėjama EŽTT praktika bei problemos su kuriomis susiduria teismai, gynyba, kai reikia apklausti specifinius liudytojus.[16]

Rusijoje Laptev Pavel Aleksandrovich savo disertacijoje[17] nagrinėjo Žmogaus teisių ir laisvių konvencijos turinį ir jos taikymo ypatumus Rusijos teisinėje sistemoje. Kitas mokslininkas, Osipov Artem 2010 metais, taip pat Rusijoje apgynė disertaciją, kurioje nagrinėjo Konvencijos 6 straipsnį.[18]

Įtariamojo sampratą monografijoje analizavo Remigijus Merkevičius.[19] Teisės į gynybą problematiką nagrinėjo ir Raimundas Jurka.[20] Kitame darbe Raimundas Jurka analizavo anoniminių liudytojų parodymų patikimumo vertinimo kriterijus.[21] Gintaras Goda jau minėtame savo darbe pakankamai plačiai išanalizavo asmens teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, tačiau jo darbe nebuvo analizuojami probleminiai šios teisės aspektai. Šiame magistro darbe, bus atskleidžiamas šios teisės turinys, bei analizuojami probleminiai aspektai.

Siekiant įgyvendinti tyrimo uždavinius darbe bus analizuojamas ir tiriamas taip pat Žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkto praktinis aiškinimas, pateikiamas ne

---

[13] Harris, O'Boyle & Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights Third edition.*( UK: Oxford University Press 2014).
https://books.google.lt/books?id=NvH8AwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

[14] David John Harris, *Law of the European Convention on Human Rights*. (UK: Oxford University Press, 2009).

[15] Adrian Keane,Paul McKeown, *The Modern Law of Evidence 11th edition* (United Kingdom: Oxford University Press 2016),
https://books.google.lt/books?id=kHvnCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

[16] Karen Reid, *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights* (UK: Sweet & Maxwell, 2011)
https://books.google.lt/books?id=VYB3mqdTv3sC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

[17] Osipov Artem Leonidovich, "Realizacija trebovanij statji 6 konvenciy o zaščite prav čeloveka i osnovnyh svobod pri rasmotrenii ugolovnyh del sudom pervoj instancii‘‘ (daktaro disertacija, 2010),
http://www.dissercat.com/content/realizatsiya-trebovanii-stati-6-konventsii-o-zashchite-prav-cheloveka-i-osnovnykh-svobod-pri

[18] Laptev Pavel Aleksandrovich, "Evropejskaja konvencija o zaščite prav čeloveka i osnovnyh svobod v pravovoj sisteme Roccii: problemi teorii i praktiki vzaimodejstija‘‘ (daktaro disertacija, 2006),
http://www.dissercat.com/content/evropeiskaya-konventsiya-o-zashchite-prav-cheloveka-i-osnovnykh-svobod-v-pravovoi-sisteme-ro

[19] Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas. Įtariamojo samprata* (Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008).

[20] Raimundas Jurka, ‘‘Teisės į gynybą garantijos realumas: nuo ieškojimų iki atradimų,‘‘ žiūrėta 2016 09 29,
http://denver.infolex.lt/advoco_old/getfile.aspx?dokid=36c194d8-72cb-4f44-a1e7-7f97b195dbec

[21] Jurka, Raimondas. ‘‘Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą.‘‘ *Jurisprudencija*, t. 75(67) 30–36. (2005). https://www.mruni.eu/upload/iblock/649/004_jurka.pdf.

tik doktrinoje, tačiau ir teismų praktikoje. Paminėtina, kad asmens teisės užduoti klausimus taikymo praktika yra apibendrinta ne vienoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teismų praktikos apžvalgoje.[22]

Išanalizavus šiuos darbus, kuriuos paminėjau anksčiau, kitus mokslininkų darbus, kuriais buvo remtasi rašant šį darbą, bei atsižvelgiant į tai, kad yra formuojama nauja EŽTT praktika, tampa akivaizdu, kad rašyti mokslinį darbą šią temą yra aktualu.

**Tyrimo tikslas**. Atskleisti asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams turinį, taip pat nustatyti šios teisės realizavimo ypatumus bei probleminius aspektus.

**Uždaviniai**.

1. Ištirti asmens teisės gintis užduodant klausimus kaltinimo liudytojams turinį.

2. Išanalizuoti teisės į gynybą ir rungimosi principo santykį su asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams.

3. Išanalizuoti teisės užduoti klausimus, vaikams, seksualinių nusikaltimų aukoms, anoniminiams liudytojams probleminius aspektus.

4. Įvertinti, ar nėra pažeidžiamos kaltinamojo teisės tais atvejais, kai apkaltinamasis nuosprendis pagrindžiamas liudytojų, kurie nebuvo apklausti gynybos, parodymais

Siekiant įgyvendinti tyrimo uždavinius darbe bus analizuojamas ir tiriamas Žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 3 d. d punkto praktinis aiškinimas, pateikiamas doktrinoje bei teismų praktikoje.

**Tyrimo metodai**. Darbe naudojamas lyginamasis metodas, kurio pagalba buvo lyginamos Lietuvos bei užsienio šalių Konstitucijos įtariamojo (kaltinamojo) teisių aspektu, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir EŽTT pozicijos ir jų atitikimas analizuojant kaltinamojo ir kitų baudžiamojo proceso dalyvių teisių balansą bei teisinių principų turinį.

Taip pat remiantis sisteminės analizės metodu padaryti atitinkami apibendrinimai, išvados, padedančios tiksliau ir aiškiau suvokti darbe nagrinėjamas asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams problemas bei iškeltus uždavinius.

Darbe naudoti empiriniai metodai: analizuota EŽTT jurisprudencija, susijusi su Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punktu: panaudotos 56 bylos, taip pat panaudotos 45 kasacinės instancijos teismo bylos, kuriose buvo gvildenamas aptariamos teisės turinys ir jos įgyvendinimo ypatumai.

[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės mėnesio teismo praktikos apžvalga. p. 6-7. Žiūrėta 2017. 04.18.,file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/lat_aktuali_praktika_geguze %20(9).pdf. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. teismo praktikos apžvalga. p 9-10. Žiūrėta 2017 balandžio 17d.,file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/lat aktuali praktika gegu%C5 %BE%C4%97.pdf. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio mėnesio praktikos apžvalga. p. 10-11. Žiūrėta 2017.04.18.,file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/lat_aktuali_praktika_bir %C5%BEelis%20(3).pdf

**Darbo struktūra.** Magistro darbą sudaro tris savarankiškos dalys. Pirma dalis skirta apibrėžti asmens teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. Ši teisė analizuojama kaip įtariamojo kaltinamojo teisės į gynybą, rungtyniškumo principų elementas. Antra dalis skirta išanalizuoti asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams probleminius aspektus. Bus analizuojami vaikų, anoniminių liudytojų, asmenų kurie nukentėjo nuo seksualinių nusikalstamų veikų, apklausos ypatumai. Trečioje dalyje bus analizuojami trys EŽTT jurisprudencijoje[23] suformuoti kriterijai. Bus vertinama, kokias priežastys EŽTT bei Lietuvos teismai laiko svarbiomis, dėl kurių liudytojai gali būti neapklausiami gynybos, bei tokių parodymų leistinumas grindžiant jais apkaltinamąjį nuosprendį. Taip pat analizuojama vienintelių ir esminių gynybos neapklaustų liudytojų parodymų reikšmė, priimant apkaltinamąjį nuosprendį. Kadangi teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams yra viena iš asmens gynybos teisių, bus įvertinta, kokios yra suteikiamos kompensuojančios procesinės garantijos ir galimybės kaltinamajam, kuris negalėjo apklausti kaltinimo liudytojų.

**Ginamieji teiginiai.**

*1. Lietuvos įstatymuose įtvirtintos garantijos, kuriomis užtikrinama tai, kad įtariamasis (kaltinamasis) galės tinkamai pasinaudoti teise užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. Tačiau tokios garantijos nepakankamos, kai procese dalyvauja anoniminiai liudytojai.*

*2. EŽTT praktikoje suformuoti naujausi kriterijai, kuriuos įvetinus galima priimti apkaltinamąjį nuosprendį remiantis neapklaustais gynybos kaltinimo liudytojų parodymai ir tai vertinama, kaip teisingas baudžiamasis procesas.*

[23] Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, supra* note, 4: Schatschaschwili v. Germany Eur. Ct. H.R. 9154/10 (2015).

# 1. KALTINAMOJO (ĮTARIAMOJO) TEISĖ UŽDUOTI KLAUSIMUS KAIP BAUDŽIAMOJO PROCESO PRINCIPŲ ELEMENTAS

## 1.1 Asmens teisės gintis realizavimas užduodant klausimus kaltinimo liudytojams

Teisė gintis yra viena iš svarbiausių įtariamojo, kaltinamojo teisių. Teisės į gynybą principas yra platus, kuris susideda iš konkrečių teisių, kuriomis įtariamasis, kaltinamasis disponuoja įgyvendinamas savo teisę į gynybą. Gintis gali toks asmuo kuris galimai padarė nusikalstamą veiką ir jau turi įtariamojo statusą. Įtariamasis gali naudotis BPK 21 straipsnio 4 dalyje įtvirtintomis teisėmis tai, ,,teise žinoti, kuo jis įtariamas, nuo sulaikymo ar pirmos apklausos momento gali turėti gynėją, duoti parodymus, pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus.'' Asmuo tampa aktyviu proceso dalyviu, kai gauna įtariamojo statusą kas jam suteikia galimybę būti sąlygiškai savarankišku, tiesioginiams procesiniams priešininkams (prokurorui ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui) lygiaverčiu proceso subjektu, galinčiu teisėtomis priemonėmis ir būdais daryti įtaką bylos eigai.[24] Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta, kad „asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą.“[25] Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nurodo, kad „*Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje laiduota kaltinamojo teisė į gynybą suponuoja, kad kaltinamajam turi būti garantuotos pakankamos procesinės priemonės gintis nuo pareikšto kaltinimo bei užtikrinta galimybė jomis pasinaudoti. Kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš tiesos byloje nustatymo garantijų. Ši teisė laikoma būtina sąlyga įgyvendinant baudžiamojo proceso uždavinį teisingai nubausti kiekvieną nusikaltimą padariusį asmenį ir užtikrinanti, kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas.* “[26] Paprastai teisė į gynybą yra numatoma tiek Konstitucijoje, tiek BPK. Europos Sąjungos šalys savo Konstitucijose taip pat numato asmens teisę į gynybą. Štai kelios šalys, kuriose ši teisė taip pat

[24] Remigijus Merkevičius, “Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju,“ *Teisė* 57, 1392-1274 (2005): p. 107, http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367155715857/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

[25] Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 33-1014 (1992)

[26] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999m. vasario 5d. nutarimas. ‘‘Dėl parengtinio tyrimo, įrodymų rinkimo būdo ir teisės į gynybą,‘‘ *Valstybės žinios* 1999. Nr. 15-402

yra įtvirtinta: Čekija, Estija, Airija, Austrija, Belgija, Bulgarija, Ispanija, Italija[27], Latvija[28], Vokietija.[29] Rusijos Federacijos Konstitucijos 48 straipsnyje taip pat numatyta teisė į gynybą.[30]

Teisė gintis siejama ne tik su asmens teise turėti gynėją, tačiau taip pat ir su teise asmeniui gintis pačiam. BPK 10 str. 2 d. numatyta, kad ,,Teismas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo užtikrinti galimybę įtariamajam, kaltinamajam ir nuteistajam įstatymų nustatytomis priemonėmis ir būdais gintis nuo įtarimų bei kaltinimų ir imtis reikiamų priemonių užtikrinti jų asmeninių ir turtinių teisių apsaugą.‘‘[31] BPK 44 str. 7 d. skelbiama. ,,Kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo turi teisę, kad jam suprantama kalba būtų skubiai ir nuodugniai pranešta apie jam pareikšto kaltinimo pobūdį bei pagrindą, turėti pakankamai laiko bei galimybių pasirengti gynybai, pats apklausti liudytojus arba prašyti, kad liudytojai būtų apklausti, nemokamai naudotis vertėjo paslaugomis, jeigu nesupranta ar nekalba lietuviškai.‘‘Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 48 str. 2 d. yra numatoma asmens teisė į gynybą: ,,kiekvienam, kuris kaltinamas padaręs nusikaltimą, užtikrinama teisė į gynybą.‘‘[32] Konvencijos 6 str. 3 d. numatytos pagrindinės asmens teisės kurios negali būti ribojamos, tam, kad asmuo galėtų gintis nuo pareikštų kaltinimų. ,,*Kiekvienas kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo turi mažiausiai šias teises: a) būti skubiai ir išsamiai jam suprantama kalba informuotas apie pateikiamo jam kaltinimo pobūdį ir pagrindą; b) turėti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai; c) gintis pats arba padedamas savo paties pasirinkto gynėjo arba, jei neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti ir, kai tai reikalinga teisingumo interesams, nemokamai gauti advokato pagalbą; d) pats apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams; e) nemokamai naudotis vertėjo pagalba, jeigu nesupranta ar nekalba teismo procese vartojama kalba.* ‘‘[33]

Marina Gušauskienė savo disertacijoje teigia, kad teisė į gynybą savo turiniu yra kompleksinė. Susidedanti iš atskirų asmens teisių baudžiamajame procese. Kiekvienam įtariamajam turi būti suteiktos šios teisės: 1. kvalifikuota teisinė pagalba; 2. teisė dalyvauti

---

[27] Pumputis, Alvydas, ir kt. *Pasaulio valstybių Konstitucijos. 1 tomas*, p. 617-671; 787-835; 29-89;199-245;485-561; 1005- 1079; 1079 (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016). http://ebooks.mruni.eu/pdfreader/pasaulio-valstybi-konstitucijos-i-tomas83029

[28] Žilys, Juozas, ir kt. *Pasaulio valstybių Konstitucijos, 2 tomas*.. (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2016), p. 555. http://ebooks.mruni.eu/reader/pasaulio-valstybi-konstitucijos-ii-tomas/984.

[29] Vainiutė, Milda ir kt. *Pasaulio valstybių Konstitucijos, 3 tomas*. (Vilnius, Mykolo Romerio Universitetas, 2016) p. 1285- 1292. http://ebooks.mruni.eu/pdfreader/pasaulio-valstybi-konstitucijos-iii-tomas

[30] ‘‘Rusijos Federacijos Konstitucija.‘‘ Žiūrėta 2017 m. sausio 16 d. http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm

[31] “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“ supra note. 3

[32] ‘‘Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija.‘‘ 2012/C 326/02

[33] ‘‘Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.‘‘ *Valstybės žinios*, 40-987 (1995).

įrodinėjimo procese; 3. teisė apskųsti tyrėjų veiksmus, 4. teisė pareikšti nušalinimus 5. teisė į tikslią lingvistinę pagalbą; 6. teisė būti išklausytam; 7. teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams.[34]

Kadangi teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams nėra įtvirtinta Konstitucijoje, ši teisė buvo tiriama analizuojant asmens teisės į gynybą turinį. Todėl, išanalizavus teisės į gynybą turinį galima teigti, kad paprastai teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams yra laikoma teisės į gynybą sudėtiniu elementu.

Nors buvo pasakyta, kad teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams yra teisės į gynybą principo elementas, tačiau ši teisė taip pat glaudžiai susijusi su rungimosi bei šalių lygiateisiškumo principais.

Rungimosi principas užtikrina tai, kad gynybos ir kaltinimo šalis gali lygiomis teisėmis varžytis procese ginant savo interesus. ,,Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad teisminis teisių ir laisvių gynimas, skirtingai nuo kitų jų gynimo būdų, turi tik jam būdingus visuotinai pripažintus demokratinius principus ir, be kita ko, pažymėjo, kad vienas iš jų yra rungimosi principas, taip pat, kad svarbi asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisės į gynybą garantija yra teisminio nagrinėjimo dalyvių teisių lygybė ir minėto principo laikymasis, jiems įstatymais turi būti užtikrintos lygios teisės teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pareikšti prašymus, bylos turi būti nagrinėjamos laikantis rungimosi principo.‘‘[35] Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje nurodoma, kad, ,, teisė į rungtyninį teismą baudžiamojoje byloje reiškia, kad ir kaltinimas, ir gynyba turi turėti galimybę žinoti bei komentuoti kitos šalies pateiktus paaiškinimus ir įrodymus. Galimi įvairūs būdai, kuriais nacionalinė teisė gali užtikrinti šį reikalavimą. Tačiau nepaisant pasirinkto būdo ji turėtų užtikrinti, kad kita šalis žinos, jog pateikti (priešingos šalies) paaiškinimai, ir turės realią galimybę juos pakomentuoti.‘‘[36] BPK 7 str. 2 d. įtvirtintas rungimosi principo turinys, nurodant, kad ,,kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui.‘‘ Pasak Konstitucinio Teismo, ,,*teisminio bylos nagrinėjimo metu svarbi asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisės į gynybą garantija yra kaltintojo, teisiamojo, gynėjo, nukentėjusiojo ir jo atstovo, taip pat civilinio ieškovo ir atsakovo, jų*

[34] Marina Gušauskienė, ‘‘Teisė į gynybą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos‘‘ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2007), p. 30-45.
[35] Mindaugas Girdauskas, ‘‘Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai‘‘ *Teisė* 53, (2004) p. 102-103, http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367154593543/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content
[36] *Ibid*., 102-103.

*atstovų teisių lygybė ir rungimosi principo laikymasis.‘‘*[37] Akivaizdu, kad rungimosi principo įgyvendinimas yra glaudžiai susijęs su kaltinamojo (įtariamojo) teise į gynybą. Rungimosi principas baudžiamajame procese yra kaip tam tikra garantija, kuri užtikrina, kad šalys bus aktyvios ir turės lygias teises baudžiamajame procese.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje, teismas taip pat pažymėjo gynybos teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams svarbą užtikrinant rungtyniškumo principo įgyvendinimą baudžiamajame procese. Byloje Karpenko prieš Rusiją, teismas pasisakė, kad visi įrodymai turi būti pateikti bylos nagrinėjimo teisme metu, dalyvaujant kaltinamajam, siekiant užtikrinti rungimosi principo įgyvendinimą. Gynybos esmė yra ta, kad įtariamajam, kaltinamajam būtų tinkamai suteikta teisė ginčyti liudytojų parodymus ir apklausti juos bet kokioje proceso stadijoje.[38] Byloje Bricmont prieš Belgiją, teismas taip pat pasisakė, kad rungimosi principas įgyvendinamas apklausiant liudytojus ir komentuojant jų pasisakymus.[39]

Rungimosi principas glaudžiai susijęs ir su šalių lygiateisiškumo principu, kadangi nesant lygių teisių tarp šalių būtų neįmanoma rungtis baudžiamajame procese. Visu pirma lygiateisiškumas siejamas su įtariamojo teise užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, literatūroje nurodant, kad „asmenų lygybės procese principas, arba šalių procesinio lygiateisiškumo principas, - tai vienas sudedamųjų ir pačių svarbiausių rungimosi principų elementų‘‘[40], pabrėžiama, kad „ir Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje, ir tarptautinėje praktikoje su šalių procesinio lygiateisiškumo principu siejama įtariamojo (kaltinamojo) teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. Tokios teisės įtariamajam (kaltinamajam) suteikimas leidžia garantuoti vienodas galimybes disponuoti tam tikra informacija.‘‘[41] Todėl, teisė į gynybą užtikrinama tik tokiame teisminiame procese, kuriame kaltinamajam yra garantuojamos lygios kaip ir kaltinimo pusei teisės. Kaltinamasis, gali teikti savo įrodymus, ginčyti kitos šalies įrodymus, įrodinėti savo nekaltumą ar mažesnę kaltę. Tarptautinėje teisėje tinkamas rungimosi principo įgyvendinimas yra esminė sąlyga, kad kiekvienas asmuo turėtų teisę į teisingą teismą ir būtų tinkamai užtikrintos jo teisės procese (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių pakto 14 str. 1 d.[42], Konvencijos 6 str. 1 d.[43]). Antra, gynybai turi būti užtikrinama teisė apklausti liudytojus tokiomis pačiomis sąlygomis, kuriomis juos apklausia kaltinimo pusė. Tai reiškia, kad šalys turi turėti lygias galimybes. Kaltinamajam turi būti

[37] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999m. vasario 5d. nutarimas, supra note, 26.
[38] Karpenko v. Russia, Eur. CT. H.R. 5605/04 (2012).
[39] Bricmont v. Belgium, Eur. CT. H.R. 10857/84 (1989).
[40] Raimundas Jurka, Rima Ažubalytė, Marina Gušauskienė, Artūras Panomariovas, *Baudžiamojo proceso principai* (Vilnius: Eugrimas 2009), p.125
[41] *Ibid.,*128.
[42] ‘‘Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas,‘‘ *Valstybės žinios*, 77-3288 , (2002).
[43] ‘‘Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.‘‘ *Valstybės žinios*, 40-987 (1995).

suteikta reali teisė įrodinėti ir gintis baudžiamajame procese, lygiai taip pat kaip ir kaltinimo pusei. Todėl, visi įrodymai turi būti pateikti ir įvertinti nagrinėjant bylą teisme.

Apibendrinant, galima teigti, kad rungimosi ir lygiateisiškumo principai įgyvendinami kaltinamajam aktyviai dalyvaujant baudžiamajame procese, taip pat ir turint galimybę apklausti liudytojus. Šio darbo temai aktualu tai, kad Konvencijoje ir BPK įtvirtinta asmens teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams yra asmens teisė, kuria jis gali pasinaudoti, gindamasis, siekiant užtikrinti šalių lygias teises bei rungtyniškumo principo įgyvendinimą. Tai lemia teisminio nagrinėjimo principai, o būtent sąžiningo bei tiesioginio nagrinėjimo principas, taip pat baudžiamojo proceso dalyvių lygiateisiškumas teisminiame nagrinėjime. Pagal Lietuvos BPK nuosprendis gali būti grįstas tik tokiais įrodymais kurie teisme buvo išnagrinėti išsamiai, nešališkai bei teisingai įvertinti (BPK 20 straipsnis, 301 str. 1 d.)

## 1.2. Teisės užduoti klausimus samprata

### 1.2.1. Autonomiška liudytojo samprata

Kaip jau minėta, teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams yra numatyta tiek tarptautiniuose, tiek ES aktuose, taip pat BPK. BPK 44 str. 7 d. ir 8 d. taip pat yra įtvirtinta asmens teisė gintis, be kita ko ir teisė užduoti klausimus liudytojams ar prašyti, kad jie būtų apklausti.

Nors pagal BPK liudytojai yra visi asmenys, kurie gali žinoti kažkokias aplinkybes kurios gali būti reikšmingos sprendžiant bylą, tačiau šiame darbe teisė užduoti klausimus liudytojams bus nagrinėjama daugiausia remiantis EŽTT jurisprudencija, kurioje pagal Konvencijos 6 str. 3 d. d punkto normos prasmę liudytojai yra visi asmenys, kurie turi tam tikros informacijos apie įvykį, o būtent kaltinimo, gynybos liudytojai, ekspertai, nukentėjusieji, kiti kaltinamieji ir t. t.

Remiantis EŽTT jurisprudencija, liudytojais gali būti visi asmenys nepriklausomai nuo to kokį procesinį statusą jie yra įgyję tuo metu, kai duoda parodymus ar anksčiau. Štai byloje Kostovski prieš Nyderlandus, teismas pažymėjo, kad liudytojai yra visi asmenys kurie ne tik apklausiami tiesiogiai teisiamajame posėdyje, bet ir visi kiti, kurių parodymai perskaitomi teisme.[44] Luca prieš Italiją byloje teismas pažymėjo, kad liudytojai byloje taip pat gali būti ir kiti asmenys, kurie byloje yra įtariamieji, kaltinamieji, jeigu jų parodymai yra pakankamai reikšmingi tam, kad būtų paskelbtas apkaltinamasis nuosprendis.[45] Lietuvos

[44] Kostovski v Netherlands, Eur. Ct. H.R. 11454/85 (1990).
[45] Luca v Italy, Eur. CT. H.R. 33354/96 (2001).

Aukščiausiojo Teismo praktikoje kitų išteisintųjų, nuteistųjų, taip pat asmenų, kuriems baudžiamosios bylos nutrauktos parodymais taip pat remiamasi, kaip liudytojų parodymais. *„BPK nėra numatyti draudimų kaip liudytojus apklausti asmenis, baudžiamajame procese turėjusius įtariamojo ar kaltinamojo statusą ir vėliau išteisintus arba atleistus nuo baudžiamosios atsakomybės. Pagal teismų praktiką, dėl tos pačios veikos kaip bendrininkai jau nuteisti asmenys į teismo posėdį kviečiami ir posėdyje apklausiami pagal liudytojo apklausos taisykles, bet tokie asmenys neįspėjami dėl atsakomybės pagal BPK 163 straipsnį už atsisakymą arba vengimą duoti parodymus, dėl atsakomybės pagal BK 235 straipsnį už melagingus parodymus ir neprisiekia (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-856/2006)“.*[46] Kitoje kasacinės instancijos teismo nutartyje pažymėta, kad *„.kaip liudytojai gali būti apklausti ir kitoje byloje nuteisti asmenys. Tokių asmenų apklausa nepažeidžia nei BPK 80 straipsnio 1 punkto, nei kitų BPK nuostatų. (...)Liudytojų, kurie galėjo būti ar buvo traukiami baudžiamojon atsakomybėn, parodymai turi būti vertinami su kitais baudžiamojoje byloje surinktais įrodymais. Egzistavus i baudžiamosios atsakomybės pritaikymo grėsmė savaime nepagrindžia išvados, kad tokių liudytojų parodymai negali būti objektyvūs, kad teisėsaugos pareigūnai tokioje situacijoje paprastai gali išgauti neteisingus parodymus. Tai, kad parodymus duoda liudytojai, neįspėti dėl baudžiamosios atsakomybės pagal BK 235 straipsnį už melagingus paaiškinimus, irgi savaime nepaneigia tokių parodymų objektyvumo.“*[47]

EŽTT bei kasacinės instancijos teismo praktikoje pripažįstama, kad iš esmės visi asmenys gali būti liudytojai, tačiau atsižvelgiant į liudytojų suinteresuotumą bylos baigtimi skiriasi parodymų vertinimo teisme kriterijai. Byloje Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus teismas pasisakė, kad policijos pareigūnų statusas yra kiek kitoks nei tų liudytojų, kurie nėra suinteresuoti bylos baigtimi. Tokie liudytojai yra suinteresuoti, nes jie susiję su vykdomąja valdžia ir baudžiamojo persekiojimo vykdymu.[48] Akivaizdu, kad visi asmenys, kurie susiję su vykdomąją valdžia bei baudžiamojo proceso persekiojimo vykdymų, taip pat gali būti liudytojai, tačiau tokių liudytojų parodymai turi būti vertinami ypač atsargiai. Kasacinės instancijos teismo praktikoje pareigūnai – liudytojai, traktuojami kaip liudytojai kuriems nenustatomos specifinės apklausos taisyklės, tačiau jų parodymai turi būti vertinami su visais ištirtais bylos duomenimis. *„Atsiliepime nurodoma ir tai, kad kasatoriaus teiginiai dėl neva suinteresuotų liudytojų, tarp jų įvykio vietoje buvusių policijos pareigūnų, parodymų*

[46] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. lapkričio 24d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-511/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/51070216868788/2K-377-511/2016
[47] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. gruodžio 15d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje byloje Nr 2K-390-895/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/232940398576936/2K-390-895/2016
[48] Van Mechelen and others v. The Netherlands, Eur. Ct. H.R 22007/03 (1997).

*vertinimo apeliacinės instancijos teismo jau yra įvertinti ir į juos atsakyta. Byloje nėra duomenų, leidžiančių daryti prielaidą, kad šie liudytoja yra kaip nors suinteresuoti bylos baigtimi, apkalba kasatorių ir nori jį apkaltinti nebūto nusikaltimo padarymu. Liudytoja pirmosios instancijos teisme davė nuoseklius, išsamius ir logiškus parodymus apie jiems žinomas įvykio aplinkybes, ir šie jų parodymai atitiko kitus byloje surinktus duomenis.‘‘*[49] Kitoje kasacinės instancijos teismo byloje nurodoma, kad ,,*BPK normos nedraudžia apklausti kaip liudytoją ikiteisminio tyrimo pareigūną ir remtis, grindžiant apkaltinamąjį nuosprendį, tokio liudytojo parodymais, vertinant juos visų ištirtų bylos duomenų kontekste (BPK 78, 79, 80 straipsniai, 276 straipsnio 4 dalis, 301 straipsnis).(...) Taigi vien ta aplinkybė, kad liudytojas yra ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nėra pagrindas jo parodymus, svarbius ir kitų įrodymų patikrinimui bei jų vertinimui, laikyti kaip neturinčius įrodomosios vertės.‘‘*[50] Šioje kasacinės instancijos byloje *,,nuteistoji nepagrįstai teigia, jog teismo nuosprendis yra neobjektyvus vien dėl to, kad priimtas remiantis nukentėjusiųjų ir liudytojų, kurie yra policijos pareigūnai, parodymais, o jos nuoseklūs parodymai nepagrįstai atmesti. Nukentėjusiųjų T. B., Ž. S. ir liudytojų D. L., N. K. ikiteisminio tyrimo metu duoti parodymai, nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, buvo patikrinti ir įvertinti tiek atskirai, tiek kaip visuma su kitais bylos įrodymais.‘‘*[51]

Bonisch prieš Austriją byloje teismas pasisakė, kad liudytojais taip pat pripažįstami specialistai bei ekspertai.[52] Taip pat pagal BPK 284 str. 4 d. specialistai apklausiami laikantis liudytojo apklausos taisyklių. Ekspertas apklausiamas laikantis BPK 275 str. nustatytos tvarkos, normoje įtvirtinta, kad klausimus specialistams bei ekspertams gali užduoti taip pat ir kaltinamasis bei gynėjas.

Akivaizdu, kad visi asmenys nepriklausomai nuo jų procesinio statuso, įskaitant ir buvusius įtariamuosius (kaltinamuosius), asmenis kurių atžvilgiu baudžiamoji byla nutraukta, pareigūnai, specialistai, ekspertai gali būti liudytojais. Todėl teisė apklausti liudytojus, konvencine prasme ir pagal kasacinės instancijos teismo praktiką, reiškia, kad kaltinamasis turi teisę apklausti visus aukščiau paminėtus asmenis.

[49] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. spalio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332-696/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/47832391872615/2K-332-696/2016
[50] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015m. vasario 17d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-699/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/39208879921989/2K-52-699/2015
[51] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-697/2017,‘‘ http://eteismai.lt/byla/100804887914048/2K-20-697/2017?word=6.204%20pakeisti%20sutarties%20s%C4%85lygas
[52] Bonisch v Austria. Eur. Ct. H. R 31930/04 (2007)

### 1.2.2. Teisės realizavimo subjektai ir baudžiamojo proceso stadijos kuriuose ši teisė realizuojama

Pagal BPK 44 str. 7d. bei Konvencijos 6 str. 3d. d punktą įtariamasis (kaltinamasis) apklausti liudytojus gali pats arba jo gynėjas, gynyba taip pat gali prašyti teisėsaugos pareigūnų, kad liudytojai būtų apklausti.

Visų pirma, aptartina asmens teisė apklausti kaltinimo liudytojus pačiam arba per jo gynėją, kurią jis gali realizuoti bet kada baudžiamojo proceso metu. EŽTT praktika, taip pat akcentuoja, kad šios teisės įgyvendinimas pačiam arba per gynėją, garantuoja asmens teisę į teisingą teismą.[53] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika taip pat yra analogiška, asmens teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizuojama pačiam arba jo gynėjui. Kasacinės instancijos teismo byloje teisėjų kolegija pažymi, „*kad S. B. teisė pačiam apklausti nukentėjusįjį A. J. byloje buvo užtikrinta ir šia teise jis pasinaudojo bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, kur tiek S. B., tiek ir jo gynėjas turėjo galimybę pateikti klausimus nukentėjusiajam. Taigi nėra pagrindo išvadai, kad dėl S. B. nedalyvavimo apklausiant nukentėjusįjį pas ikiteisminio tyrimo teisėją buvo suvaržyta jo teisė į teisingą procesą. Taip pat nėra pagrindo daryti išvadą, kad S. B. neturėjo tinkamos ir pakankamos galimybės ginčyti nukentėjusiojo parodymus dėl to, kad šis juos teisme pakeitė – ėmė neigti S. B. kaltę.*“[54] Tinkamai ši teisė gali būti realizuojama, kai liudytoją apklausia ne pats įtariamasis (kaltinamasis), o jo gynėjas. Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad teisės nebuvo pažeistos, nes„ *nukentėjusioji buvo du kartus apklausta ikiteisminio tyrimo teisėjo, pagal teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės akto išvadas apklausti nukentėjusiąją teisme nerekomenduojama, taip pat tai, kad visi gynėjai dalyvavo apklausiant nukentėjusiąją pas ikiteisminio tyrimo teisėją ir galėjo užduoti jai klausimus.*“[55] Šioje byloje buvo pažymėta, kad „*T. M. kaip liudytojas buvo apklaustas pirmosios instancijos teisme, E. M. – apeliacinės instancijos teisme, Z. Č. ir jo gynėjui suteikiant galimybę liudytojams užduoti klausimus.*“ [56] Įstatymais ir Konvencija nėra imperatyviai nustatyta, kad apklausoje turi dalyvauti gynėjas kartu su įtariamuoju (kaltinamuoju). Todėl iš kasacinės instancijos teismo bei EŽTT praktikos akivaizdu, kad teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojus suteikiama pačiam kaltinamajam

[53] Delta v. France, Eur. Ct. H. R 11444/85 (1990); Mild and Virtanen v. Finland, Eur. Ct. H. R 39481/98 and 40227/98 (2005); Saidi v. France, Eur. Ct. H. R. 14647/89 (1993); Luca v. Italy, Eur. Ct. H. R. 43870/04 (2013).
[54] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-261-648/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/24584213337992/2K-261-648/2016
[55] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. gegužės 3d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141-489/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/232635786862375/2K-141-489/2016
[56] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-511/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/51070216868788/2K-377-511/2016?word=teise%20uzduoti%20klausimus%20kaltinimo%20liudytojams

- tai vertinama, kaip teisė į teisingą teismą, sąžiningą procesą. Tačiau jeigu šią teisę įgyvendina gynėjas, teismų praktikoje tai taip pat vertinamas, kaip tinkamas šios teisės įgyvendinimas.

Nors paprastai kaltinamieji ir jų gynėjai užduota klausimus kaltinimo liudytojams teisme tiesiogiai. Tačiau, galimi atvejai, kai gynybos klausimai liudytojui užduodami per teisėją. BPK 275 str. 4 d. numatyta, kad ,,teisėjai ir teisiamojo posėdžio pirmininko leidimu nagrinėjimo teisme dalyviai klausimus apklausiamiems asmenims užduoda tiesiogiai. Nagrinėjimo teisme dalyviams, kurie piktnaudžiauja šia teise, pirmininkas gali ją atimti ir leisti užduoti klausimus tik per jį.‘‘

Nepaisant bendros šios teisės įgyvendinimo tvarkos, tiek teismų praktikoje, tiek doktrinoje išskiriami šios teisės realizavimo ypatumai, priklausantys nuo asmens, kuriam užduodami klausimai. Doktrinoje, taip pat teisės aktuose išskiriamos tokios liudytojų kategorijos, kurių apklausoms keliami specialūs reikalavimai, taigi ir teisė apklausti juos įgyja specifinę jos realizavimo formą. Tai nepilnamečiai, seksualinių nusikaltimų aukos, kiti pažeidžiami asmenys, anoniminiai liudytojai.

Siekiant gauti išsamesnius ir teisingesnius parodymus nepilnamečiai asmenys yra apklausiami ikiteisminio tyrimo teisėjo, gynyba tik per teisėją gali užduoti jam klausimus. BPK 186 str. 4 d. įtvirtinta, kad ,,apklausiant nepilnametį asmenį jeigu yra pagrindo manyti, kad įtariamasis gali daryti jam poveikį, jam gali būti neleista dalyvauti tokioje apklausoje. Tačiau tuomet turi būti suteikiama teisė užduoti klausimus per teisėją.‘‘ EŽTT jurisprudencijoje taip pat formuojama taisyklė, kad kaltinamajam bei jo gynėjui gali būti neleista būti vienoje patalpoje apklausiant nepilnametį. Štai Accardi ir kiti prieš Italiją byloje, kaltinamasis ir jo gynėjas galėjo stebėti nepilnamečio apklausą iš kitos patalpos per pusiau permatomą stiklą, advokatas galėjo užduoti klausimus liudytojui per ikiteisminio tyrimo teisėją.[57] Craxi prieš Italiją, S.N prieš Švediją bylose EŽTT taip pat pažymėjo, kad gynybai nebūtina apklausti liudytojus tiesiogai, tai galima padaryti per kitus tam įpareigotus asmenys.[58] EŽTT praktikoje akcentuojama, kad nepilnamečiui liudytojui ar nukentėjusiajam, visai nebūtina susitikti su kaltinamuoju tam, kad galima būtų užduoti klausimus. Gynyba gali formuluoti klausimus ir pateikti juos ikiteisminio tyrimo pareigūnui, o atsakymai turi būti fiksuojami apklausos protokole.

Taip pat skiriasi ir seksualinių nusikaltimų aukų apklausos ypatumai, ypatingai jeigu nusikaltimo auka yra nepilnametis, todėl paprastai gynyba užduoda klausimus per teisėją. Šioje LAT byloje seksualinio nusikaltimo auka buvo nepilnametis, gynyba negalėjo užduoti klausimų nukentėjusiajam tiesiogiai, kadangi auka atsisakė duoti parodymus, jeigu įtariamasis

[57] Accardi and Others v. Italy, Eur. Ct. H. R. 30598/02 (2005).
[58] Craxi v. Italy, Eur. Ct. H. R. 25337/94 (2002); S.M v Sweden, Eur. Ct. H. R. 47683/08 (2009).

arba jo gynėjas dalyvautų apklausoje. Todėl gynybai buvo suteikta teisė užduoti klausimus aukai tik per teisėją: ,, *prieš nepilnamečių nukentėjusiųjų apklausą ikiteisminio tyrimo teisėjui pasiūlius pateikti apklausiamiems asmenims pageidaujamus užduoti klausimus, G. G. bei jo gynėjas klausimus suformulavo ir vėliau šie apklausų metu per teisėją buvo užduoti nukentėjusiesiems. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktų nepilnamečių nukentėjusiųjų apklausų protokolų išrašai buvo pateikti G. G. ir jo gynėjui.*‘‘[59]

Anoniminių liudytojų interesų apsaugos tikslais BPK 203 str. 3 d. įtvirtinta galimybė neleisti gynėjui ir įtariamajam dalyvauti anoniminio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausoje, tačiau gynybai turi būti suteikta teisė užduoti klausimus per ikiteisminio tyrimo teisėją. Štai Ludi prieš Šveicariją byloje nei kaltinamasis, nei jo gynėjas nei karto negalėjo užduoti klausimų įslaptintam policijos agentui. Šioje byloje teismas, pažymėjo, kad tikrai buvo įmanoma suorganizuoti tokią policijos agento apklausą, kad kaltinamasis ir jo gynėjas galėtų užduoti šiam agentui klausimus ir kartu būtų garantuotas jo anonimiškumas. Teismas pažymėjo, kad to nepadarius buvo pažeistas Konvencijos 6 str. 3 d. d punktas.[60]

Kasacinės instancijos teismo praktikoje taip pat akcentuojama asmens teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams netiesiogiai: ,,*proceso dalyviams, laikantis BPK 282 straipsnio 3 dalyje nustatytos tvarkos, buvo suteikta teisė pateikti anoniminiam liudytojui klausimus. Jo atsakymai į šiuos klausimus buvo užfiksuoti baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka ir balsu perskaityti teisiamajame posėdyje. Be to, buvo suteikta galimybė užduoti pakartotinius ir papildomus klausimus, norintiems tai padaryti po to, kai apklausto liudytojo parodymai buvo perskaityti teisiamajame posėdyje. Darytina išvada, kad kasatorių teisė dalyvauti įrodymų tyrime nebuvo apribota*.‘‘[61] Tam, kad išsaugoti liudytojų anonimiškumą kaltinamiesiems gali būti neleista susitikti su anoniminiu liudytoju, tačiau kaltinamajam vistiek turi būti garantuojama teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, paprastai per teisėją.

Apibendrinant darytina išvada, kad nagrinėjamos teisės turinį sudaro teisė pačiam kaltinamajam arba gynėjui apklausti kaltinimo liudytojus, prašyti teisėsaugos ar teisingumo funkcijas vykdančių asmenų apklausti liudytojus bent vienoje baudžiamojo proceso stadijoje, bei asmeniui turi būti suteikta teisė apklausti kaltinimo liudytojus tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip apklausiamas gynybos liudytojas.

Būtina pažymėti, kad Konvencijos 6 str. 3 d. d punkto norma numato dvi asmens garantijas, kurios persipina ir negali būti nagrinėjamos atskirai: tai teisė apklausti kaltinimo

[59] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-572/2011,‘‘ http://eteismai.lt/byla/206278443787680/2K-572/2011
[60] Ludi v. Switzerland, Eur. Ct. H. R. 12433/86 (1992).
[61] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004m. gruodžio 7d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 680/2004,‘‘ http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=27486

liudytojus teisminio nagrinėjimo metu ir teisė apklausti gynybos liudytojus tokiomis pačiomis sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams. Tokią išvadą leidžia daryti Konvencijos 6 straipsnio 3 d. d punkto formuluotė, pagal kurią asmuo gali: ,,pats apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams.‘‘[62]

Taigi nuo teisės apklausti kaltinimo liudytojus neatsiejama asmens teisė prašyti, kad būtų apklaustas gynybos liudytojas. Nors Lietuvoje baudžiamojo proceso teisėje neskiriami gynybos ir kaltinimo liudytojai, tačiau remiantis EŽTT jurisprudencija galima teigti, kad toks skirstymas yra reikšmingas, kadangi tai yra dvi atskiros teisės, todėl šiame darbe jos analizuojamos atskirai.

Teisė prašyti apklausti gynybos liudytojus nėra absoliuti, gynybos prašymus iškviesti liudytojus, nagrinėja teismai. Teismas nusprendžia, kokiu atveju apklausti gynybos prašomus liudytojus būtina, todėl teismas turi įvertinti ar gynybos prašomų apklausti liudytojų parodymai, gali padėti nustatyti tiesą byloje. EŽTT ne vienoje byloje yra pasisakęs, kad tuo atveju, jeigu teismas atmeta gynybos prašymą iškviesti gynybos liudytojus, ne visada reiškia, kad buvo apribota asmens teisė gintis. Šios nuomonės laikytasi ir pažeidimo nebuvo konstatuota Solakov prieš buvusią Jugoslavijos Respubliką Makedoniją, Perna prieš Italiją bylose, teismas atmetė gynybos prašymą, tačiau EŽTT neįžvelgė Konvencijos pažeidimų, kadangi faktinės aplinkybės apie kurias galėtų paliudyti kviečiami liudytojai jau ir taip yra žinomos iš kitų bylos duomenų.[63]

Jeigu gynybos prašymas yra atmetamas niekaip nemotyvuojant, tokiu atveju EŽTT paprastai konstatuoja Konvencijos pažeidimus. Pavyzdžiui, byloje Vidal prieš Belgiją teismas visiškai nenagrinėjo kaltinamojo prašymo iškviesti liudytojus.[64] Byloje Boris Popov prieš Rusiją, teismas tenkino kaltinamojo prašymą iškviesti jo prašomą liudytoją, tačiau vėliau be jokios priežasties atsisakė tai padaryti.[65] Guilloury prieš Prancūzija byloje teismas pasisakė, kad jei gynyba mano, kad jų prašymas buvo nepagrįstai atmestas ji turi įrodyti, kad tam tikrus liudytojus apklausti būtina, tam kad nustatyti tiesą.[66] Šioje byloje Prancūcijos teismai neišklausė gynybos kviečiamų liudytojų, nors keli liudytojai atvyko į teismą, bet liudyti jiems nebuvo leista, todėl teismas konstatavo Konvencijos pažeidimus. Todėl, visais atvejais teismas turi įvertinti ar yra pagrindo tam tikrus asmenys kviesti liudyti ir visais atvejais motyvuotai pagrįsti savo sprendimą.

[62] ‘‘Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,‘‘ supra note, 2.
[63] Solakov v. the Former Yugoslav republic of Macedonia, Eur. Ct. H. R 47023/99(2001); Perna v. Italy, Eur. Ct. H. R 48898/99 (2001).
[64] Vidal v. Belgium, Eur, Ct. H. R 12351/86 28.10 (1992).
[65] Boris Popov v. Russia, Eur. Ct. H. R. 23284/04 ( 2010).
[66] Guilloury v. France, Eur. Ct. H. R 62236/00 (2006).

Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad jeigu tam tikras bylos aplinkybes įrodo ne tik liudytojų parodymai, o taip pat kiti byloje surinkti įrodymai, kaltinamojo prašomi gynybos liudytojai, teismo posėdyje gali būti neapklausiami: „*kasatorių manymu, apeliacinės instancijos teismas, atmesdamas pagrįstus gynybos prašymus apklausti liudytojus (...) suvaržė nuteistojo teises bei pažeidė BPK 324 straipsnio 6 dalies nuostatas. (...) Įvairių instancijų ir sudėčių teismai konstatavo, jog A. R. P. po nukentėjusiojo sukelto eismo įvykio sudavė smūgius pastarajam į veidą. Šios aplinkybės patvirtinamos nukentėjusiojo ir daugelio įvykio vietoje buvusių liudytojų parodymais, taip pat ir teismo medicinos ekspertizės akto išvada, teismai išdėstė motyvus, dėl kokių priežasčių atmeta kartu su nuteistuoju į renginį važiavusių liudytojų parodymus, todėl smūgių sudavimo faktas nekvestionuotinas.*“[67] LAT analogišką sprendimą priėmė ir šioje byloje, kurioje „*prašymas iškviesti N. J. gydžiusius gydytojus (gynybos liudytojus) atmestas dėl to, kad byloje yra pakankamai duomenų apie jos sveikatos būklę.*“[68]

Taigi EŽTT bei Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad gynybos prašymas apklausti naujus liudytojus turi būti motyvuotas ir tokia apklausa turi būti naudinga siekiant nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje. Jeigu teismai nepagrįstai apklaustų visus prašomus gynybos liudytojus baudžiamasis procesas užtruktų ilgiau, o tai sąlygotų tolimesnius BPK bei Konvencijos pažeidimus.

LAT praktika rodo, kad dažniausiai pasitaikanti situacija, susijusi su prašymu apklausti gynybos liudytojus yra prašymas dar kartą apklausti jau apklaustus liudytojus. Kasacinė praktika nuosekli - bet kurioje proceso stadijoje jau apklaustų gynybos liudytojų nebūtina apklausti dar kartą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja nuoseklią praktiką, dėl pakartotinės gynybos liudytojų apklausos nurodydamas, kad „*bylą nagrinėjant apeliacine tvarka nuteistųjų gynėjo prašymas dar kartą apklausti A. V., išklausius proceso dalyvių nuomones, buvo atmestas motyvuojant tuo, kad jis išsamiai buvo apklaustas bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme.*“[69] Kitoje byloje nurodoma, kad „*iš bylos duomenų matyti, kad pirmosios instancijos teisme kaip liudytojai apklausti A. J., T. P. ir D. R. (...) Apeliacinės instancijos teismas nutarė A. J. neapklausti, šis sprendimas iš tiesų nemotyvuotas. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad A. J. buvo išsamiai apklaustas pirmosios instancijos teisme, nėra*

[67] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014m. gruodžio 2d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-404/2014,‘‘ TAR, https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.B7031812DA5C http://eteismai.lt/byla/186346458438678/2K-15/2014

[68] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014m. lapkričio 11d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-450/2014,‘‘ http://eteismai.lt/byla/43287741914787/2K-450/2014 http://eteismai.lt/byla/43287741914787/2K-450/2014

[69] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014m. sausio 28d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-15/2014,‘‘ http://eteismai.lt/byla/186346458438678/2K-15/2014

*teisinio pagrindo teigti, jog taip padarytas esminis BPK pažeidimas ar suvaržyta V. Ž. teisė į gynybą*‘‘.[70] Analogišką sprendimą priėmė kasacinės instancijos teismas ir kitoje byloje: *„kasatorių teiginiai, kad taip buvo pažeista teisė į gynybą, yra nepagrįsti, nes specialistė dalyvavo teisminiame nagrinėjime pirmosios instancijos teisme, kur jai buvo galima užduoti klausimų.*‘‘[71]

Kasacinės instancijos teismo nutarčių pavyzdžiai, kuomet gali būti netenkinamas gynybos prašymas dėl gynybos liudytojų apklausos rodo, kad teisė apklausti gynybos liudytojus nėra absoliuti. Kaip matyti iš pateiktos teismo praktikos, tam tikrais atvejais nacionalinis teismas gali nuspręsti, netenkinti kaltinamųjų ar gynybos prašymo: atvejais, kai šių liudytojų apklausa neįtakos bylos baigties, kai liudytojai anksčiau jau buvo apklausti bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje. Tokiais atvejais kasacinės instancijos teismas nenustato esminių BPK pažeidimų, tikėtina, kad ir Konvencijos pažeidimų tokiais atvejais nebus nustatyta. Kaltinamasis prašantis apklausti tam tikrus liudytojus, turi pagrįsti savo prašymą: paprastai - įrodydamas, kad būtina apklausti gynybos liudytoją, kadangi jis gali padėti nustatyti tiesą byloje.

Įstatymais, taip pat ir Konvencijoje, nėra imperatyviai nustatyta, kurioje proceso stadijoje ši teisė įgyvendinama, tačiau teismai formuoja tokią praktiką, kad gynyba gali užduoti klausimus kaltinimo liudytojams bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje tai yra: ikiteisminio tyrimo, I instancijos teisme arba apeliacinio proceso metu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas remdamasis EŽTT suformuota praktika nurodo, kad *„Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtintas principas, pagal kurį, prieš nuteisiant kaltinamąjį, visi jį kaltinantys įrodymai paprastai turi būti jam dalyvaujant pateikti viešame teismo posėdyje, siekiant užtikrinti rungtynišką bylos svarstymą. Šio principo išimtys yra galimos, tačiau jos turi nepažeisti gynybos teisių, kurios paprastai reikalauja, kad kaltinamajam būtų suteikta pakankama ir tinkama galimybė ginčyti prieš jį liudijančio liudytojo parodymus bei pateikti liudytojui klausimų arba tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėlesnėje proceso stadijoje (ten pat; taip pat žr. 2010 m. liepos 20 d. sprendimą byloje Balčiūnas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 17095/02).*‘‘[72] Ši praktika iš esmės grindžiama EŽTT jurisprudencija Delta prieš Prancūziją, Mild ir Virtanen prieš Suomiją, Saidi prieš Prancūziją, Luka prieš Italiją, Schatschaschwili prieš Vokietiją bylose EŽTT pažymėjo, kad kaltinamajam turi būti suteikta pakankama ir tinkama galimybė ginčyti prieš jį liudijančių asmenų parodymus ir pateikti jiems

[70] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. rugsėjo 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2012,‘‘ http://eteismai.lt/byla/103364079194072/2K-409/2012

[71] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-515-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/213841310351900/2K-515-976/2015

[72] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje N.r 2K-211-489/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/33060064417638/2K-211-489/2016

klausimus tuo metu, kai parodymai duodami arba vėliau procese.[73] Škaro prieš Kroatiją byloje, nuteistasis tvirtino, kad buvo pažeista jo teisė apklausti liudytojus, kuri numatyta Konvencijos 6 str 3 d. d punkte. Viso teisminio nagrinėjimo metu, kaltinamasis galėjo užduoti klausimus kaltinimo liudytojui, kurio parodymai byloje buvo lemiami. Tačiau vieno teismo posėdžio metu, dėl ligos liudytojas nedalyvavo, todėl užduoti klausimus nuteistasis jam negalėjo. EŽTT konstatavo, kad šiuo atveju Konvencijos pažeidimų padaryta nebuvo, kadangi šia teise kaltinamasis pasinaudojo anksčiau.[74] EŽTT ir LAT praktika yra tokia, kad šios teisės pažeidimu nelaikoma situacija, kai gynyba, bet kada baudžiamojo proceso metu galėjo užduoti klausimus kaltinimo liudytojams.

Taigi, BPK 184 str. 4 d. numatyta, kad įtariamasis ir jo gynėjas gali užduoti klausimus liudytojams ikiteisminio tyrimo metu, kai tokią apklausą atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas. EŽTT praktikoje asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizavimas ikiteisminio tyrimo metu taip pat nelaikomas pažeidimu. Isgro prieš Italiją byloje, nuteistasis negalėjo užduoti klausimų kaltinimo liudytojui teisminio nagrinėjimo metu, tačiau šią teisę jis įgyvendino ikiteisminio tyrimo etape. Teismas nustatė, kad Konvencijos pažeidimų padaryta nebuvo.[75] Kasacinės instancijos teismas, taip pat laikosi EŽTT suformuotos praktikos, *„ši garantija nėra pažeidžiama, jei kaltinamajam tokia galimybė suteikta parodymų davimo metu arba vėliau procese.“*[76] LAT praktikoje taip pat atsižvelgiama kokiose kategorijų bylose yra nukentėjusieji (liudytojai) nuo to priklauso, kada asmuo realizuos šią teisę ar ikiteisminio tyrimo metu ar bylą nagrinėjant teisme. *„Atsižvelgiama į baudžiamųjų procesų dėl lytinių nusikalstamų veikų ypatybes: auka tokį procesą dažnai supranta kaip sunkų išbandymą, ypač kai iš jos reikalaujama vėl susitikti su kaltinamuoju. Tokios aukos neretai ieško būdų išvengti skausmingos akistatos atsisakydamos duoti žodinius parodymus teisme. (...) Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį į tai, kad, siekiant įgyvendinti BPK 186 straipsnyje numatytus jaunesnių kaip 18 metų nukentėjusiųjų apklausos reikalavimus (būtent dėl jų apsaugos nuo pernelyg didelio žalingo baudžiamojo proceso poveikio), ir išvengti galimo teisės į gynybą pažeidimo, svarbu kaltinamajam (jo gynėjui) suteikti galimybę užduoti klausimus nukentėjusiajam (liudytojui) dar ikiteisminio tyrimo metu (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494-677/2015).“*[77] LAT praktikoje visada pripažįstama, kad klausimų uždavimas kaltinimo

[73] Delta v. France, Eur. Ct. H. R 11444/85 (1990); Mild and Virtanen v. Finland, Eur. Ct. H. R 39481/98 (2005); Saidi v France, Eur. Ct. H. R 14647/89 (1993); De Luca v Italy, Eur. Ct. H. R 43870/04 (2013); Schatschaschwili v. Germany, Eur. Ct. H. R 9154/10 (2015)
[74] Škaro v. Croatia, Eur. Ct. H. R 6962/13 (2016)
[75] Isgro v. Italy, Eur. Ct. H. R 11339/85 (1991)
[76] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-261-648/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/24584213337992/2K-261-648/2016
[77] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/17056159372541/2K-539-976/2015

liudytojams ikiteisminio tyrimo metu, kai tokią apklausą atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas yra pakankama asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams garantija.

Nors gynyba ir gali šia teise pasinaudoti ikiteisminio tyrimo metu, tačiau dažniausiai ši teisė įgyvendinama pirmosios instancijos teisme. Į teismo posėdį paprastai yra kviečiami liudytojai ir pačiam kaltinamajam ar jo gynėjui suteikiama teisė užduoti jam klausimus BPK 242 str. įtvirtinta, kad „pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai ištirti bylos įrodymus: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius, liudytojus, išklausyti į teismo posėdį pašauktų ekspertų ir specialistų išvadas bei paaiškinimus, apžiūrėti daiktinius įrodymus, balsu perskaityti protokolus ir kitus dokumentus. Teisiamajame posėdyje apklausiami asmenys parodymus ir paaiškinimus duoda žodžiu. Laikytis kitokios įrodymų tyrimo tvarkos, negu numatyta galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais.‘‘ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pasitaiko atveju, kai gynyba teigia, kad buvo pažeistos kaltinamojo teisės, kadangi jis nedalyvavo ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje liudytojo (nukentėjusiojo) apklausoje, tačiau teismas konstatavo, kad tinkamas šios teisės įgyvendinimas galimas ir bylą nagrinėjant teisme. ,,*Teisėjų kolegija pažymi, kad S. B. teisė pačiam apklausti nukentėjusįjį A. J. byloje buvo užtikrinta ir šia teise jis pasinaudojo bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, kur tiek S. B., tiek ir jo gynėjas turėjo galimybę pateikti klausimus nukentėjusiajam. Taigi nėra pagrindo išvadai, kad dėl S. B. nedalyvavimo apklausiant nukentėjusįjį pas ikiteisminio tyrimo teisėją buvo suvaržyta jo teisė į teisingą procesą.*‘‘[78] Kai gynyba realizuoja savo teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, tai yra vertinama, kaip tinkamas šios teisės įgyvendimas, tada kai gynybą negalėjo užduoti klausimus ikiteisminio tyrimo metu.

Teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizavimas apeliacinės instancijos teisme, skiriasi nuo šios teisės realizavimo galimybių bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme. Kadangi apeliacinės instancijos teismas neprivalo atlikti įrodymų tyrimo, įstatymais ši pareiga imperatyviai nėra nustatyta. Ši teisė apeliacinės instancijos teisme gali būti realizuojama, tik jeigu yra atliekamas įrodymų tyrimas, vadovaujantis BPK 271-292 str., kuriuose numatyta, kad teisme apklausiamiems asmenims kaltinamasis turi teisę užduoti klausimus. Kasacinės instancijos teismo nutartyje akcentuojama, kad *,,pagal BPK 324 straipsnio 6 dalies nuostatas apeliacinės instancijos teismas atlieka įrodymų tyrimą pagal BPK XXI skyriuje (271–292 straipsniai) nustatytas taisykles. Be kita ko, šiose taisyklėse nurodyta, kad teisme apklausiamiems nukentėjusiesiems, liudytojams kaltinamasis turi teisę*

[78] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-261-648/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/24584213337992/2K-261-648/2016

*užduoti klausimus (BPK 275 straipsnis).''*[79] Pagal susiformavusią teismų praktiką apeliacinės instancijos teismas turi ištirti tik pirmosios instancijos teismo netirtas aplinkybes ir pakartotinai ištirti tik tuos esminius įrodymus, kurie yra prieštaringi, o tokių prieštaravimų negalima pašalinti be pakartotinio įrodymų ištyrimo. Tačiau tais atvejais, kai kaltinamasis negalėjo užduoti klausimų kaltinimo liudytojams pirmosios instancijos teisme, teismas turi suteikti tokią teisę bylą nagrinėjant apeliacine tvarka. Kai apeliacinės instancijos teismas neištaiso pirmosios instancijos teismo klaidų LAT paprastai konstatuoja BPK pažeidimus. „*Nagrinėjamojoje byloje kaltinamojo A. B. teisė apklausti kaltinimo liudytojus (nukentėjusiuosius) nebuvo užtikrinta.(...) Teismas, nusprendęs netenkinti kaltinamojo ir jo gynėjo prašymų apklausti teismo posėdyje minėtas liudytojas ir nukentėjusiąsias, suvaržė įstatymų garantuotas kaltinamojo teises (BPK 369 straipsnio 3 dalis). Apeliacinės instancijos teismas šio procesinio pažeidimo neištaisė, o atsakydamas į apeliacinio skundo atitinkamą argumentą, klaidingai nurodė, kad A. B. šių asmenų į teismo posėdį iškviesti neprašė, nors teismo posėdžio protokole užfiksuota, kad toks prašymas buvo pateiktas, teismo svarstytas ir atmestas (T. T. 5, b. l. 94-95). Tai vertintina kaip pareigos patikrinti bylą tiek, kiek to prašoma apeliaciniame skunde, neįvykdymas (BPK 320 straipsnis 3 dalis) ir šis pažeidimas pripažintinas esminiu.''*[80] Apibendrinant galima teigti, jeigu apeliacinės instancijos teisme atliekamas įrodymų tyrimas, tuomet gynyba gali pasinaudoti teise užduoti klausimus kaltinimo liudytojams ir tokiame procese, tačiau jeigu tik pirmosios instancijos teismas neužtikrino tinkama šios teisės įgyvendinimą.

Išanalizavus EŽTT bei kasacinės instancijos teismo praktiką galima teigti, kad kaltinamasis gali užduoti klausimus kaltinimo liudytojams bet kurioje proceso stadijoje nepriklausomai nuo to, kokioje stadijoje jis šia teise pasinaudojo, tai vertinama kaip tinkamas šios teisės įgyvendinimas.

[79] ''Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-146-222/2015,'' http://eteismai.lt/byla/246637435685229/2K-146-222/2015
[80] ''Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 11d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-115/2014,''http://eteismai.lt/byla/46237143973578/2K-115/2014

## 2. VAIKŲ, SEKSUALINIŲ NUSIKALTIMŲ AUKŲ, ANONIMINIŲ LIUDYTOJŲ APKLAUSOS SPECIFIKA

### 2.1 Kaltinamojo (įtariamojo) teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams – vaikams realizavimas

Tarptautiniu mastu pripažįstama, kad nepilnamečių baudžiamojo proceso dalyvių teisėms turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos fakultatyviniame protokole dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos, buvo pažymėta, kad tuo atveju, kai procese dalyvauja vaikai turi būti užtikrinamos visos jų teisės, taip pat kaip ir kaltinamojo.[81] Tačiau Accardi ir kiti prieš Italiją ir Magnusson prieš Šveciją bylose EŽTT pažymėjo, kad asmenims iki 18 metų nustatomos kitokios apklausos taisyklės.[82] Pagal BPK liudytojais gali būti visi asmenys kurie turi duomenų apie padaryta nusikalstamą veiką, nepriklausomai nuo jų amžiaus: ,,kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių (BPK 78 str.).‘‘ Įstatymais nenustatytas amžius, nuo kurio asmuo gali būti liudytojas baužiamajame procese. Tačiau tais atvejais, kai liudytojai būna nepilnamečiai, įstatymas numato kitas apklausos taisykles nei pilnamečiams liudytojams.

Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2012/29/ES 2012 m. spalio 25 d., teigiama, kad tiriant baudžiamąją bylą visi veiksmai, kurie atliekami su vaiku gali būti įrašinėjami ir tokie įrašai gali būti naudojami, kaip įrodymai baudžiamajame procese.[83] BPK 186 str. 4 d. taip pat nustatyta, kad ,,įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, gali būti neleista būti patalpoje, kurioje atliekama nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausa. Tokiu atveju privalomai turi būti daromas garso ir vaizdo įrašas, o įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams turi būti sudaromos sąlygos stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos bei per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti apklausiamam asmeniui klausimus. Jei neįmanoma įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams sudaryti sąlygų stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos, apklausa atliekama įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams nedalyvaujant. Tokios apklausos metu padarytas garso ir vaizdo įrašas tuoj po apklausos parodomas įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, kurie per ikiteisminio tyrimo teisėją turi teisę užduoti

[81] ‘‘1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos,‘‘ *Valstybės žinios*, Nr.108-4037 (2004).
[82] Accardi and others v Italy, Eur. Ct. H. R.. 30598/02 (2005); Magnusson v Sweden, Eur. Ct. H. R. 53972/90, (2004); S.N v Sweden, Eur. Ct. H. R. 34209/96 (2002).
[83] ‘‘Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES 2012 m. spalio 25 d. kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR,‘‘
http://eurlex.europa.eu/legalcontent/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0029&qid=1491151270145&from=en

apklausiamam asmeniui klausimus.‘‘ Ikiteisminiame tyrime apklausiant nepilnamečius privaloma daryti vaizdo ir garso įrašus, neleidžiant kaltinamajam dalyvauti apklausiant nepilnamečius liudytojus, tačiau nepaneigiant asmens teisės į gynybą leidžiant matyti ir girdėti liudytoją.

Apklausiant nepilnametį jo apklausoje turi teisę dalyvauti ir valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, tačiau toks reikalavimas nėra imperatyvus. Pagal BPK 186 str. 5 d., „proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo apklausą privalo būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnametį, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą.‘‘

Tačiau nuo 2018 m. liepos 1 d. įsigalios BPK pakeitimai, kuriuose bus nustatyta, kad psichologo dalyvavimas nepilnamečio apklausoje bus būtinas visada. BPK 186 str. 3 d. teigiama, kad *„į mažamečio liudytojo ar mažamečio nukentėjusiojo apklausą visuomet, taip pat į nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo apklausą dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai, dėl pelnymosi iš nepilnamečio prostitucijos ar nepilnamečio įtraukimo į prostituciją arba kitais atvejais, kai to prašo proceso dalyviai arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva, privalo būti kviečiamas psichologas, kuris padeda apklausti nepilnametį, atsižvelgdamas į jo socialinę ir psichologinę brandą, taip pat valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas, kuris iš kitos patalpos stebi, ar apklausos metu nepažeidžiamos nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo teisės. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas gali užduoti apklausiamam asmeniui klausimų ir reikšti prašymus dėl apklausos. Nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo apklausoje turi teisę dalyvauti jo atstovas tik įvertinus, ar jis nedarys poveikio nepilnamečiui.‘‘*[84] Taip pat keičiama BPK 186 str. 4 dalis: *„įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, išskyrus psichologą ir nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo atstovą, neleidžiama būti patalpoje, kurioje atliekama apklausa. Tokiu atveju privalomai turi būti daromas garso ir vaizdo įrašas, o įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams turi būti sudaromos sąlygos stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos bei per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti apklausiamam asmeniui klausimų. Jei neįmanoma įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams sudaryti sąlygų stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos, apklausa atliekama įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams nedalyvaujant. Tokios apklausos metu*

[84] ‘‘Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas„‘‘ Nr. 4612 (2017).
https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b9d8a4620a2511e78dacb175b73de379?jfwid=89x1tgbok

*padarytas garso ir vaizdo įrašas tuoj po apklausos parodomas įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, kurie per ikiteisminio tyrimo teisėją turi teisę užduoti apklausiamam asmeniui klausimų.*‘‘[85] Siekiama sumažinti asmenų, kurie gali dalyvauti nepilnamečio apklausoje skaičių, net valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovui lieka pareiga stebėti apklausą iš kitos patalpos. Taigi, visais atvejais nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje gynybai bus neleista dalyvauti. Iš teisės normų turinio akivaizdu, kad atliekant apklausą pas ikiteisminio tyrimo teisėją vienintelė galimybė užduoti klausimus tokiam liudytojui yra per ikiteisminio tyrimo teisėją, kuris padedant psichologui apklausia nepilnametį.

Jau šiuo metu viena iš problemų, kurią kelia gynyba, yra būtent tai, ar klausimų uždavimas per psichologą yra tinkama asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizavimo forma? Dovilė Murauskienė analizuodama teismų praktiką atsakė į klausimą, kas turėtų atlikti apklausą pas ikiteisminio tyrimo teisėją. Nors gynyba kartai teigia priešingai, tačiau pažeidimais nelaikomi atvejai, kai atlieka apklausą psichologas ar vaiko teisių apsaugos specialistas jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas kontroliuoja tokią apklausą.[86]

Kitas dalykas, kad šiuo metu padedančių atlikti nepilnamečių apklausas psichologų, nėra daug. Teisėjų taryba atsakydama į Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos raštą pažymėjo, kad nuo ,,2014 m. teismuose finansuojami 5 psichologų etatai, kiekviename apygardos teisme po vieną.‘‘[87] Teisėjai siūlė didinti psichologų etatų skaičių, ,,kadangi 2018 m. Lietuvoje vietoj šiuo metu veikiančių 49 apylinkių teismų liks 12. Todėl svarstytina galimybė steigti po psichologo etatą centriniuose apylinkės teismo rūmuose - iš viso būtų 12 etatų.‘‘[88] Nes ,,remiantis informatikos ir ryšių departamento duomenimis, 2016 metais nuo nusikalstamų veikų nukentėjo 2 777 vaikai.‘‘[89] Kadangi teismų praktikoje nelaikoma pažeidimu, kai nepilnamečio apklausą atlieką psichologas, todėl paprastai jis su teisėju realizuoja įtariamojo (kaltinamojo) teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. Manytina, kad įsigaliojus BPK pakeitimams, kai apklausoje visada privalės dalyvauti psichologas, dėl per didelio darbo krūvio apklausos efektyvumas gali sumažėti, kadangi nepilnamečių apklausas atliekančių psichologų yra mažai, o nepilnamečių baudžiamojo proceso dalyvių yra daug,

[85] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas, *supra* note, 84.
[86] Dovilė Murauskienė, ‘‘Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos,‘‘ *Jurisprudencija. Mokslo darbai,* 22(2) ISSN 2029-2058 (2015) p. 387- 390., http://www.mruni.eu/upload/iblock/046/jurisprudencija-382-405psl-Murauskiene.pdf
[87] Teisėjų Taryba, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai, ‘‘ Dėl duomenų ir nuomonės pateikimo,‘‘ žiūrėta 2017. gruodžio 1d. (2015) p 1. file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/lydintys%20dokumentai.pdf
[88] *Ibid.,* p. 2.
[89]Nuo 2018 metų liepos 1 dienos nepilnamečių apklausas bus galima vykdyti tik specialiose patalpose ir pasitelkus profesionalų psichogą, (žiūrėta 2017.04.16 16.13 h ) http://sputniknews.lt/society/20170314/2453671/seimas-vaiku-apklausose-privales-dalyvauti-psichologas.html

todėl psichologai bus priversti apklausą atlikti kuo skubiau, kadangi tyrimo sėkmei tokiose bylose yra ypatingai svarbus trumpas laiko tarpas tarp nusikalstamos veikos ir nepilnamečio apklausos. Nors pakeitimai jau įtvirtini, tačiau iki šiol nėra numatyta, kaip bus sprendžiamas klausimas dėl psichologų etatų didinimo, o tai reikalauja techninių, organizacinių bei žmogiškųjų resursų, kurie šiuo metu nenumatyti. Tačiau naujų psichologų etatų steigimas būtinas, kadangi akivaizdu, kad 5 psichologai nesugebės dalyvauti visose nepilnamečių apklausose dėl objektyvių priežasčių.

Nepilnametis asmuo ikiteisminio tyrimo metu turi būti apklausiamas tik vieną kartą, todėl dažnai gynyba turi teisę užduoti klausimus nepilnamečiui tik ikiteisminio tyrimo metu. LR Generalinio prokuroro rekomendacijose nurodoma, kad ,,dėl socialinės ir psichologinės brandos ypatumų bei siekiant išvengti baudžiamojo proceso traumuojančio poveikio procesiniai veiksmai su nepilnamečiais, ir ypač mažamečiais, atliekami tik tais atvejais, kai turinčios reikšmės bylai teisingai išspręsti nusikalstamos veikos aplinkybės negali būti nustatomos kitais būdais arba tai reikalautų didelių procesinių sąnaudų. Atsižvelgiant į galimą antrinio traumavimo riziką, taip pat būtina siekti, kad nepilnametis ikiteisminio tyrimo metu būtų apklausiamas vieną kartą.‘‘[90]

Kaip jau minėta, EŽTT pripažįsta, kad kaltinimo liudytojus galima apklausti tiek ikiteisminiame etape, tiek teisminio nagrinėjimo metu.[91] Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad bylose, kuriose nukentėjusysis yra nepilnametis, ypač svarbu kaltinamajam arba jo gynėjui suteikti galimybę užduoti klausimus dar ikiteisminio tyrimo metu: ,,*teisėjų kolegija atkreipia dėmesį į tai, kad, siekiant įgyvendinti BPK 186 straipsnyje numatytus jaunesnių kaip 18 metų nukentėjusiųjų apklausos reikalavimus (būtent dėl jų apsaugos nuo pernelyg didelio žalingo baudžiamojo proceso poveikio), ir išvengti galimo teisės į gynybą pažeidimo, svarbu kaltinamajam (jo gynėjui) suteikti galimybę užduoti klausimus nukentėjusiajam (liudytojui) dar ikiteisminio tyrimo metu (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494-677/2015).‘‘*[92] Tam, kad įtariamasis galėtų realizuoti savo teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams ikiteisminio tyrimo etape siekiant išvengti pažeidžiamų liudytojų pakartotinės apklausos, jam turi būti pranešta apie atliekamos apklausos laiką ir vietą. BPK 184 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad ,,apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos laiką ir vietą, kai ji atliekama pirmoje dalyje numatytais atvejais,

[90] ‘‘Generalinio prokuroro įsakymas ,,Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymo Nr. I-126 „Dėl Rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“ pakeitimo. 2015 m. vasario 18 d. Nr. I-52,‘‘ TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/9fd3cd50b76711e4b429deed97e8d594

[91] Melnikov v Russia, Eur. Ct. H. R. 23610/03 (2010)

[92] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/17056159372541/2K-539-976/2015

prokuroras privalo pranešti įtariamajam ir jo gynėjui, o įtariamasis ir jo gynėjas turi teisę dalyvauti tokioje apklausoje ir užduoti apklausiamam asmeniui klausimus, kai apklausa baigta, – susipažinti su apklausos protokolu ir teikti dėl jo pastabas.‘‘ Iš teisės normos akivaizdu, kad šia teise ikiteisminio tyrimo metu gali pasinaudoti tik įtariamojo statusą turintis asmuo. Todėl tampa svarbu įteikti pranešimą kuo greičiau, nes nuo to, kada įtarimas įteiktas, priklauso, kokiomis teisėmis galės pasinaudoti įtariamasis: ,,pranešimo apie įtarimą įteikimas svarbus tuo, kad šis procesinis veiksmas nulemia proceso dalyvio statusą ir taip įgyvendinama įtariamojo teisė žinoti, kuo jis įtariamas. Įtariamojo statuso įgijimas sukelia procesinių pasekmių: ikiteisminio tyrimo subjektų pareigą išaiškinti įtariamojo teises ir užtikrinti galimybę realiai jomis pasinaudoti, taip pat galimybę taikyti įtariamajam BPK numatytas procesinės prievartos priemones. Įtariamojo statuso suteikimas neturi būti nei skubotas, kad netaptų formaliu pagrindu taikyti procesinius suvaržymus, nei vilkinamas nepagrįstai ribojant galimybę pasinaudoti įtariamojo teisėmis.‘‘[93] Jeigu įtarimas įteiktas po to, kai liudytojas jau buvo apklaustas, įtariamasis negalės pasinaudoti teise užduoti klausimus kaltinimo liudytojui ikiteisminiame etape. Kita vertus, kasacinės instancijos teismo praktikoje pažymėta, kad *,,pagal BPK 184 straipsnio 1 dalį prokuroras turi teisę kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl liudytojo apklausos bet kuriuo ikiteisminio tyrimo metu, taigi ir tada, kai įtariamas nusikalstamos veikos padarymu asmuo nėra žinomas ar, nors ir žinomas, tačiau jis nustatyta tvarka nėra įgijęs įtariamojo statusą. BPK 184 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtinta prokuroro pareiga apie liudytojo apklausą pas ikiteisminio tyrimo teisėją pranešti tik įtariamajam ir jo gynėjui. S. B. liudytojo A. J. apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją metu nebuvo įtariamasis – pranešimas apie įtarimą jam įteiktas 2012 m. rugsėjo 19 d. (sulaikytas 2012 m. rugsėjo 18 d.). Taigi, apklausiant A. J. pas ikiteisminio tyrimo teisėją, negalėjo būti pažeista BPK 184 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta įtariamojo ir jo gynėjo teisė dalyvauti tokioje apklausoje.*‘‘[94] Kitoje kasacinės instancijos teismo byloje teismas teigia, kad nevisada nuo tuo, ar asmeniui jau buvo įteiktas įtarimas, priklauso ar jam bus pranešta apie atliekamą ikiteiminio tyrimo teisėjo apklausą: *,,pažymėtina, kad įtariamojo statusas gali būti įgyjamas ne tik įteikus asmeniui pranešimą apie įtarimą, bet ir jį sulaikius įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką (BPK 21 straipsnio 2 dalis). Įtariamojo teisė dalyvauti ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje nukentėjusiojo apklausoje taip pat nėra siejama tik su pranešimo apie įtarimą jam įteikimu (BPK 184 straipsnio 4 dalis). Ši teisė, kurios įgyvendinimas užtikrinamas, be kita ko, tinkamai*

[93] Eglė Šapalaitė, ‘‘Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos,‘‘ *Jurisprudencija. Mokslo darbai* 3(93) (2007); p.84. http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367162926607/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

[94] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr 2K-261-648/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/24584213337992/2K-261-648/2016

*pranešant įtariamajam ir jo gynėjui apie apklausą, suteikiama įtariamajam nepriklausomai nuo to, kokia procesine forma jis įgijo šį statusą.“*[95] Dalyvauti nepilnamečio liudytojo ikiteismininio tyrimo metu atliekamoje apklausoje gali įtariamojo statusą jau turintis asmuo arba sulaikytas įtariant padarius nusikalstamą veiką, tačiau kitu atveju teisė užduoti klausimus turi būti užtikrinta kitoje baudžiamojo proceso stadijoje.

Nors į teismo posėdį tokie liudytojai turi būti kviečiami išimtinais atvejais. ,,*BPK 186 straipsnio 2 dalies nuostatos, numatančios, jog pilnametystės nesulaukęs liudytojas ikiteisminio tyrimo metu paprastai būtų apklausiamas ne daugiau kaip vieną kartą, į teisiamąjį posėdį kviečiamas tik išimtinais atvejais, nustato teismams pareigą atsižvelgti į tokių nepilnamečių liudytojų interesų apsaugos garantijas ir pakartotines apklausas teisme iš esmės riboti (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–594/2012). Aktualioje BPK 280 straipsnio 2 dalies redakcijoje taip pat nustatyta, kad jei jaunesniam kaip aštuoniolikos metų liudytojui dėl apklausos teisme gali būti psichinė trauma ar kitokių sunkių pasekmių, į teisiamąjį posėdį šis liudytojas nešaukiamas, o teisme balsu perskaitomi jo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui, arba paskelbiamas ikiteisminio tyrimo metu padarytas vaizdo ir garso įrašas.‘‘*[96] Šioje kasacinės instancijos teismo byloje, teismas pažymėjo, kad reikia įvertinti tam tikras aplinkybes ir tik tuomet svarstyti galimybę kviesti nepilnametį liudyti teisme: ,,*taigi, bylą nagrinėjančiam teismui sprendžiant klausimą, ar šaukti jaunesnį nei aštuoniolikos metų amžiaus liudytoją (ypač mažametį) į teismą siekiant gauti iš jo duomenis apie matytą suaugusių asmenų konfliktą, galbūt smurtą, reikia atsižvelgti į šaukiamo teisme liudyti nepilnamečio amžių, galimą neigiamą poveikį moraliniam nepilnamečio psichikos vystymuisi, jo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo teisėjui, informatyvumą, šių parodymų reikšmę tikrųjų bylos aplinkybių nustatymui.‘‘*[97]

Apibendrinant galima teigti, kad jei kaltinamajam, buvo suteikta teisė užduoti klausimus nepilnamečiui liudytojui, kuris neapklausiamas teisme, ikiteisminio tyrimo metu, tuomet nebus konstatuota, kad buvo ribojama asmens teisė į gynybą. Nepilnamečių apklausose gali dalyvauti jų atstovai, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovai bei psichologai. Šiuo metu įstatyme imperatyviai neįtvirtintas asmenų ratas, be kurių dalyvavimo būtų neįmanoma atlikti apklausos, tačiau 2018 m. įsigalios BPK pakeitimai dėl būtino psichologo dalyvavimo nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausoje bei absoliutus draudimas tokioje apklausoje dalyvauti gynybai. Tačiau, pagal šiuo metu galiojančius įstatymus, asmenų padedančių užtikrinti nepilnamečio interesus nedalyvavimas nepilnamečio

[95] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje byloje Nr 2K-454/2013,‘‘ http://eteismai.lt/byla/157915211449246/2K-454/2013
[96] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 17 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-43-489/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/100762531093845/2K-43-489/2015
[97] *Ibid.*

apklausoje, negali būti priežastis dėl kurios gynybai gali būti ribojama teisė apklausti nepilnamečius liudytojus. Norint užtikrinti tiek nepilnamečio interesus baudžiamajame procese, tiek įtariamojo teises siekiama, kad nepilnametis asmuo būtų apklaustas ne daugiau, kaip vieną kartą ikiteisminio tyrimo metu, būtinai suteikiant teisę įtariamajam ar jo gynėjui užduoti klausimus. Tai įtvirtinta BPK, kad apie atliekamą liudytojo apklausą ikiteisminiame etape yra informuojamas tik įtariamojo statusą jau turintis asmuo bei jo gynėjas, todėl siekiant užtikrinti tinkamą teisės į gynybą įgyvendinimą, turi būti nedelsiama įteikti pranešimą apie įtarimą. Kadangi iš LAT praktikos akivaizdu, kad gynyba dažnai susiduria su problema, kai procese dalyvauja nepilnamečiai, tačiau dažnai negali dalyvauti nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo ikiteisminio tyrimo metu atliekamoje ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausoje, nes tuo metu dar neturi įtariamojo statuso.

## 2.2. Kaltinamojo (įtariamojo) teisės apklausti seksualinių nusikaltimų aukas realizavimas

Tarptautiniu mastu seksualinių nusikaltimų aukos jau senokai pripažįstamos pažeidžiamais baudžiamojo proceso dalyviais. ,,Seksualinio smurto aukos vis dar neretai stigmatizuojamos visuomenėje, arba pačios kaltinamos dėl joms padaryto nusikaltimo. Šie veiksniai lemia, kad nukentėjusios nuo seksualinio smurto yra ypatingai pažeidžiamos ir be specialios pagalbos joms sudėtinga dalyvauti baudžiamajame procese. Seksualinio smurto (ne tik artimoje aplinkoje) aukos Direktyvoje taip pat priskiriamos pažeidžiamų aukų kategorijai.‘‘[98] Akivaizdu, kad seksualinių nusikaltimų atveju asmenims padaroma ypač didelė žala. Todėl jiems turėtų būti taikomos tam tikros teisinės ir procesinės apsaugos priemonės. Aukų Direktyvoje išskiriamos ir kitos asmenų grupės, kurioms reikia išskirtinės teisinės apsaugos ir specialistų paramos: ,,pavyzdžiui, asmenims, nuolat patiriantiems artimųjų smurtą, patyrusiems smurtą dėl lyties, ar asmenims, tapusiems kitokių nusikaltimų aukomis valstybėje narėje, kurios piliečiai ar gyventojai jie nėra.‘‘[99] Europos Parlamento ir Tarybos dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, direktyvoje nurodoma, kad ,,kiti faktoriai, į kuriuos galima būtų atsižvelgti, vertinant aukos pažeidžiamumą, gali būti, pvz., lytis, nėštumas, sveikatos būklė ir negalia. Jeigu nusikalstama veika ypač sunki, pavyzdžiui,

[98] Žmogaus teisių stebėjimo institutas, ‘‘Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas‘‘ Vilnius, 2014. p. 14. Žiūrėta 2017 sausio 20 d. https://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf

[99] ‘‘Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES. kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR 2012 m. spalio 25 d, ‘‘http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0029&from=LT

kai buvo sukeltas pavojus aukos gyvybei arba nusikalstama veika padaryta panaudojant sunkų smurtą, pvz., kankinimą, prievartinį narkotikų ir (arba) medicininių preparatų vartojimą, iššaginimą arba kitas rimtas psichologinės, fizinės arba seksualinės prievartos formas, arba kitaip aukai buvo padaryta ypač didelė žala, už ją taip pat turėtų būti numatyta griežtesnė bausmė.‘‘[100] BPK taip pat buvo papildytas nuostatomis, kurios susijusios su pažeidžiamų aukų teisėmis į specialią apsaugą, pavyzdžiui BPK 185 str. numačius, kad „*kai nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui bylose, smurto artimoje aplinkoje bylose, prekybos žmonėmis, pelnymosi iš kito asmens prostitucijos ir įtraukimo į prostituciją bylose ar bylose, susijusiose su diskriminavimu ar neapykanta dėl lyties, nukentėjusįjį apklausia ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nukentėjusysis gali prašyti, kad apklausą atliktų tos pačios lyties asmuo. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutarimu gali atsisakyti patenkinti šį prašymą, jeigu dėl to būtų pakenkta ikiteisminio tyrimo sėkmei.*‘‘ Tačiau šių normų taikymo praktika kol kas nesuformuota, todėl toliau daugiausia bus kalbama apie asmens teisės užduoti klausimus seksualinių nusikalstamų aukoms ypatumus, kurie jau įgyvendinami praktiškai.

Bylose dėl seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų, ypač svarbu atsižvelgti į tokių aukų, kurios dažnai būna vieninteliai kaltinimo liudytojai interesus. „*Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką baudžiamojo proceso teisingumas vertinamas svarstant šį procesą kaip visumą, atsižvelgiant ne tik į gynybos teises, bet ir į visuomenės bei nukentėjusiųjų interesą, kad nusikalstamos veikos kaltininkai būtų tinkamai persekiojami, ir, esant būtinybei, į liudytojų teises (pvz., Didžiosios kolegijos 2011 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje Al-Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę, peticijų Nr. 26766/05 ir 22228/06).‘‘*[101] Byloje Gafgen prieš Vokietiją teismas taip pat akcentavo, kad teismai nagrinėdami bylą turi atsižvelgti į įtariamojo teises, ir į nukentėjusiųjų interesus.[102]

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakyme dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikio vertinimo patvirtinimo nustato, ir specifinės apklausos ypatumus: „tos pačios lyties pareigūno atliekama apklausa; besispecializuojančio pareigūno atliekama apklausa; to paties pareigūno atliekama pakartotinė apklausa; apklausa garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis; apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją; apklausa vaikų apklausoms pritaikytose patalpose; apklausa ne daugiau kaip vieną kartą; apklausos metu daromas vaizdo ir garso įrašas; apklausa nedalyvaujant įtariamajam;

[100] ‘‘Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36 dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti ES Tarybos Pamatinį sprendimą 2002/ 629/ TVR [2011] OL L 101,‘‘ http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0036&from=LT

[101] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015,“ http://eteismai.lt/byla/17056159372541/2K-539-976/2015

[102] Gäfgen v. Germany, Eur. Ct. H. R. 22978/05, (2010)

specialistų dalyvavimas apklausoje.‘‘[103] Neperžengiant šio darbo temos ribų, bus nagrinėjami tie atvejai, kurie susiję su kaltinamojo teisės į gynybą realizavimo problema, kai nukentėjusysis naudojasi tokiomis apsaugos priemonėmis, tai yra bus vertinamos galimybės užduoti klausimus tokiam nukentėjusiajam.

BPK nėra ribojimo teismo posėdyje tiesiogiai apklausti seksualinių nusikaltimo aukų. Taigi, kai nusikaltimo auka yra procesiškai veiksnus (pilnametis, sveikas) asmuo, nors ir nukentėjęs nuo seksualinės prievartos, jis turėtų dalyvauti bylą nagrinėjant teisme. Tokiose baudžiamosiose bylose nukentėjusiųjų parodymai ypač svarbūs. Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje pripažįstami sunkumai, su kuriais susiduria nacionaliniai teismai nagrinėdami bylas dėl lytinių nusikalstamų veikų, daugeliu atvejų vienintelis ar lemiamas kaltinantis įrodymas yra nukentėjusiojo parodymai, kurių atitikimą tikrovei ir tokių parodymų patikimumą gynyba gali kvestionuoti apklausdama juos duodantį asmenį.[104] Seksualinio pobūdžio nusikalstamuose veikose nukentėjusieji dažnai vengia bet kokio kantakto su kaltinamuoju, nes toks susitikimas nukentėjusiajam tampa išbandymu. Todėl siekiant apsaugoti nukentėjusįjį, gali būti taikomos tam tikros asmens apsaugos priemonės, kurios taip pat nepažeistų asmens teisės į gynybą.[105] LAT praktikoje seksualinių nusikaltimų aukų dalyvavimas bylą nagrinėjant teisme, netaikant specialių apsaugos priemonių, iki šiol buvo vertinamas kaip teisingas baužiamasis procesas, nepaisant tam tikrų gynybai kylančių sunkumų; „*iš bylos medžiagos matyti, kad nukentėjusioji dalyvavo teisiamuosiuose posėdžiuose ir, skirtingai negu nurodoma kasaciniuose skunduose, davė parodymus: ją ne kartą apklausė bylą nagrinėję teismai ir proceso dalyviai, įskaitant nuteistuosius bei jų gynėjus. Nors nukentėjusiosios apklausa teismuose ne visada vyko sklandžiai, ikiteisminio tyrimo metu ir teisme duoti jos parodymai apie esmines prieš ją padarytų nusikalstamų veikų aplinkybes sutampa. Nukentėjusioji nurodė tuos pačius asmenis, padariusius minėtas nusikalstamas veikas, šių veikų padarymo vietą ir tai, kad tai buvo prievartiniai lytiniai santykiai*.‘‘[106]

Nors yra siekiama teisme apklausti seksualinių nusikaltimų aukas, tačiau tai padaryti ne visada pavyksta, kadangi dažnai aukos atsisako duoti parodymus dalyvaujant kaltinamajam. Štai Scheper prieš Nyderlandus byloje EŽTT pažymėjo, kad aukos vengia susidurimo su kaltinamaisiais, todėl dažnai atsisako duoti parodymus teisme.[107] Todėl BPK 184 str. 2 d. ir 3

[103] ‘‘Generalinio prokuroro įsakymas dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikio vertinimo patvirtinimo,‘‘ 2016 m. vasario 29 d. TAR, 2016-03-01, Nr. 4051.
https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97
[104] Gani v. Spain, Eur. Ct. H. R. 61800/08 (2013)
[105] S.N. v. Sweden, Eur. Ct. H. R. 34209/96 (2002); Aigner v. Austria, Eur. Ct. H. R. 28328/03 (2012).
[106] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013,‘‘ http://eteismai.lt/byla/157915211449246/2K-454/2013
[107] Scheper v Netherlands, Eur. Ct. H. R. 39209/02 (2005).

d. numatytais pagrindais ikiteisminio tyrimo teisėjas gali atlikti apklausą ikiteisminio tyrimo metu, kad teisminio nagrinėjimo metu aukai nereikėtų susitikti su įtariamuoju. Tokia apklausa atliekama tada, kai manoma, kad liudytojas teismo metu gali pakeisti parodymus arba teisėjui duos išsamesnius parodymus. Taip pat ,,ši speciali apsaugos priemonė rekomenduotina, kai būtina apsaugoti nukentėjusįjį nuo antrinio traumavimo proceso metu, taip pat kai teismo proceso metu nukentėjusiojo nebus įmanoma apklausti dėl sveikatos ar kitų priežasčių.‘‘[108] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dėl tokių nukentėjusiųjų apklausos tvarkos pažeidimų, nėra gausi. Šioje byloje nukentėjusiajam asmeniui gynėjai galėjo užduoti klausimus tiesiogiai nesudarant tam jokių kliūčių, tačiau įtariamasis apklausoje nedalyvavo, kadangi nukentėjusioji buvo nepilnametė: ,,*nukentėjusioji buvo du kartus apklausta ikiteisminio tyrimo teisėjo, pagal teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės akto išvadas apklausti nukentėjusiąją teisme nerekomenduojama, taip pat tai, kad visi gynėjai dalyvavo apklausiant nukentėjusiąją pas ikiteisminio tyrimo teisėją ir galėjo užduoti jai klausimus.*‘‘[109] Kadangi ši teisė įgyvendinama pirmosios ir tam tikrais atvejais apeliacinio proceso metu, tikslinga paminėti ir apeliacinės instancijos teismo bylą. ,,Siekiant užtikrinti netrukdomą ir neįtakojamą teisingų duomenų apie nusikalstamą veiką gavimą, pirmosios instancijos teismas nutartimis uždraudė ne tik įtariamajam, bet ir kitiems proceso dalyviams, išskyrus psichologą, dalyvauti patalpoje, kurioje vyko apklausa.‘‘[110] Šiuo atveju nukentėjęs nuo seksualinio pobūdžio nusikaltimo buvo taip pat ir mažametis, todėl nukentėjusiojo apklausoje dalyvavo tik psichologas ir teisėjas. Tokiu atveju kaltinamajam turėtų būti suteikta teisė užduoti klausimus per teisėją, nekviečiant aukos į apklausą teisme.

Kasacinės instancijos teismo praktikoje taip pat sutinkama, kad turi būti imamasi priemonių, kad apsaugoti seksualinės prievartos aukas, jeigu tai suderinama su tinkamu ir veiksmingu gynybos teisių įgyvendinimu. ,,*Taigi, pripažįstama, kad baudžiamojoje byloje dėl seksualinės prievartos ne tik gali, bet ir turi būti imamasi tam tikrų priemonių siekiant apsaugoti nukentėjusįjį su sąlyga, kad tokios priemonės gali būti suderintos su tinkamu ir veiksmingu gynybos teisių įgyvendinimu. Nors tokio pobūdžio bylose dažnai vienintelis ar lemiamas įrodymas kaltinamajam nuteisti yra nukentėjusiojo (nukentėjusiosios) parodymai, jų atitiktį tikrovei ir patikimumą gynyba gali kvestionuoti pateikdama jam (jai) klausimų teismo*

[108] ‘‘Generalinio prokuroro įsakyme dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikio vertinimo patvirtinimo. 2016 m. vasario 29 d. Nr. I-63,‘‘ TAR, https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97

[109] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. gegužės 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr 2K-141-489/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/232635786862375/2K-141-489/2016

[110]‘‘Panevėžio apygardos teismo 2016 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-195-366/2016,‘‘ HTTP://ETEISMAI.LT/BYLA/13789979860221/1A-195-366/2016

*posėdžio metu (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013).*‘‘[111] Iš EŽTT bei kasacinės instancijos teismo praktikos akivaizdu, kad aukoms turi būti užtikrinamos apsaugos priemonės, o gynybai turi būti suteikta teisė juos apklausti.

Įstatymais taip pat nedraudžiama atlikti nukentėjusiojo apklausą garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. BPK 279 str. 6 d. įtvirtinta, kad „*kai asmeniui taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės, jis gali būti apklausiamas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis.‘‘* Generalinio prokuroro įsakyme taip pat nurodoma, kad „ši speciali apsaugos priemonė rekomenduotina, kai įvertinus visas aplinkybes kyla grėsmė, kad tiesioginis dalyvavimas apklausoje traumuotų ar psichologiškai žeistų nukentėjusįjį, taip pat kitais BPK nustatytais pagrindais.‘‘[112] Užsienio praktikoje asmens teisės užduoti klausimus seksualinių nusikaltimų aukoms realizavimas nuotolinėmis perdavimo priemonėmis, jeigu gynėjas galėjo dalyvauti tokioje apklausoje ir užduoti klausimus vertinamas, kaip tinkamas šios teisės realizavimas, prilygintas parodymų davimui tiesiogiai teisme.[113]

Apibendrinant galima teigti, kad tokia praktika, kai apklausiant nukentėjusįjį garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis jo apklausoje dalyvauja gynėjas, paprastai tai vertinama, kaip tinkamas gynybos teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizavimas.

Būtina siekti atsižvelgti ne tik į pažeidžiamų baudžiamojo proceso dalyvių interesus, bet ir į kaltinamojo teises. Teisė užduoti klausimus tokiems nukentėjusiesiems yra ypač reikšminga seksualinių nusikalstamų veikų bylose, kadangi nukentėjusiojo parodymai dažnai būna vieninteliai įrodymai byloje. Nors Lietuvoje paprastai seksualinių nusikaltimų aukoms taikomos tos pačios apklausos taisyklės, kaip ir kitiems nuo kitų nusikaltimų veikų nukentėjusiems asmenims, tačiau joms gali būti taikomos specialios apsaugos priemonės, o tai apsunkina kaltinamojo teisę į gynybą, tai yra tampa sunkiau įgyvendinti asmens teisę užduoti klausimus tokiam kaltinimo liudytojui.

[111] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje byloje Nr. 2K-539-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/17056159372541/2K-539-976/2015

[112] Generalinio prokuroro įsakymas, *supra* note, 108.

[113] Anne-Marie de Brouwer, *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR* (Intersentia nv, 2005), p. 258, https://books.google.lt/books?id=JhY8ROsA39kC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

### 2.3. Kaltinamojo (įtariamojo) teisės užduoti klausimus anoniminiams kaltinimo liudytojams realizavimas

Kiekvienam baudžiamojo proceso dalyviui, turi būti suteikiamos tam tikros teisės, taip pat turi būti siekiama apsaugoti jų interesus. Vienas iš būdų užtikrinantis liudytojų ir nukentėjusiųjų saugumą tai taikomas jiems anonimiškumas. Prašantis anonimiškumo asmuo turi atitikti visus BPK 199 str. numatytus reikalavimus: ,,nukentėjusiajam ir liudytojui anonimiškumas gali būti taikomas, jeigu: 1) gresia realus pavojus nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui; 2) nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajai bylai; 3) nukentėjusysis ar liudytojas dalyvauja procese dėl labai sunkaus ar sunkaus nusikaltimo.'' Jungtinių Tautų konvencijoje prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą 24 straipsnis taip pat įtvirtina liudytojų apsaugą: ,,kiekviena valstybė, šios Konvencijos Šalis, kiek leidžia jos galimybės, imasi tinkamų priemonių suteikti veiksmingą apsaugą nuo galimo keršto ar bauginimų liudytojams, baudžiamosiose bylose duodantiems parodymus dėl nusikaltimų, kuriems taikoma ši Konvencija, ir prireikus jų giminaičiams bei kitiems jiems artimiems žmonėms."[114] Šiame straipsnyje numatyta, jog liudytojai gali būti perkeliami į kitą vietą ir jeigu reikia, riboti informacijos skleidimą ar išvis neatskleisti jokios informacijos apie šių asmenų tapatybę ir buvimo vietą. Svarbiausia, jog liudytojo apsaugos priemonės nepažeistų kaltinamojo teisių į teisingą teismo procesą. Įstatymais siekiama tiek apsaugoti anoniminį liudytoją nuo grėsmės, tiek užtikrinti įtariamojo teisę užduoti klausimus tokiam liudytojui netiesiogiai, bet per teisėją, tam kad būtų išsaugotas asmens anonimiškumas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat nurodė ,,*principus, kuriais vadovaujantis turi būti vertinamas įslaptintų liudytojų parodymų teisėtumas, Europos žmogaus teisių teismas išdėstė byloje* Van Mechelenas ir kiti prieš Nyderlandus (Cour Eur. D. H., arrêt Van Mechelen et autres c. Pays-Bas, Recueil 1997–III). *Įslaptintų liudytojų naudojimas pateisinamas tada, kai būtina apsaugoti jų interesus, jeigu tai, kad yra naudojami tokie liudytojai, neatima iš kaltinamojo teisės į gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą apskritai.*"[115] Iš kriterijų kuriais remiasi taikant asmeniui anonimiškumą, akivaizdu, kad tokiu būdu teisėsaugos institucijos, siekia apsaugoti ne tik patį asmenį, bet ir jo šeimos narius bei artimuosius giminaičius nuo realios grėsmės.

Be visiško gali būti taikomas ir dalinis anonimiškumas pagal BPK 199-1 straipsnį. Be sąlygų, numatytų BPK 199 straipsnyje, jis gali būti taikomas ir tais atvejais, ,,kai tam tikrų

[114] ''Jungtinių Tautų Konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą,'' *Valstybės žinios*, Nr. 51-1933 (2002).
[115] ''Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1181, 1561 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 3171 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,'' (2000) http://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2015/02/2000-09-19_n.pdf

liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių, jų šeimos narių, artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams.‘‘ Dalinis anonimiškumas taikomas, tais atvejais, kai taikyti visišką liudytojo anonimiškumą netikslinga, tuomet įslaptinami tik tam tikri liudytojo, nukentėjusiojo duomenys. Tokia liudytojų apsauga yra tinkamesnė ir kaltinamojo teisių atžvilgiu. Tačiau norint taikyti dalinį anonimiškumą, neaišku kokioms teisėms ir teisėtiems interesams turi kilti grėsmė, normoje nėra sukonkretinta kokias vertybes siekiama apsaugoti, todėl ši vertinimo teisė paliekama pareigūnui.

Anonimiškumo taikymas padeda ne tik apsaugoti liudytojų interesus, bet ir gauti patikimus parodymus. Tik tokie liudytojų parodymai gali būti patikimi, kai jie duodami savo laisva valia ir liudytojai duodami parodymus jaučiasi saugūs. Raimundas Jurka savo darbe teigia, kad saugumas yra priemonė kuri užtikrina parodymų patikimumą. ,,Apibendrinant teiginį, kad saugumas, kaip parodymų patikimumą užtikrinanti priemonė, yra vienas svarbiausių elementų, galima suformuluoti tokią parodymų patikimumo užtikrinimo asmens teisių apsaugos kontekste teiginių visumą: parodymų patikimumą lemia tikri, objektyvūs ir teisingi liudytojo parodymai. Šių parodymų objektyvumą ir teisingumą nulemia liudytojo noras tinkamai vykdyti savo pareigas, nes pastarasis pasitiki teisėsaugos institucijomis, yra saugus aplinkinių atžvilgiu.‘‘[116] Tačiau taikyti liudytojams anonimiškumą galima tik išimtiniais atvejais. ,,Liudytojai gali būti įslaptinami tik išskirtiniais atvejais. Įslaptinti liudytojai taip pat turi būti šaukiami į teisminį nagrinėjimą. Tas pats asmuo vienoje byloje negali būti ir įslaptintu, ir „atviru" liudytoju.‘‘[117]

Svarbu, kad teismai taikytų liudytojams anonimiškumą tik išimtinais atvejais, kadangi byloje dalyvaujant anoniminiams liudytojams, galima būtu įžvelgti šalių lygybės principo pažeidimą, nes tik gynybos šaliai yra nežinoma liudytojo tapatybė. Pagal BPK 202 str. ,,Susipažinti su tapatybę nurodančiais duomenimis turi teisę tik byloje dalyvaujantis prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir teisėjas.‘‘

Todėl, siekiant išvengti lygybės principo pažeidimo EŽTT praktikoje gynėjo dalyvavimas anoniminio liudytojo apklausoje yra vertinamas tinkamas ir saugus anoniminio liudytojo teisių atžvilgiu. Štai Doorson prieš Nyderlandus byloje, teismas pripažino, kad nepažeidžiamos Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, kai įslaptinti liudytojai buvo apklausti ikiteisminio tyrimo teisėjo, žinojusio šių liudytojų asmens tapatybę, kai tokioje apklausoje dalyvavo kaltinamojo gynėjas, galėjęs užduoti klausimus

[116] Raimondas Jurka, ‘‘Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą,‘‘ *Jurisprudencija*, t. 75(67) (2005); p. 31-32, https://www.mruni.eu/upload/iblock/649/004_jurka.pdf
[117] Gintaras Goda,‘‘Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė.‘‘ *Teisė 36,* 1392-1274 (2000) p.17. http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367185455346/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

įslaptintiems liudytojams.[118] Byloje Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus, teismas pažymėjo, kad jeigu kaltinamasis negalėjo užduoti klausimus anonominiams liudytojams tiesiogiai, tokiose bylose pakankamas kompensuojantis veiksnys, gali būti gynėjo dalyvavimas liudytojo apklausoje, leidžiant jam stebėti ir įvertinti liudytojo elgesį parodymų davimo metu.[119] Užsienio literatūroje, kurioje buvo analizuota EŽTT praktika dėl anoniminių liudytojų apklausos taip pat nurodoma, kad advokatui gali būti atskleista anoniminio liudytojo asmenybė, tačiau jam turi būti pranešta, kad šios informacijos negalima atskleisti jo gynamajam, kadangi už duomenų atskleidimą gresia atsakomybė.[120] Advokatai, taip pat pripažįsta, kad tada, kai liudytojams taikomas aninimiškumas, gynyba susiduria su sunkumais realizuojant ginamųjų teisės, todėl tarptautinė baudžiamųjų bylų advokatų asociacija savo 1999 m. prašyme teigė, kad visiškas anonimiškumas liudytojams turėtų būti taikomas tik jeigu jie padeda surinkti įrodymus, tačiau teisme parodymų neduoda.[121] Taip pat ir Danijoje, anoniminio liudytojo duomenys yra slepiami nuo įtariamojo (kaltinamojo), tačiau gynėjas susipažinti su įslaptinta informacija gali. Tokia BPK pataisa yra įsigaliojusi nuo 2002 m.[122] Akivaizdu, kad su problemomis susiduriama, kai procese būtina atlikti tam tikrus veiksmus su anoniminiais liudytojais. Kai susiduriama su tokiais liudytojais, gynybai tampa sunku realizuoti, kai kurias savo teises, kadangi apklausiant kitus liudytojus, gynyba gali domėtis liudytojo asmenybę, apeliuoti į jo parodymų netikrumą į jo priešišką nusistatymą. Tačiau, ypatingai tada, kai liudytojams taikomas visiškas anonimiškumas, gynyba to padaryti neturi galimybių. Todėl tam, kad įtariamojo (kaltinamojo) teisės būtų mažiau ribojamos, pagal EŽTT praktiką, tikslinga būtų leisti, anoniminio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje dalyvauti gynėjui, kadangi gynėjas grėsmės nekelia, todėl liudytojo ar nukentėjusiojo saugumui dėl to pavojus nekyla.

Tačiau, jeigu gynybai dalyvauti anoniminio liudytojo apklausoje neleidžiama, gynyba gali užduoti klausimus anoniminiam liudytojui sudarant vizualines ir akustines kliūtis (BPK 282 str. 2 d.). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat pažymėta, kokios galimybės sudaromos kaltinamajam apklausti anoniminius kaltinimo liudytojus, nepažeidžiant

---

[118] Doorsen v Netherlands, Eur. Ct. H. R. 20524/92 (1996).
[119] Van Mechelen and Others v The Netherlands, Eur. Ct. H. R. 21363/93 (1997).
[120] Zinaida Makarova. *Professionaljnaja zaščita podozrevaemyx, obvnnjaemych*. (Moskva: juridičeskij centr press, 2008) p. 389, https://books.google.lt/books?id=a4_dCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
[121] UNODC,''Handbook on Criminal Justice Responses to Terrorism,'' United Nations Publications, 2009. p. 47. Žiūrėta 2017 vasario 14 d. https://www.unodc.org/documents/terrorism/Handbook_on_Criminal_Justice_Responses_to_Terrorism_en.pdf
[122] Lars Bo Langsted, Peter Garde, Vagn Greve, *Criminal Law in Denmark* (The Netherlands: Kluwer Law International, 2010) p. 195. https://books.google.lt/books?id=bgaYQRLJSu0C&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

jo teisės į gynybą bei užtikrinant liudytojo saugumą. „*Kasaciniuose skunduose teigiama, kad liudytojai, kuriems taikytas anonimiškumas, turėjo būti apklausti teismo posėdyje sudarius akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nustatyti apklausiamo asmens tapatybę (BPK 282 straipsnio 2 dalis), tačiau pažymėtina, kad BPK 282 straipsnio 3 dalis suteikia teismui teisę tais atvejais, kai teismo posėdžių salėje nėra galimybių sudaryti akustines ir vizualines kliūtis, anoniminį liudytoją apklausti ne teismo posėdžių salėje, o kitoje vietoje kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nedalyvaujant.*“[123] Kitoje kasacinės instancijos teismo byloje „*nustatyta, kad pirmosios instancijos teismas nusprendė, vadovaudamasis BPK 282 straipsnio 3 dalies suteikta teise, nesant galimybių sudaryti akustines ir vizualines kliūtis, liudytoją, kuriam taikomas anonimiškumas Nr. 12, apklausti ne teismo posėdžių salėje, o kitoje vietoje kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nedalyvaujant. Pažymėtina, kad tokia galimybė yra numatyta BPK ir teismas ja pagrįstai pasinaudojo, sudarydamas galimybes pateikti proceso dalyviams klausimus, taip nesuvaržant jų teisės į gynybą. Nors, pasak kasatorių, teismo nurodyta priežastis dėl to, kad posėdžio dieną nėra galimybės pristatyti technines priemones, sudarančias kliūtis nustatyti asmens tapatybę, nėra pakankama motyvacija sprendimui dėl liudytojo apklausos tvarkos pakeitimo, tačiau šioje situacijoje svarbu objektyviai spręsti, ar toks apklausos būdas realiai suvaržė gynybos teises. Kaip jau minėta, gynėjai ir kaltinamasis turėjo galimybę užduoti anoniminiam liudytojui Nr. 12 klausimus, dėl to išplėstinė septynių teisėjų kolegija daro išvadą, kad teisė į gynybą nebuvo suvaržyta.*“[124] Kaltinamasis gali užduoti klausimus anoniminiam liudytojui per teisėją, jeigu apklausa atliekama kitoje patalpoje proceso dalyviams nedalyvaujant. Gynyba gali pasinaudoti, tokia apklausos galimybe, jeigu nėra galimybių sudaryti akustines ir vizualines kliūtis leidžiant užduoti klausimus tiesiogiai.

Nors Lino Belevičiaus ir Raimundo Jurkos nuomone, „BPK pernelyg riboja galimybes atlikti proceso veiksmus garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Tikslinga leisti taip apklausti liudytojus ir nukentėjusiuosius, kuriems taikomas anonimiškumas.“[125] Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijose teigiama, kad: „nerekomenduojama apklausti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis

[123] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 461/2004,‘‘ http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=27029

[124] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. vasario 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-1-693/2017,‘‘ http://eteismai.lt/byla/9638046809570/2K-7-1-693/2017

[125] Linas Belevičius, Raimundas Jurka, ‘‘Proceso veiksmų atlikimo garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis galimybės,‘‘ *Jurisprudencija. Mokslo darbai* 10(100) (2007) p. 82. https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2672/2476

liudytoją, kuriam taikomas anonimiškumas.‘‘[126] EŽTT praktikoje pažymėta, kad reikia atsižvelgti, kokia yra anoniminių liudytojų parodymų įrodomoji reikšmė ir pagal tai įvertinti, kaip atlikti anoniminio liudytojo apklausą. Štai Visser prieš Nyderlandus, Kok prieš Nyderlandus bylose teismas pažymėjo, kuo didesnę įrodomąją vertę turi anoniminių liudytojų parodymai, tuo mažiau turi buti ribojama asmens teisė gintis, tai yra užduoti klausimus tokiems liudytojams.[127]

Apibendrinant galima teigti, kad apklausti liudytojus kuriems taikomas anonimiškumas nuotolinio perdavimo priemonėmis sudarant akustines ir vizualines kliūtis trukdančias nustatyti asmens tapatybę galima, tačiau tik tokius liudytojus kuriems taikomas dalinis anonimiškumas. Apklausa nuotolinio perdavimo priemonėmis garantuos liudytojams didesnį saugumą, todėl jų parodymai bus patikimesni.

Akivaizdu, kad kaltinamajam kai byloje yra anoniminių liudytojų turi būti suteikiama tinkama galimybė įgyvendinti savo gynybos teises. Jeigu tai įmanoma, nepažeidžiant liudytojų interesų, jeigu dėl to nekils neigiamų padarinių, turėtų būtų stengiamasi dažniau taikyti dalininį anonimiškumą, leidžiant užduoti klausimus gynybai tiesiogiai arba sudarant vizualines ir akustines kliūtis arba per teisėją.

[126] ‘‘Generalinio prokuroro įsakymas „Dėl Rekomendacijų dėl apklausos garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis ikiteisminiame tyrime atlikimo ir įforminimo patvirtinimo,‘‘ TAR, Nr. 11699 (2016) https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b070ae1015b411e6a23dfca0984f2ff9

[127] Visser v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R. 26668/95 (2002); Kok v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R. 43149/98 (2000)

## 3. ATVEJAI, KAI GALIMA APKALTINAMĄJĮ NUOSPRENDĮ GRĮSTI LIUDYTOJŲ, KURIEMS GYNYBA NEUŽDAVĖ KLAUSIMŲ ARBA NEGAVO ATSAKYMŲ Į UŽDUOTUS KLAUSIMUS PARODYMAIS

Kita vertus, kaltinamojo ir gynėjo teisė apklausti liudytojus, netgi sudarius tam specialias sąlygas, kurios buvo aptartos pirmiau, nėra absoliuti. Taigi toliau bus nagrinėjami atvejai, kai gynybai nebuvo suteikta galimybė apklausti liudytojų. Taip pat bus analizuojama, kokiais kriterijais remiantis konstatuojama, kad apribojus šią teisę, vis tik nebuvo paneigta asmens teisė į gynybą ir teisingą baudžiamąjį procesą. EŽTT praktika leidžia išskirti kriterijus, kuriuos įvertinus galima konstatuoti, ar kaltinamajam neturėjus galimybės apklausti liudytojus, kurių parodymai yra fiksuoti byloje, šiais parodymais galima grįsti apkaltinamąjį nuosprendį.

### 3.1. Kriterijai kuriais turi būti remiamasi grindžiant apkaltinamąjį nuosprendį neapklaustų gynybos liudytojų parodymais

Iki Al Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę bylos EŽTT bei LAT formavo praktiką, kad jeigu gynyba jokioje proceso stadijoje negalėjo apklausti kaltinimo liudytojus buvo konstatuojamas Konvencijos bei BPK pažeidimas, tokiais parodymais negalima buvo grįsti apkaltinamojo nuosprendžio. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008, teismas taip pat rėmėsi EŽTT suformuota praktika dėl negalimumo priimti apkaltinamojo nuosprendžio neapklaustais gynybos liudytojų parodymais: ,,*EŽTT ne kartą konstatavo, kad gynybos teisės yra apribojamos su Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 3 dalies d punkto reikalavimais nesuderinama apimtimi tuo atveju, kai apkaltinamasis nuosprendis yra pagrįstas vien tik arba lemiama apimtimi parodymais liudytojo, kurio kaltinamasis negalėjo apklausti ir neturėjo galimybės, kad jis būtų apklaustas ikiteisminio tyrimo metu arba nagrinėjant bylą teisme (žr. pavyzdžiui, Van Mechelen and Others v. the Netherlands, nos. 21363/93, 21364/93, 21427/93 and 22056/93, judgment of 23 April 1997).*‘‘[128]

BPK 301 str. 2 d. netgi suformuota taisyklė, kad ,, apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.‘‘ Tačiau nuo 2011 metų EŽTT praktika pradėjo kisti. Al-Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę, Schatschaschwili prieš Vokietiją bylose

[128] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008,‘‘ http://eteismai.lt/byla/49852131800504/2K-P-221/2008

pažymėta, kad tokia situacija, kai apkaltinamasis nuosprendis yra pagrįstas vien tik (arba lemiamai) parodymais asmens, kurio kaltinamasis negalėjo apklausti ir neturėjo galimybės, kad jis būtų apklaustas ikiteisminio tyrimo stadijoje arba nagrinėjant bylą teisme, pati savaime nebūtinai lemia gynybos teisių apribojimą su Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintomis garantijomis nesuderinama apimtimi.[129]

Al-Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę byloje EŽTT pažymėjo, į kokias aplinkybes reikia atsižvelgti, norint perskaityti kaltinimo liudytojų parodymus teisme ir grįsti jais apkaltinamąjį nuosprendį, tuo atveju jeigu gynyba niekada neturėjo galimybės juos apklausti. Nacionaliniai teismai turi įvertinti: 1. ar egzistuoja svarbios priežastys, dėl kurių liudytojas negali dalyvauti nagrinėjant bylą teisme, 2. ar tie liudytojų parodymai buvo vieninteliai ar lemiami sprendžiant asmens kaltės klausimą, 3. ar yra pakankamų kompensuojančių tokio įrodymo nepatogumo veiksnių.[130] Tačiau, Didžiosiosios Britanijos teisės mokslininkų nuomone, byloje suformuoti kriterijai griauna suformuota visų pasirašiusių Konvenciją šalių teismų praktiką ir paneigia pagrindines asmens teises.[131] Nepaisant tokios pozicijos, EŽTT toliau vysto praktiką, kuria pildo minėtame sprendime pateiktą teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams ribojimo doktriną.

Kasacinės instancijos teismas laikosi EŽTT suformuotos praktikos dėl sąlygų, kurias reikia įvertinti, norint perskaityti neapklaustų gynybos liudytojų parodymus teisme ir grįsti jais nuosprendį: ,, *byloje galima panaudoti anksčiau duotus liudytojo parodymus, net jeigu gynyba jokioje proceso stadijoje negalėjo jo apklausti, laikantis šių reikalavimų. Pirma, liudytojo nedalyvavimo teismo procese priežastis turi būti svarbi.(...) Tuo atveju, kai liudytojas gynybos nebuvo apklaustas jokioje ankstesnėje proceso stadijoje, jo parodymų panaudojimas vietoj parodymų, duodamų tiesiogiai nagrinėjant bylą teisme, turi būti paskutinė priemonė. Antra, tuo atveju, kai apkaltinamasis nuosprendis yra pagrįstas vien tik arba lemiama apimtimi asmens, kurio kaltinamasis negalėjo apklausti ir neturėjo galimybės, kad jis būtų apklaustas ikiteisminio tyrimo metu arba nagrinėjant bylą teisme, parodymais, teismas turi kuo kruopščiau patikrinti procesą ir atsakyti į klausimą, ar yra pakankamų tokio įrodymo keliamus nepatogumus kompensuojančių veiksnių, įskaitant leidžiančius tinkamai ir teisingai įvertinti parodymų patikimumą. Apkaltinamąjį nuosprendį leidžiama grįsti nedalyvaujančio liudytojo parodymais tik tuo atveju, kai šie parodymai, atsižvelgiant į jų svarbą byloje, yra pakankamai patikimi (Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom [GC], § 147).‘‘*[132] Kadangi Lietuvos įstatymuose yra įtvirtinta norma, kurioje įtvirtintas draudimas grįsti apkaltinamąjį nuosprendį

[129] Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom *supra* note 4; Schatschaschwili v. Germany *supra* note 18.
[130] Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, *supra* note 4.
[131] Adrian Keane, Paul McKeown, ‘‘The Modern Law of Evidence,‘‘ supra note 15. p. 359.
[132] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015m. gruodžio 26 d. kasacinė nutartis Nr. 2K-276-976/2015. http://eteismai.lt/byla/145393170532333/2K-276-976/2015?word=al%20khawaja

vien tik anoniminių liudytojų parodymais, tačiau nėra aiškiai nustatyta, ar galima apkaltinamąjį nuosprendį grįsti kitų liudytojų, neapklaustų gynybos, parodymais. Todėl, toliau bus nagrinėjama EŽTT praktikos įtaka formuojant Lietuvos teismų praktiką dėl neapklaustų gynybos liudytojų parodymų vertinimo.

### 3.2. Svarbios priežastys dėl kurių liudytojas nedalyvauja teisme

Pagal BPK liudytojui nedalyvaujant teismo posėdyje jo ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme duoti parodymai gali būti teisiamajame posėdyje balsu perskaitomi jeigu yra BPK 276 str. nurodytos priežastys. Kaltinamasis, nukentėjusysis ir liudytojas ,,1) yra miręs arba nedalyvauja teisiamajame posėdyje dėl svarbių priežasčių, o kaltinamojo nėra – dar ir šio Kodekso 246 straipsnyje numatytais atvejais; 2) atsisako arba vengia duoti parodymus, taip pat kai pareiškia, kad neprisimena aplinkybių, apie kurias anksčiau davė parodymus; 3) duoda teisiamajame posėdyje parodymus, kurie iš esmės skiriasi nuo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu ar pirmiau teisme. 2. Be to, teisiamajame posėdyje gali būti balsu perskaityti asmenų, apklaustų teisme atidėjus bylos nagrinėjimą ar padarius pertrauką šio Kodekso 243 ir 244 straipsniuose nustatyta tvarka, parodymai, taip pat liudytojo ar nukentėjusiojo, pagal teismo nutartį nepašauktų į teisiamąjį posėdį dėl to, kad jiems buvo taikytas anonimiškumas arba kad jie yra nepilnamečiai, arba kad tai buvo būtina dėl nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių, parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui, arba paskelbiamas tokios apklausos metu padarytas vaizdo ir garso įrašas.‘‘

Iki Schatschaschwili prieš Vokietiją bylos buvo formuojama praktika, kad svarbios priežasties, dėl kurios liudytojas nedalyvauja teisme, nebuvimas buvo konstatuojamas kaip Konvencijos pažeidimas. Tai reiškia, kad jeigu nėra svarbios priežasties dėl kurios liudytojas nedalyvauja teisme, negali būti perskaitomi jo duoti parodymai ikiteisminio tyrimo metu. Turi būti nustatyta svarbi liudytojo nedalyvavimo teisme priežastis, tik tada teismas gali svarstyti galimybę perskaityti parodymus teisme. Štai Suldin prieš Rusiją byloje buvo konstatuotas Konvencijos pažeidimas, kadangi liudytojas nedalyvavo teisme ir gynyba jo neapklausė jokioje baudžiamojo proceso stadijoje, liudytojas nedalyvavo teisme be jokių svarbių priežasčių. Teismas pasisakė, kad nepriklausomai nuo to ar parodymai yra vieninteliai ar esminiai pačios svarbios priežasties nebuvimas yra nesuderinamas su Konvencijos garantuojamomis teisėmis.[133] Kitoje byloje Aleksandr Valeryevich Kazakov prieš Rusiją teismas taip pat konstatavo Konvencijos pažeidimus, kadangi gynyba jokioje proceso stadijoje negalėjo užduoti klausimus liudytojui, kurio parodymai nors ir nebuvo vieninteliai tačiau buvo

[133] Suldin v. Russia, Eur. Ct. H. R 20077/04 (2014).

esminiai. Liudytojas nedalyvavo teisme, kadangi jo žmona pranešė, kad jis dirba, teismas pakartotinai jam šaukimo nesiuntė, tačiau perskaitė jo parodymus teisme.[134]

Tačiau Schatschaschwili prieš Vokietiją byloje, teismas išaanalizavęs praktiką po priimtos Al Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę bylos, priėmė sprendimą, kad jeigu net ir neegzistuoja svarbios priežasties dėl kurios liudytojas nedalyvauja teisme, dar nereiškia kad buvo pažeista Konvencija. Toje pačioje byloje teismas pažymėjo, kad priklausomai nuo to, kokia yra liudytojų parodymų įrodomoji reikšmė, turi priklausyti ir gynybos teisių apimtis. Tai yra turi būti pakankamai kompensuojančių garantijų.[135] Kadangi EŽTT praktika švelnėjo, taip pat keitėsi ir LAT praktika, tačiau ar tokia praktika, kurioje iš esmės niekada nedraudžiama perskaityti neapklaustų gynybos liudytojų parodymus teisme yra teisinga kaltinamojo teisių atžvilgiu?

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi EŽTT nustatytų kriterijų, todėl preziumuojama, kad teismas sutinka su tuo, kad tai nepaneigia asmens teisės į teisingą teismą: „*EŽTT Didžioji kolegija sprendime byloje Schatschaschwili prieš Vokietiją išaiškino, kad svarbios priežasties, dėl kurios kaltinimo liudytojas nedavė parodymų teismo posėdyje, nebuvimas savaime nenulemia bylos nagrinėjimo neteisingumo, tačiau tai yra labai svarbus veiksnys vertinant viso bylos nagrinėjimo teisingumą, ir, įvertintas kartu su kitomis aplinkybėmis, gali lemti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 3 dalies d punkto pažeidimo nustatymą*‘‘.[136] Norint apkaltinamąjį nuosprendį grįsti gynybos neapklaustais kaltinimo liudytojų parodymais, reikia atsižvelgti į tai kokia yra parodymų įrodomoji reikšmė ir kokiomis teisėmis į gynybą galėjo pasinaudoti įtariamasis (kaltinamasis).

Pagal EŽTT praktiką neapklaustų gynybos liudytojų parodymus perskaityti teisme galima, jeigu yra svarbios priežastys dėl kurių jie neduoda parodymų teisme: 1. liudytojų baimė duoti parodymus, 2. liudytojai, kurie dėl objektyvių priežasčių negali duoti parodymų teisme, yra mirę, 3. liudytojo pasinaudojimas teise tylėti, 4. liudytojo gyvenamoji vieta kitoje šalyje, dingę liudytojai, [137] 5. kai liudytojas yra nuteistas kitoje šalyje ir nėra pasirašytų teisinių pagalbos sutarčių tarp šalių, 6. seksualinių nusikaltimų aukos.

Viena iš svarbių priežasčių, dėl kurių liudytojas neduoda parodymų teisme yra liudytojo baimė, todėl jo ikiteisminio tyrimo metu duotais parodymais galima remtis teisme,

[134] Aleksandr Valeryevich Kazakov v. Russia, Eur. Ct. H. R 16412/06 (2015)
[135] Schatschaschwili v Germany *supra* note 18.
[136] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. rugsėjo 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-295-507/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/240159493637256/2K-295-507/2016
[137] Gabrielyan v. Armenia, , Eur Ct. H. R 8088/05, (2012) Vidgen v the Netherlands, Eur. Ct. H. R 29353/06 (2012); Craxi v Italy *supra* note 58; S.N v. Sweden *supra* note 105; Al-Khawaja and Tahery v the United Kingdom *supra* note 4; Lüdi v. Switzerland, Eur. Ct. H. R 12433/86 (1992); Van Mechelen and Others v Netherlands *supra* note 48; Doorson v the Netherlands *supra* note 118. Lučić v. Croatia, Eur. Ct. H. R. 5699/11, (2014), El Khoury v Germany, Eur. Ct. H. R 8824/09 and 42836/12 (2015).

net jeigu tai buvo vieninteliai ar esminiai asmens kaltės įrodymai.[138] Tačiau O'Brian teigia, kad jeigu liudytojo baimė nėra susijusi su kaltinamuoju, tokia priežastis negali būti vertinama, kaip svarbi.[139] Baimė gali būti pripažinti svarbia priežastimi, jeigu ji yra pagrįsta ir yra įrodymų, kad liudytojo saugumui gali kilti grėsmė.[140]

Kita objektyvia liudytojo nedalyvavimo teisme priežastimi EŽTT praktikoje pripažįstama mirtis.[141] Tačiau, galimos išimtys, kai mirtis taip pat nepripažįstama svarbia priežastimi. Štai byloje Dimovic prieš Serbiją teismas nustatė Konvencijos pažeidimus: šioje byloje prokurorai apskundė teismo išteisinamąjį nuosprendį, kadangi bendrininkas prisipažino įvykdęs nusikalstamą veiką, nors vėliau savo prisipažinimo atsisakė. Tačiau bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, šie parodymai nebuvo pateikti, jie buvo pateikti tik skundžiant nuosprendį. Remiantis šiais bendrininko parodymais, kuris tuo metu, kai byla buvo nagrinėjama apeliacinės instancijos teisme jau buvo miręs, teismas išteisinamąjį nuosprendį panaikino ir kaltinamojo atžvilgiu priėmė apkaltinamąjį nuosprendį. Šioje byloje EŽTT pažymėjo, kad nebuvo svarbios priežasties, dėl kurios galima būtų liudytojo parodymus perskaityti teisme ir jais remtis priimant apkaltinamąjį nuosprendį, kadangi bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme šie įrodymai nebuvo pateikti, todėl buvo apribota kaltinamojo teisė juos ginčyti, tai yra užduoti klausimus liudytojui, kadangi teisėsaugos institucijos neužtikrino įtariamojo dalyvavimo liudytojo apklausoje, kol jis buvo gyvas, todėl negalima remtis tokiais parodymais priimant apklatinamąjį nuosprendį.[142]

Analizuojama EŽTT bei kasacinės instancijos teismo praktika, dėl liudytojų, pasinaudojimo teise tylėti, rodo, kad asmens teisė tylėti pripažįstama svarbia priežastimi neduoti parodymų teisme: „*pažymėtina, kad liudytojo pasinaudojimas teise tylėti EŽTT praktikoje paprastai pripažįstamas svarbia priežastimi neduoti parodymų (pvz., Sievert prieš Vokietiją; 2015 m. liepos 9 d. sprendimas byloje El Khoury prieš Vokietiją, peticijų Nr. 8824/09 ir 42836/12; 2012 m. liepos 10 d. sprendimas byloje Vidgen prieš Nyderlandus, peticijos Nr. 29353/06; 2006 m. balandžio 20 d. sprendimas byloje Carta prieš Italiją, peticijos Nr. 4548/02.*''[143] Tačiau, jeigu teismai nekvietė liudytojo, kuris anksčiau atsisakė duoti parodymus, nevisada toks atsisakymas vertinamas, kaip svarbi priežastis. Turi būti

[138] Adrian Keane, Paul McKeown, *supra note* 15*,* p. 303.
[139]Jame Bird, ''Article 6 in the supreme court: conflicting views on the right of confrontation''Plymouth Law and Criminal Justice Review (2014) 1, p. 117, http://www.plymouthlawreview.org/vol6/Bird%20PLR%20amended%20draft.pdf
[140] Krasniki v The Czech Republic. Eur, Ct H R, 51277/99 (2006).
[141] J R Spencer, *Hearsay Evidence in Criminal Proceedings second edition* ( US: Bloomsbury Publishing 2014), p. 121.https://books.google.lt/books?id=BTTaBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
[142] Dimovic v. Serbia. Eur, Ct H R, 24463/11 (2016).
[143] ''Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-489/2016,'' http://eteismai.lt/byla/33060064417638/2K-211-489/2016

įvertinta, ar nacionaliniai teismai padarė viską, kad galima būtų tokius liudytojus apklausti. Seton prieš Jungtinę Karalystę byloje teismas pažymėjo, kad liudytojo, kuris atsisakė duoti parodymus iškvietimas į teismo posėdį, leistų pamatyti liudytoją bei įvertinti jo reakciją į užduodamus klausimus.[144] Todėl, jeigu liudytojas ir atsisako duoti parodymus jis turėtų būti kviečiamas bylą nagrinėjant teisme.

Dar viena svarbi liudytojo nedalyvavimo priežastis pagal EŽTT praktika gali būti tai, kad nežinoma liudytojo buvimo vieta arba jeigu jis yra užsienyje. Tačiau EŽTT praktikoje tokia priežastis gali būti vertinama kaip svarbi tik jeigu, valstybės institucijos ėmėsi priemonių, kad juos rasti, tačiau to padaryti vistiek nepavyksta. [145] Kasacinės instancijos teismo byloje, kaip ir EŽTT praktikoje, liudytojo buvimo vieta kitoje šalyje, šiuo atveju ne Lietuvos Respubikos teritorijoje buvo laikoma svarbia priežastimi, dėl kurios jis neduoda parodymų teisme: „*nagrinėjamoje byloje apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nusprendė, kad liudytojo A. A. nedalyvavimo priežastis teismo posėdyje yra svarbi, nes iš Lietuvos Respublikos išvykęs liudytojas negalėjo būti iškviestas į procesą. Be to, nuosprendyje daryta motyvuota išvada, kad šio liudytojo parodymai nėra vienintelis nuteistosios T. T. kaltės įrodymas.*“[146]

Viena iš priežasčių, dėl kurių liudytojas neduoda parodymų, gali būti teisinių pagalbos sutarčių tarp šalių nebuvimas, tai apsunkina liudytojo apklausą, jeigu jis yra nuteistas užsienyje. „*Nagrinėjamoje byloje A. B. ir L. V. negalėjo būti apklausti dėl svarbių priežasčių – teisinės pagalbos sutarčių su Ekvadoro Respublika, kurioje šie asmenys buvo nuteisti laisvės atėmimo bausme, nebuvimo. Kita vertus, nėra tikėtina, jog apklausus šiuos asmenis būtų buvęs pagrindas byloje daryti skirtingas nuo dabar padarytų išvadas. (...) Taigi dėl A. B. ir L. V. bei kitų nuteistųjų apklausos nesuorganizavimo gynybos teisės iš esmės nebuvo suvaržytos.*“[147] Sprendžiant ar egzistuoja liudytojo nedalyvavimo teisme svarbios priežastys, nacionaliniai teismai turi įvertinti, kaip tam tikros aplinkybės apsunkina liudytojo dalyvavimą ir priimti sprendimą ar tai gali būti pripažinta svarbia priežastimi. Kadangi liudytojui nedalyvaujant teisme, jeigu gynyba negalėjo jo apklausti ikiteisminio tyrimo metu, būtina užtikrinti, kad kaltinamasis galėtų gintis kitomis priemonėmis.

Seksualinių nusikaltimų aukos gali neduoti parodymų teisme, jų nereikalaujama kviesti į teismą, nes nukentėjusiųjų anksčiau duoti parodymai, kai gynyba galėjo užduoti joms

[144] Seton v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R, 55287/10 (2016)
[145] Paic v. Croatia, Eur. Ct. H. R 47082/12 (2016).
[146] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. rugsėjo 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-295-507/2016.‘‘ http://eteismai.lt/byla/240159493637256/2K-295-507/2016
[147] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-426-507/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/231605258850874/2K-426-507/2016?word=teis%C4%96%20U%C5%BDDUOTI%20KLAUSIMUS%20KALTINIMO%20LIUDYTOJAMS

klausimus, gali būti perskaitomi bylą nagrinėjant teisme. Tokiu būdu siekiama apsaugoti aukas nuo visuomenės dėmesio ir nuo psichologinės traumos, kurią galėtų sukelti aukos ir kaltinamojo susitikimas.[148]

Apibendrinant, galima teigti, kad nei viena liudytojo nedalyvavimo teisme priežastis negali būti vertinama, kaip svarbi, prieš tai neįvertinus, kokių veiksmų ėmėsi teismai tam, kad užtikrintų liudytojo dalyvavimą teisme ir gynyba galėtų užduoti jam klausimus bent vienoje baudžiamojo proceso stadijoje.

Svarbus aspektas, susijęs su priežasties, dėl kurios teisme nedalyvauja liudytojas, yra tai ar valstybė dėjo pastangas jį pristatyti į teismą  Jeigu liudytojai yra dingę, valstybė turi imtis priemonių, kad tokius liudytojus surasti. Valstybė turi imtis visų galimų priemonių, kad užtikrintu liudytojo dalyvavimą teisme, tam kad liudytojas galėtų duoti parodymus.[149] Kadangi, jokioje proceso stadijoje neapklaustų gynybos liudytojų parodymus galima naudoti tik kraštutiniais atvejais. ,,*Tuo atveju, kai liudytojas gynybos nebuvo apklaustas jokioje ankstesnėje proceso stadijoje, jo parodymų panaudojimas vietoj parodymų, duodamų tiesiogiai nagrinėjant bylą teisme, turi būti paskutinė priemonė*.‘‘[150]

Liudytojų paieška neturi būti formalus veiksmas. Teismai, netinkamai atlikdami liudytojų paiešką, pažeidžia kaltinamojo teises. Štai Yevgeniy Ivanov prieš Rusiją byloje teismas konstatavo, kad nacionaliniai teismai netinkamai ieškojo liudytojus, todėl pažeidė Konvencijos 6 str. 3 d. d punktą. Byloje antstoliai nuvyko į vieno liudytojo gyvenamąją vietą, nuvykę išsiaiškino, kad liudytojas ten negyvena, tačiau antstoliai dar keturis kartus važiavo į tą pačią vietą, nors pačio liudytojo mama pasakė, kur tuo metu dirbo ir gyveno ieškomas liudytojas. Kito liudytojo taip pat vieną kartą nepavyko rasti namuose, paieška taip ir baigėsi. Trečias liudytojas išvyko į ilgą komandiruotę, todėl buvo nuspręsta, kad liudytojo rasti neįmanoma. Su darbdaviu susisiekta nebuvo, apie asmens komandiruotės laiką ir vietą nebuvo sužinota.[151]

Todėl tam, kad užtikrinti kaltinamojo teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, valstybės institucijos turi dėti pastangas, kad liudytojas būtų rastas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat laikosi EŽTT suformuotos praktikos. ,,*Pirma, liudytojo nedalyvavimo teismo procese priežastis turi būti svarbi; tam, kad tokia priežastimi būtų pripažintas galimybės rasti liudytoją nebuvimas, valstybės institucijos, siekdamos suteikti kaltinamajam galimybę apklausti kaltinimo liudytoją arba galimybę, kad jis būtų apklaustas, privalo imtis pozityvių*

[148] Sheper v Netherlands, Eur. Ct. H R 59209/02 (2005); V.D v, Romania, Eur. Ct. H R 7078/02 (2010)
[149] Makeyev v. Russia,  Eur. Ct. H. R 13769/04 (2009); Rachdad v. France, Eur. Ct. H. R 71846/01 (2003).
[150] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-23-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/262879475036951/2K-23-976/2015
[151] Yevgeniy Ivanov v. Russia, Eur. Ct. H. R 27100/03 (2013).

*priemonių aktyviai ieškoti šio liudytojo (pavyzdžiui, Gabrielyan v. Armenia, no. 8088/05, judgment of 10 April 2012; Bonev v. Bulgaria, no. 60018/00, judgment of 8 June 2006).‘‘*[152]

Pateikiama kasacinės instancijos teismo nutartis, kurioje teismas, esminių BPK pažeidimų nenustatė, kadangi apeliacinės instancijos teismas ėmėsi visų būtinų priemonių kad surasti liudytojus. „*Teismas, netgi prokurorui neprašant atlikti įrodymų tyrimo, apklausti liudytojus, 2015 m. rugsėjo 23 d. posėdžio metu ėmėsi pakankamų priemonių sužinoti liudytojų N. F. ir D. Š. buvimo vietas ir šaukti šiuos liudytojus į apklausą teisme. Po beveik mėnesį trukusių prokuroro ir policijos pastangų liudytojų buvimo vietos nenustatytos ir teismo šaukimai jiems neįteikti. Taigi nėra pagrindo prokuroro kasaciniame skunde siūlomų esminių BPK pažeidimų įžvelgti apeliacinės instancijos teismo neveiklume nustatant bylos aplinkybes, t. y. netikrinant įrodymų, kurių patikrinti bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teisme nebuvo galima dėl svarbių priežasčių (liudytojų buvimo vietos nenustatytos, teismo šaukimai jiems neįteikti*).‘‘[153] Taigi, jeigu liudytojai nedalyvauja dėl to, kad jiems nebuvo įteikti šaukimai ir valstybei dedant visas pastangas juos surasti to padaryti nepavyksta, jų parodymai gali būti perskaitomi teisme nustačius, kad jie nedalyvauja dėl svarbių priežasčių.

Kitoje LAT byloje buvo konstatuoti BPK pažeidimai kadangi teismas nesiėmė pakankamų priemonių, kad surasti liudytoją. „ *Pirmosios instancijos teismas, nusprendęs, kad A. V. tikslinga apklausti kaip liudytoją, kreipėsi į Šiaulių apskrities VPK, siekdamas išsiaiškinti, ar šiam asmeniui dar tebėra paskelbta paieška. Gauta informacija, kad paieška nutraukta 2013 m. sausio 17 d., nustačius A. V. gyvenamąją vietą. Teismas apie gautus duomenis informavo proceso dalyvius, tačiau klausimo, ar kviesti šį liudytoją į teismo posėdį, nesvarstė; duomenų, kad nurodytais adresais būtų siųsti šaukimai arba imtasi papildomų paieškos priemonių atsižvelgiant į nustatytų adresų pobūdį byloje nėra.(...) Iš bylos duomenų galima spręsti, kad bylą nagrinėjęs pirmosios instancijos teismas liudytojo A. V. parodymus laikė svarbiais, tačiau nesiėmė pakankamų priemonių, kad A. V. būtų apklaustas teisiamojo posėdžio metu. Teisėjų kolegija sprendžia, kad taip pirmosios instancijos teismas padarė esminį BPK 20 straipsnio 5 dalies pažeidimą.‘‘*[154]

Remtis priimant apkaltinamąjį nuosprendį parodymais liudytojo kuriam gynyba negalėjo užduoti klausimų jokioje baudžiamojo proceso stadijoje, perskaitant jų parodymus teisme, galima. Tačiau tai turi būti kraštutinė priemonė, todėl teismas turi imtis visų būtinų priemonių kad užtikrinti liudytojo dalyvavimą teisme, taip pat turi nustatyti ar egzisuotuoja svarbios priežastys dėl kurių liudytojai nedalyvauja ar ne. Tačiau nors joms ir neegzistuojant

[152] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas , *supra* note, 150.
[153] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. balandžio 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-158-489/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/152592150337540/2K-158-489/2016
[154] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *ibid*., 152.

negalima pripažinti, kad buvo padaryti Konvecijos bei BPK pažeidimai. Svarbių priežasčių dėl kurių liudytojai nedalyvauja teisme gali būti daug, tačiau EŽTT bei kasacinės instancijos teismo praktikoje dažniausiai pasitaikančios yra šios: išvykimas iš šalies, pasinaudojimas teise tylėti arba liudytojo dingimas. Jeigu liudytojai yra dingę valstybė turi imtis aktyvių veiksmų, tam kad užtikrinti liudytojo dalyvavimą teisme.

### 3.3. Neapklaustų gynybos kaltinimo liudytojų parodymų reikšmės vertinimas

Nustačius, kad liudytojo nedalyvavimo teisme priežastis yra svarbi, yra sprendžiama dėl teisme neapklaustų liudytojų parodymų reikšmės. Tiek EŽTT, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje kalbama apie lemiamus arba vienintelius parodymus. Pirmą kartą apie vieninteliu ir lemiamus liudytojų parodymus buvo užsiminta Unterpertinger prieš Austriją byloje, vėliau šie kriterijai buvo plėtojami Doorson prieš Nyderlandus byloje kurioje teismas taip pat pažymėjo, kad jeigu priimant apkaltinamąjį nuosprendį buvo remtasi vieninteliais as lemiamais nedalyvaujančių teisme ar anoniminių liudytojų parodymais, toks procesas yra pažeidžiantis Konvenciją.[155] EŽTT praktikoje dažniausiai, sąvokos ,,lemiami“ ir ,,vienintelіai“ naudojamos kartu.[156] Pateikiamas EŽTT pavyzdys, kai gynyba negalėjo užduoti klausimus kaltinimo liudytojai, seksualinio nusikaltimo aukai, nes auka mirė. Priimdamas nuosprendį teismas, taip pat rėmėsi kitais liudytojų parodymais, dėl to buvo konstatuota, kad apkaltinamasis nuosprendis buvo grįstas ne esminiais mirusios parodymais.[157] Nors įrodymų vertinimas yra nacionalinių teismų kompetencijoje, tačiau tam tikrais atvejais EŽTT taip pat turi įvertinti ir nustatyti ar neapklaustų gynybos liudytojų parodymai buvo lemiami asmens kaltės įrodymai. Štai byloje Popov prieš Rusiją pirmosios instancijos teismas rėmėsi keturių liudytojų parodymais ir kitais įrodymais tai: teismo medicinos ekspertizės išvadomis, duomenimis iš įtariamojo kompiuterio bei įvykio vietos apžiūros protokolu. Šioje byloje teismas nepažymėjo, kokia yra kitų įrodymų įrodomoji reikšmė byloje ir kaip jie susiję su šia byla. Kadangi visi kiti įrodymai nepatvirtina asmens kaltės, todėl šioje byloje EŽTT nustatė, kad apkaltinamasis nuosprendis buvo grįstas lemiamais liudytojų parodymais.[158] Lord Phillips teigia, kad nereikėtų griežtai laikytis vienintelių ir esminių liudytojų parodymų vertinimo

[155] J R Spencer, *supra* note, 141, p. 421-422.
[156] John D. Jackson, Sarah J, *The Internationalisation of Criminal Evidence* (United Kingdom: Cambridge University Press 2012), p. 338, https://books.google.lt/books?id=etsbWnm4fToC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
[157] Karen Reid, *supra* note, 16: p. 265.
[158] Popov v Russia, Eur Ct. H R 26853/04 (2006).

reikalavimų, kadangi dėl to baudžiamasis procesas gali tapti neteisingas, nes galimi atvejai, kai tai bus pagrindas nepagrįstai priimti išteisinamąjį ar apkaltinamąjį nuosprendį.[159]

Kasacinės instancijos teismas laikosi suformuotos EŽTT praktikos ir lemiamais liudytojų parodymais (įrodymais) pripažįsta tokius kurie gali nulemti bylos baigtį. „*EŽTT įrodymus apibūdina kaip lemiamus, remdamasis šios sąvokos siauraja prasme, t. y. kaip tokios reikšmės ar svarbos įrodymą, kuris gali nulemti bylos baigtį. Tuo atveju, kai liudytojo parodymus patvirtina kiti įrodymai, vertinimas, ar tokie parodymai yra lemiami, priklauso nuo juos patvirtinančių įrodymų įrodomosios reikšmės; kuo svaresni patvirtinantys įrodymai, tuo mažiau tikėtina, kad teismo procese nedalyvaujančio liudytojo parodymai bus traktuojami kaip lemiami*.‘‘[160] Taip pat LAT byloje pažymėta, kad tuo atveju, „*kai liudytojo parodymus patvirtina kiti įrodymai, vertinimas, ar tokie parodymai yra lemiami, priklauso nuo juos patvirtinančių įrodymų įrodomosios reikšmės; kuo svaresni patvirtinantys įrodymai, tuo mažiau tikėtina, kad teismo procese nedalyvaujančio liudytojo parodymai bus traktuojami kaip lemiami (Al-Khawaja and Tahery, § 131).*‘‘[161] Tiek EŽTT tiek LAT praktikoje jeigu byloje be liudytojo parodymų yra kitų įrodymų, teismas turi įvertinti visų įrodymų reikšmę byloje ir tada spręsti ar liudytojų parodymai yra esminiai ar ne. Nors EŽTT praktikoje ir išskiriamas vienintelių liudytojų parodymų kriterijus, praktikoje jis sunkiai įgyvendinamas, kadangi dažniausiai be liudytojų parodymų byloje būna ir kitų įrodymų, todėl daug reikšmingiau yra įvertinti ar liudytojų parodymai yra lemiami.

Nustačius, kad parodymai yra lemiami ar vieninteliai, būtina įsitikinti, ar yra pakankamų gynybos teisių suvaržymus kompensuojančių veiksnių, bei įvertinti ar tokie parodymai yra patikimi. Jeigu teismai, nėra įsitikinę ar tie parodymai yra lemiami, tuomet vistiek turi būti svarstoma ar yra pakankamų kompensuojančių veiksnių.[162] „*Nagrinėjamos bylos kontekste pripažintina, kad G. G. mirus, jos parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo metu, panaudoti kaip įrodymas dėl objektyvios priežasties, tačiau gynybos teisė pateikti liudytojui klausimų niekada nebebus įgyvendinta. Tokiu atveju teismui šioje byloje kyla pareiga nustatyti, ar G. G. parodymai yra lemiami, o pripažinus juos tokiais – įsitikinti, ar yra pakankamų gynybos teises suvaržymus kompensuojančių veiksnių, įskaitant priemones,*

[159] Tim Welch, Huma Haider, Martin Meenagh and Yassin M'Boge, ‘‘Witness anonymity at the international criminal court: due process for defendants, witnesses or both?,‘‘ *The Denning Law Journal Vol 23* (2011). 29-46. p. 42. http://ubplj.org/index.php/dlj/article/viewFile/363/392
[160] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas *supra* note 132.
[161] Ibid.
[162] Fernando Castillo de la Torre, Eric Gippini Fournier, *Evidence, Proof and Judicial Review in EU Competition Law* (UK: Edward Elgar Publishing, 2017) p. 142. https://books.google.lt/books?id=GnhHDgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

*leidžiančias teisingai ir tinkamai įvertinti G. G. parodymų patikimumą.*‘‘[163] Šioje byloje kasacinės instancijos teismas nurodė, kad apeliacinės instancijos teismas padarė esminius BPK bei Konvencijos pažeidimus: „*neatlikęs įrodymų tyrimo, netikrindamas, ar yra pakankamai procesinių garantijų, užtikrinančių dėl liudytojo mirties apsunkintą gynybos teisių įgyvendinimą, priėmė apkaltinamąjį nuosprendį, savo išvadas iš esmės grįsdamas mirusios G. G. parodymais, kurie šioje byloje vertintini kaip tokios svarbos įrodymas, kuris gali nulemti bylos baigtį*.‘‘[164] Todėl, jeigu liudytojas nedalyvauja teisme be svarbios priežasties pripažinus, kad jo parodymai buvo lemiami reikia įsitikinti, ar yra pakankamų gynybos teises suvaržymus kompensuojančių veiksnių. Tačiau, kokie būtent kompensuojantys veiksniai yra pakankami konkrečioje byloje EŽTT bei LAT praktikoje šie kriterijai galutinai dar nėra suformuoti.

Tačiau tokiais veiksniais pagal EŽTT ir LAT praktiką, galima pripažinti: 1. liudytojų parodymų patikimumą, 2. apklausos metu padarytų vaizdo įrašų peržiūra teisme, 3. pakankama procesinė garantija, gali būti tai, kad liudytojas buvo apklausiamas gynybos, bent vienoje baudžiamojo proceso stadijoje.

Galima remtis liudytojų parodymais, kai gynyba negalėjo užduoti jiems klausimų tik tada, kai tokie parodymai yra patiki. EŽTT praktikoje apkaltinamąjį nuosprendį leidžiama grįsti nedalyvaujančio liudytojo parodymais tik tuo atveju, kai šie parodymai, atsižvelgiant į jų svarbą byloje, yra pakankamai patikimi.[165]„*Svarbi garantija užtikrinant liudytojo parodymų patikimumą yra ir tai, kad jie buvo duoti nepriklausomam teismo pareigūnui – ikiteisminio tyrimo teisėjui (žr., pvz., EŽTT 2016 m. gegužės 24 d. sprendimą byloje Przydział prieš Lenkiją, peticijos Nr. 15487/08, § 56*).‘‘[166] Kasacinės instancijos teismo praktikoje taip pat konstatuota, kad apkaltinamąjį nuosprendį galima grįsti tik patikimais parodymais: *„teisėjų kolegija pabrėžė, kad apkaltinamąjį nuosprendį leidžiama grįsti nedalyvaujančio liudytojo parodymais tik tuo atveju, kai šie parodymai, atsižvelgiant į jų svarbą byloje, yra pakankamai patikimi.‘‘*[167] Šioje kasacinės instancijoe byloje teismas pažymėjo, kad „*išvada dėl asmenų (kaltinamųjų, nukentėjusiųjų, liudytojų) parodymų patikimumo daroma įvertinus parodymų nuoseklumą, detalumą, išsamumą, logiškumą ir sulyginus juos su kitais byloje esančiais įrodymais, gautais iš skirtingų šaltinių.‘‘*[168] Parodymai yra patiki jeigu jie yra

[163] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note, 132.
[164] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-372-677/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/30950931501061/2K-372-677/2016
[165] Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom *supra* note 4.
[166] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note, 143.
[167] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note, 150.
[168]‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-648/2017,‘‘ http://eteismai.lt/byla/265909073480240/2K-43-648/2017?word=neblaivus%20liudytojas

nuoseklus, detalus, išsamus, logiški. Svarbi įrodymų patikimumo garantija yra tai, kad parodymai duodami nepriklausomam ikiteisminio tyrimo teisėjui

Kasacinės instancijos teismo byloje teismas nutarė, kad apeliacinės instancijos teismas nepadarė esminių BPK pažeidimų kadangi parodymai buvo patikimi ir ne vieninteliai: „*šioje byloje gynyba jokioje proceso stadijoje, negalėjo apklausti kaltinimo liudytojo. Tačiau teismas nenustatė BPK pažeidimų, kadangi manė, kad nėra pagrindo abejoti liudytojo parodymų patikimumu, jeis netikėti ir nesivadovauti, kadangi baudžiamojoje byloje yra kitų duomenų kurie patvirtina šiuos parodymus.*‘‘[169] Ta aplinkybė, kad kaltinimo liudytojai nebuvo apklausti gynybos, savaime negali būti vertinama, kaip pažeidžianti kaltinamojo teises. Apibendrinant galima teigti, kad LAT teismas nenukrypsta nuo EŽTT formuojamos praktikos.

Kitoje byloje LAT nustatė BPK ir Konvencijos pažeidimus, kadangi apeliacinės instancijos teismas rėmėsi liudytojų parodymais kurių gynybą negalėjo apklausti, teismas tinkamai nepatikrino įrodymų patikimumo ir priėmė apkaltinamąjį nuosprendį remiantis esminiais liudytojo parodymais. „ *A. V. parodė, kad sausio ir vasario mėnesį pirko narkotines medžiagas iš Ž. Č., vėliau jas pardavė A. V. Iš bylos matyti, kad būtent šie A. V. parodymai nulėmė Ž. Č. Nuteisimą. (...) A. V. ikiteisminio tyrimo metu buvo nurodęs kitą asmenį, iš kurio įgijo narkotines medžiagas, nevienodai nurodė už narkotines medžiagas sumokėtą sumą. Todėl buvo pagrindo abejoti, ar A. V. parodymai patikimi. Tačiau pakankamas šių parodymų patikimumo patikrinimas nebuvo užtikrintas nei galimybe A. V. apklausti teismo posėdyje, nei kitu būdu. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad tuo pažeisti BK 7 straipsnio, 20 straipsnio 4 dalies, 44 straipsnio 5, 7 dalių, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkto reikalavimai.*‘‘[170] Nustačius, kad gynybos neapklaustų liudytojų parodymai nebuvo tinkamai įvertinti, jie neturi būti pripažinti patikimais nepagrįstai, tokiais parodymais apkaltinamojo nuosprendžio grįsti negalima. Kadangi bylose, kuriuose gynybą negalėjo apklausti kaltinimo liudytojus tada, kai jų parodymai yra esminiai ar vieninteliai ypatinga reikšmė turi būti skirta kompensuojantiems veiksniams, nes nustačius, kad pakankamų kompensuojančių veiksnių nebuvo, toks procesas bus vertinamas, kaip neteisingas, pažeidžiantis Konvenciją.

Todėl, vien tik parodymų perskaitymas teismo podėdžio metu, negali būti vertinamas, kaip tinkamas įrodymų patikrinimas siekiant nustatyti įrodymų patikimumą, tokiose bylose kuriose gynyba negalėjo užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. „*Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį, kad G. G., vadovaujantis BPK 276 straipsniu, balsu perskaityti parodymai nėra savarankiškas įrodymų šaltinis – šiais duomenimis galima tik patikrinti kitus*

[169] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, *supra* note, 143.
[170] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-511/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/51070216868788/2K-377-511/2016

*byloje surinktus įrodymus (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-92/2009, 2K-179/2010) ir jie gali būti reikšmingi teismui tikrinant bei vertinant teisiamajame posėdyje gautus kaltinamųjų, nukentėjusiųjų bei liudytojų parodymus, ekspertizės aktą ir specialisto išvadą, byloje esančius dokumentus, daiktinius ir kt. įrodymus. Kaip nurodyta kasacinėje nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015, gynybos teisė pateikti G. G. klausimus niekada nebebus įgyvendinta dėl objektyvios priežasties – jos mirties, o byloje nesant kitų įrodymų, patvirtinančių jos parodymus, pripažintina, kad apkaltinamasis nuosprendis negalėjo būti grindžiamas tokiais vieninteliais, lemiamais, kitais byloje esančiais įrodymais nepatvirtintais parodymais*.‘‘[171]

Viena iš priemonių patikrinti anoniminių liudytojų parodymų patikimumą, patikrinti jų anonimiškumo taikymo pagrįstumą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija nutarė, kad ,,*anonimiškumo taikymo pagrįstumas turi būti tikrinamas kiekvienoje baudžiamojoje byloje. Nepatikrinęs, ar egzistuoja būtini anonimiškumo taikymo pagrindai ir sąlygos, teismas negali liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymų laikyti pakankamai patikimais ir jais remtis priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį.*‘‘[172]

Anoniminių liudytojų parodymų patikimumas turi būti vertinamas ypač atidžiai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas komentavo naujesnę EŽTT praktiką dėl anoniminių liudytojų parodymų patikimumo vertinimo: ,,*vertinant naujesnę EŽTT praktiką bylose dėl anoniminių liudytojų matyti, kad nors ir nebelieka griežto draudimo grįsti apkaltinamąjį nuosprendį vien tik arba lemiamai anoniminių liudytojų parodymais, tačiau tokiu atveju turi būti pakankamų kompensavimo veiksnių (procesinių garantijų), leidžiančių teisingai ir tinkamai įvertinti šių parodymų patikimumą (pavyzdžiui, bylos Ellis, Simms and Martin v. the United Kingdom, nos. 46099/06 and 46699/06, decision of 10 April 2012; Pesukic v. Switzerland, no. 25088/07, judgment of 6 December 2012; Papadakis v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 50254/07, judgment of 26 February 2013; Dončev and Burgov v. former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 30265/09, judgment of 12 June 2014). Teismas turi kruopščiai patikrinti procesą ir įsitikinti, kad yra pakankami kompensavimo veiksniai, įskaitant stiprias procesines garantijas, leidžiančias teisingai įvertinti šio įrodymo patikimumą.*‘‘[173] Tačiau anksčiau Birutis prieš Lietuvą byloje EŽTT teismas pažymėjo, kad

[171] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, supra note, 164.
[172] ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegijos 2017 m. vasario 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017,‘‘ http://eteismai.lt/byla/9638046809570/2K-7-1-693/2017
[173]‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. Nr. 2K-80-942/2015,‘‘ https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.D82C93102DD0

Konvencija iš esmės draudžia nuteisti remiantis vien tik anoniminių liudytojų parodymais.[174] Po šios EŽTT bylos BPK 301 str. 2 dalis buvo papildyta norma, kurioje įtvirtintas draudimas grįsti apkaltinamąjį nuosprendį vien tik anoniminių liudytojų parodymais.

Liudytojo, ypatingai nedalyvaujančio teisme, parodymų patikimumas turi būti vertinamas jo parodymus lyginant su kitais bylos duomenimis. ,,*Kasacinio teismo nutartyse formuojama praktika, kad teismai turi išsamiai ištirti ir įvertinti kitus bylos duomenis, juos gretindami su nepilnamečio nukentėjusiojo (liudytojo) parodymuose nurodytomis aplinkybėmis, siekiant nustatyti, ar jie patvirtina nepilnamečio (mažamečio) nukentėjusiojo (liudytojo) parodymus (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-205/2013, 2K-232/2013, 2K-494-677/2015)*''.[175] Jeigu byloje yra kitų duomenų kurie leidžia patikrinti neapklaustų jokioje baudžiamojo proceso stadijoje, liudytojų parodymų patikimumą ir jeigu tie duomenys patvirtina liudytojo parodymus, tokie parodymai gali būti vertinami, kaip patikimi ir jeis galima remtis priimant nuosprendį.

Bendrakaltinamųjų parodymai turi būti tikrinami ypač atidžiai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016 teismas pažymėjo, kad ,,*dėl bendrakaltinamųjų ar kitų kaltinamųjų parodymų įrodomosios reikšmės pasisakoma ir kai kuriuose EŽTT sprendimuose dėl kaltinamojo teisės apklausti kaltinimo liudytojus pagal Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punktą, kuriuose yra nurodoma, kad yra didelis pavojus, jog bendrakaltinamojo parodymai gali būti nepatikimi, atsižvelgiant į jo akivaizdų suinteresuotumą perkelti atsakomybę nuo savęs kitam asmeniui. Taigi vertinant tokius parodymus gali būti reikalaujama griežtesnio patikrinimo (jie turėtų būti tikrinami atidžiau), nes bendrininkų padėtis duodant parodymus skiriasi nuo paprastų liudytojų. Jie duoda parodymus neprisiekę, taigi jokie jų teiginiai dėl faktinių aplinkybių tikrumo negali sukelti atsakomybės už melagingus parodymus dėl tyčinio netikrų parodymų davimo (pvz., 2008 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Vladimir Romanov prieš Rusiją, peticijos Nr. 41461/02, § 102; 2010 m. sausio 14 d. sprendimas byloje Melnikov prieš Rusiją, peticijos Nr. 23610/03, § 75, Pichugin prieš Rusiją, peticijos Nr. 38623/03, § 199).*''[176]

Taigi, apkaltinamasis nuosprendis gali būti grįstas neapklaustais gynybos liudytojų parodymais, jeigu jų parodymai yra pripažinti patikimais. Jeigu gynyba negalėjo apklausti

[174] Birutis prieš Lietuvą, Eur. Ct. H. R 47698/99 ir 48115/99 (2002)
[175] ''Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015,'' http://eteismai.lt/byla/17056159372541/2K-539-976/2015
[176] ''Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2016 m. birželio 16d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016,'' http://eteismai.lt/byla/224947268544587/2K-7-2-699/2016

anoniminių liudytojų, bendrakaltinamųjų, vaikų, teismas turi ypač atidžiai patikrinti jų parodymus.

Viena iš procesinių garantijų gali būti tai, kad bylą nagrinėjant teisme, yra peržiūrimas, nedalyvaujančio teisme liudytojo parodymų davimo metu padarytas vaizdo įrašas, kuris leistu teismui bei gynybai įvertinti, liudytojo elgesį parodymų davimo metu.[177] Štai Bylose Makeyev v Russia, Vladimir Romanov prieš Rusiją bylose apklausiant liudytojus ikiteisminio tyrimo metu nebuvo daromas vaizdo įrašas, EŽTT pažymėjo, kad jeigu liudytojo apklausa būtų filmuojama, tai leistų teisėjui susidaryti nuomonę apie parodymų patikimumą, bei galėtų būti suvaržytas gynybos teises kompensuojantis veiksnis.[178]

Nors buvo pasakyta, kad nepažeidžiamos kaltinamojo teisės jeigu jis ikiteisminio tyrimo metu galėjo užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, tačiau tai nereiškia, kad jis taip pat negali užduoti kaltinimo liudytojams klausimų bylą nagrinėjant teisme.[179] Tačiau, tai kad gynybai bent vienoje baudžiamojo proceso stadijoje buvo leista pateikti klausimus bet kokiu būdu, pavyzdžiui jeigu liudytojas yra užsienyje raštu arba tiesiogiai, jeigu jis yra toje pačioje su įtariamuoju šalyje, EŽTT praktikoje tai vertinama, kaip tinkamas suvaržytas gynybos teises kompensuojantis veiksnis.[180]

Kadangi EŽTT praktika pradėjo kisti, kito ir Lietuvos teismų praktika. Jeigu anksčiau, gynybai jokioje proceso stadijoje neapklausus kaltinimo liudytojus, buvo konstatuojamas asmens teisės į gynybą pažeidimas, tai dabar matoma visai kita situacija. Formuojama tokia praktika, kad net ir neapklaustų gynybos liudytojų parodymai, gali būti vertinami, kaip įrodymai kurių pagrindu gali būti grindžiamas nuosprendis, kai šie parodymai, įvertinant jų svarbą byloje yra pakankamai patikimi, jeigu yra kitų kompensuojančių garantijų, kurios kiekvienoje byloje yra skirtingos.

Kai gynyba negalėjo įgyvendinti savo teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, nei vienoje proceso stadijoje, nustačius priežastys dėl kurių liudytojai nedalyvauja teisme, teismas turi įvertinti kokia yra parodymų įrodomoji vertė. Jeigu tai yra esminiai arba vieninteliai parodymai byloje, teismas turi patikrinti visą baudžiamąjį procesą, įvertinti ar nebuvo padaryta kitų baudžiamojo proceso pažeidimų. Būtina įvertinti kokiomis teisėmis į gynybą galėjo pasinaudoti kaltinamasis ar parodymų patikimumas buvo nustatomas tinkamai, ar yra pakankamų kompensuojančių garantijų. Pripažinus parodymus patikimais nustačius, kad yra pakankamų kompensuojančių garantijų, suteikiant kaltinamajam teisę aktyviai dalyvauti procese, nenustačius esminių BPK pažeidimų apkaltinamąjį nuosprendį

[177] Blokhin v. Russia, Eur. Ct. H. R 47152/06 (2016)
[178] Makeyev v Russia, Eur, Ct. H. R 13769/04 (2009)
[179] Karpenko v Russia, Eur, Ct. H R 5605/04 (2012)
[180] Paic v. Croatia, Eur. Ct. H. R 47082/12 (2016)

galima grįsti gynybos neapklaustais liudytojų parodymais, nepažeidžiant asmens teisės į teisingą teismą.

## IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Asmens teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams yra viena iš svarbiausių asmens teisių baudžiamajame procese. Nors ši teisė ir nėra įtvirtinta Konstitucijoje, ji yra sudėtinė asmens teisės į gynybą dalis. Taip pat teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams susijusi su šalių lygiateisiškumo ir rungimosi principais, nes šiais principais užtikrinama tai, kad įtariamasis (kaltinamasis) galės rungtis lygiomis su kaltinimo teisėmis.

2. Atliktas tyrimas rodo, kad konvencinė kaltinamojo (įtariamojo) teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams yra aiškinama plečiamai.

2.1. Teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizuojama apklausiant kaltinimo liudytojus pačiam įtariamajam (kaltinamajam), arba jo gynėjui, taip pat gynyba gali prašyti, kad apklausą atliktų pareigūnas. Tai, kad gynybos ar pareigūno kaltinimo liudytojams užduodami klausimai vienoje stadijoje laikoma pakankama garantija, kad laikomasi gynybos teisių.

2.2. Gynyba gali prašyti apklausti ne tik kaltinimo liudytojus, bet ir gynybos. Teismui tokie prašymai neprivalomi, tačiau nemotyvuotas prašymo atmetimas gali būti pripažintas pažeidžiantis Konvenciją ir BPK.

2.3. Kadangi įstatymuose imperatyviai nėra nustatyta, kurioje baudžiamojo proceso stadijoje ši teisė yra įgyvendinama, pagal nuoseklią EŽTT bei LAT praktiką galima teigti, kad ši teisė gali būti realizuojama bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje: ikiteisminio tyrimo metu, bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme arba apeliacinio proceso metu.

3. Tam tikrais atvejais, priklausomai nuo liudytojų pažeidžiamumo dėl amžiaus, dėl grėsmės jų saugumui, dėl specifinių nusikalstamų veikų nuo kurių asmenys yra nukentėję, įstatymų leidėjas gali numatyti specifines apklausos procedūras, todėl asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams įgyvendinimo galimybės skiriasi. Tačiau asmens teisė užduoti klausimus negali būti jomis apribota taip, kad tai paneigtų jo teisę į gynybą. Tokie liudytojai paprastai yra 1) nepilnamečiai, 2) anoniminiai liudytojai, 3) seksualinių nusikaltimų aukos.

3.1. Kai kaltinimo liudytojai yra vaikai, įstatymas numato specialias apklausos taisykles. Remiantis BPK bei LAT praktika galima teigti, kad vaikai dažniausiai apklausiami vieną kartą ikiteisminio tyrimo metu pas ikiteisminio tyrimo teisėją, dažniausiai įtariamajam ir gynėjui nedalyvaujant, taigi paprastai asmuo savo teisę užduoti klausimus realizuoja per ikiteisminio tyrimo teisėją.

3.1.1. Tam tikrais atvejais nepilnamečio apklausoje dalyvauja , ir kartais iš esmės liudytoją apklausia, psichologai. Tokią praktiką LAT laiko tinkamu teisės užduoti klausimus įgyvendinimu, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas tokią apklausą kontroliuoja.

3.1.2. Nuo 2018 m. įsigaliosiantys BPK normų pakeitimai, kuriuose bus įtvirtintas draudimas gynybai dalyvauti nepilnamečio liudytojo (kaltinamojo) apklausoje bei nustatytas būtinas psichologo dalyvavimas mažamečio (visada) ir nepilnamečio apklausoje (daugeliu atvejų), kelia abejonių dėl jų veiksmingo įgyvendinimo. Viena vertus, tokiais pakeitimais stipriai ribojama asmens teisė į gynybą, nors BPK numatyta, kad privalomai turi būti daromas nepilnamečio apklausos vaizdo ir garso įrašas ir tokio įrašo peržiūrėjimas teisme, gali būti suvaržytas kaltinamojo teises kompensuojantis veiksnis. Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad tokiais atvejais būtina visais atvejais daryti vaizdo ir garso įrašą, kuris vėliau turi būti peržiūrimas teisme. Antra vertus, naujos taisyklės reikalauja techninių, organizacinių bei žmogiškųjų resursų, kurie kol kas nenumatyti.

3.2. Asmenys kurie yra nukentėję nuo seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų taip pat yra pripažįstami pažeidžiamais baudžiamojo proceso dalyviais ir jiems gali būti taikomos specialios apsaugos priemonės. Nors seksualinių nusikaltimų aukoms nenustatomos specialios apklausos taisyklės, siekiant išvengti aukos ir įtariamojo akistatos, toks nukentėjusysis turėtų būti apklausiamas jau ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjo. Nors tai, kad pažeidžiamos aukos apklausoje dalyvauja gynėjas arba įtariamasis, nelaikoma esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu, tačiau tokioje apklausoje, įvertinus aukos interesus, gali būti neleidžiama dalyvauti įtariamajam ir jo gynėjui, tačiau jiems turi būti sudaryta galimybė užduoti klausimus per ikiteisminio tyrimo teisėją arba nuotoliniu būdu.

3.3. Išanalizavus EŽTT bei LAT praktiką dėl anoniminių kaltinimo liudytojų apklausos, galima teigti, kad gynyba dažniausiai užduoda klausimus anoniminiams liudytojams per teisėją arba sudarant akustines ir vizualines kliūtis, taip užtikrinant, kad nebūtų atskleista liudytojo tapatybė. Kai apklausiamiems asmenims yra taikomas dalinis anonimiškumas, jie gali būti apklausiami gynybos tiesiogiai, nesudarant tam jokių kliūčių arba nuotolinėmis vaizdo ir garso perdavimo priemonėmis. Įvertinus pakankamai didelę riziką gynybos teisėms, kai liudytojo tapatybė visiškai įslaptinta, gynėjo teisinį statusą, ir tai, kad EŽTT praktikoje asmens teisės užduoti klausimus anoniminiams liudytojams per gynėją yra vertinamas tinkamas šios teisės įgyvendinimas, manytina, kad būtų tikslinga papildyti BPK suteikiant teisę gynėjui susipažinti su anoniminio liudytojo asmens duomenimis ir dalyvauti jo apklausoje.

4. Ilgą laiką Konvenciją pasirašiusios šalių, taip pat ir Lietuvos, teismai rėmėsi EŽTT formuojama praktika dėl to, kad negalima priimti apkaltinamojo nuosprendžio remiantis vien

tik ar lemiamais gynybos neapklaustų liudytojų parodymais. Tačiau nuo 2011 metų tokio draudimo neliko. EŽTT praktikoje formuojami kriterijai, kurie turi būti įvertinti siekiant gynybos neapklaustų liudytojų parodymus perskaityti teisme ir grįsti jais apkaltinamąjį nuosprendį. Tokiais atvejais būtina įvertinti, ar liudytojas teismo procese nedalyvauja dėl svarbios priežasties, tada įvertinti, kokia yra parodymų įrodomoji vertė (galia). t.y. ar jie yra esminiai ar vieninteliai įrodymai byloje. Nustatę šias sąlygas teismai turi patikrinti visą procesą ir įvertinti, ar yra pakankamų kompensuojančių gynybos teisių ribojimus veiksnių. EŽTT ir kasacinės instancijos teismo jurisprudencija leidžia daryti išvadą, kad jeigu nacionaliniai teismai laikosi šių kriterijų, paprastai toks procesas vertinamas kaip teisingas baudžiamasis procesas.

4.1. Svarbi priežastis pagal EŽTT jurisprudenciją gali būti liudytojo mirtis, baimė, liudytojo dingimas, gyvenamoji jo vieta užsienyje, tai, kad liudytojas yra seksualinių nusikaltimų auka ir kita. Tačiau prieš vertinant ar tam tikrą aplinkybę galima pripažinti svarbia liudytojo nedalyvavimo teisme priežastimi, reikia įvertinti kokias pastangas dėjo teismas, kad užtikrinti liudytojo dalyvavimą.

4.2. Lemiamas įrodymas yra toks, kuris gali nulemti bylos baigtį, kad jis būtų pripažintas lemiamu, jis turi būti vertinamas visų įrodymų kontekste.

4.3. Jeigu teismas remiasi liudytojo, kurio parodymų patikimumas reikalauja griežtesnio įvertinimo, parodymais ir nesant galimybės pačiam kaltinamajam jo gynėjui, ar per teisėją apklausti kaltinimo liudytojus, taip pat galimybės, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis kaip kaltinimo liudytojai, gynybos teisės turi būti kompensuojamos. Tuomet teismas yra įpareigotas kruopščiau tikrinti visą procesą, gretinti neapklaustų gynybos liudytojų parodymus su kitais įrodymais, taip pat turi įvertinti, ar buvo pakankamų kompensuojančių veiksnių.

## LITERATŪROS SĄRAŠAS

**Norminiai teisės aktai:**

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. ‘‘Lietuvos Respublikos Konstitucija.‘‘ *Valstybės žinios*, 33-1014 (1992)

2. “Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas.‘‘ *Valstybės žinios*, 37-1341 (2002)

3. ‘‘Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas,,‘‘ Nr. 4612 (2017).

4.‘‘Generalinio prokuroro įsakymas ,,Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymo Nr. I-126 „Dėl Rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“ pakeitimo. 2015 m. vasario 18 d. Nr. I-52,‘‘ TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/9fd3cd50b76711e4b429deed97e8d594

5. ‘‘Generalinio prokuroro įsakymas dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikio vertinimo patvirtinimo. 2016 m. vasario 29 d. Nr. I-63,‘‘ TAR, https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97

6. ‘‘Generalinio prokuroro įsakymas ,,Dėl Rekomendacijų dėl apklausos garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis ikiteisminiame tyrime atlikimo ir įforminimo patvirtinimo,‘‘ TAR, Nr. 11699 (2016).https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b070ae1015b411e6a23dfca0984f2ff9

7. ‘‘Generalinio prokuroro įsakymas dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikio vertinimo patvirtinimo,‘‘ TAR, Nr. 4051. 2016-03-01. https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97

Europos Sąjungos, tarptautiniai ir užsienio valstybių teisės aktai:

8. “Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,‘‘ *Valstybės žinios*, 40-987 (1995)

9. ‘‘Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija.‘‘ 2012/C 326/02

10. ‘‘Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas,‘‘ Valstybės žinios, 77-3288 , (2002).

11.‘‘1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos,‘‘ Valstybės žinios, Nr.108-4037 (2004).

12.‘‘Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES 2012 m. spalio 25 d. kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria

pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR,‘‘http://eurlex.europa.eu/legalcontent/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0029&qid=1491151270145&from=en

13.‘‘Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36 dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti ES Tarybos Pamatinį sprendimą 2002/ 629/ TVR [2011] OL L 101,‘‘ http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0036&from=LT

14. ‘‘Jungtinių Tautų Konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą,‘‘ Valstybės žinios, Nr. 51-1933 (2002).

15. ‘‘Rusijos Federacijos Konstitucija.‘‘ Žiūrėta 2017 m. sausio 16 d. http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm

**Teismų praktika**:

Lietuvos teismų praktika:

1. ‘‘Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas ,,Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1181, 1561 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 3171 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,‘‘, (2000) http://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2015/02/2000-09-19_n.pdf

2. ‘‘Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999m. vasario 5d. nutarimas. ‘‘Dėl parengtinio tyrimo, įrodymų rinkimo būdo ir teisės į gynybą,‘‘ *Valstybės žinios* 1999. Nr. 15-402

3. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2016 m. birželio 16d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/224947268544587/2K-7-2-699/2016

4. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. lapkričio 24d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-511/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/51070216868788/2K-377-511/2016

5. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. gruodžio 15d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje byloje Nr 2K-390-895/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/232940398576936/2K-390-895/2016

6. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. spalio 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332-696/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/47832391872615/2K-332-696/2016

7. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015m. vasario 17d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-699/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/39208879921989/2K-52-699/2015

8. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-697/2017,‘‘ http://eteismai.lt/byla/100804887914048/2K-20 697/2017?word=6.204%20pakeisti%20sutarties%20s%C4%85lygas

9. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-261-648/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/24584213337992/2K-261-648/2016

10. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. gegužės 3d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141-489/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/232635786862375/2K-141-489/2016

11. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-511/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/51070216868788/2K-377-511/2016?word=teise%20uzduoti%20klausimus%20kaltinimo%20liudytojams

12. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-572/2011,‘‘ http://eteismai.lt/byla/206278443787680/2K-572/2011

13. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004m. gruodžio 7d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 680/2004,‘‘ http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=27486

14. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014m. gruodžio 2d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-404/2014,‘‘ TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.B7031812DA5C

15. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2014 m. sausio 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-15/2014,‘‘ http://eteismai.lt/byla/186346458438678/2K-15/2014

16. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014m. lapkričio 11d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-450/2014,‘‘ http://eteismai.lt/byla/43287741914787/2K-450/2014

17. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. rugsėjo 25 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2012,‘‘ http://eteismai.lt/byla/103364079194072/2K-409/2012

18. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-515-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/213841310351900/2K-515-976/2015

19. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-489/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/33060064417638/2K-211-489/2016

20. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016m. spalio 18 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-746/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/213461533929491/2K-281-746/2016

21. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/17056159372541/2K-539-976/2015

22. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-261-648/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/24584213337992/2K-261-648/2016

23.. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-146-222/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/246637435685229/2K-146-222/2015

24. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 17 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-489/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/100762531093845/2K-43-489/2015

25. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014m. sausio 11d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-115/2014,‘‘http://eteismai.lt/byla/46237143973578/2K-115/2014

26. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013,‘‘ http://eteismai.lt/byla/157915211449246/2K-454/2013

27. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015,“ http://eteismai.lt/byla/17056159372541/2K-539-976/2015

28. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-454/2013,‘‘ http://eteismai.lt/byla/157915211449246/2K-454/2013

29. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. gegužės 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141-489/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/232635786862375/2K-141-489/2016

30. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-461/2004,‘‘ http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=27029

31. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. vasario 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-1-693/2017,‘‘ http://eteismai.lt/byla/9638046809570/2K-7-1-693/2017

32. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008,‘‘ http://eteismai.lt/byla/49852131800504/2K-P-221/2008

33. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. gegužės 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-489/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/33060064417638/2K-211-489/2016

34. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. rugsėjo 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-295-507/2016.‘‘ http://eteismai.lt/byla/240159493637256/2K-295-507/2016

35. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-426-507/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/231605258850874/2K-426-507/2016?word=teis%C4%96%20U%C5%BDDUOTI%20KLAUSIMUS%20KALTINIMO%20LIUDYTOJAMS

36. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-23-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/262879475036951/2K-23-976/2015

37. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/145393170532333/2K-276-976/2015

38. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-372-677/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/30950931501061/2K-372-677/2016

39. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-648/2017,‘‘ http://eteismai.lt/byla/265909073480240/2K-43-648/2017?word=neblaivus%20liudytojas

40. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. lapkričio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377-511/2016,‘‘ http://eteismai.lt/byla/51070216868788/2K-377-511/2016

41. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegijos 2017 m. vasario 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017,‘‘ http://eteismai.lt/byla/9638046809570/2K-7-1-693/2017

42. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-942/2015,‘‘ https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.D82C93102DD0

43 ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 1 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/17056159372541/2K-539-976/2015

44. ‘‘Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015,‘‘ http://eteismai.lt/byla/145393170532333/2K-276-976/2015?word=al%20khawaja

45. ‘‘Panevėžio apygardos teismo 2016 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-195-366/2016,‘‘ HTTP://ETEISMAI.LT/BYLA/13789979860221/1A-195-366/2016

**Tarptautinių teismų praktika:**

46. Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R. 26766/05, 22228/06, (2011)

47. Schatschaschwili v. Germany Eur. Ct. H.R. 9154/10 (2015)

48. Karpenko v. Russia, Eur. Ct. H.R. 5605/04 (2012).

49. Bricmont v. Belgium, Eur. Ct. H.R. 10857/84 (1989).

50. Kostovski v Netherlands, Eur. Ct. H.R. 11454/85 (1990).

51. Luca v Italy, Eur. Ct. H.R. 33354/96 (2001).

52. Van Mechelen and others v. The Netherlands, Eur. Ct. H.R 22007/03 (1997).

53. Bonisch v Austria. Eur. Ct. H. R 31930/04 (2007)

54. Delta v. France, Eur. Ct. H. R 11444/85 (1990)

55. Mild and Virtanen v. Finland, Eur. Ct. H. R 39481/98 and 40227/98 (2005)

56. Saidi v. France, Eur. Ct. H. R. 14647/89 (1993)

57. Luca v. Italy, Eur. Ct. H. R. 43870/04 (2013).

58. Accardi and Others v. Italy, Eur. Ct. H. R. 30598/02 (2005).

59. Craxi v. Italy, Eur. Ct. H. R. 25337/94 (2002)

60. S.M v Sweden, Eur. Ct. H. R. 47683/08 (2009).

61. Ludi v. Switzerland, Eur. Ct. H. R. 12433/86 (1992).

62. Solakov v. the Former Yugoslav republic of Macedonia, Eur. Ct. H. R 47023/99(2001).

63. Perna v. Italy, Eur. Ct. H. R 48898/99 (2001).

64. Vidal v. Belgium, Eur, Ct. H. R 12351/86 28.10 (1992).

65. Boris Popov v. Russia, Eur. Ct. H. R. 23284/04 ( 2010).

66. Guilloury v. France, Eur. Ct. H. R 62236/00 (2006).

67. Škaro v. Croatia, Eur. Ct. H. R 6962/13 (2016).

68. Isgro v. Italy, Eur. Ct. H. R 11339/85 (1991).

69. Magnusson v Sweden, Eur. Ct. H. R. 53972/90 (2004).

70. S.N v Sweden, Eur. Ct. H. R. 34209/96 (2002).

71. Melnikov v Russia, Eur. Ct. H. R. 23610/03 (2010).

72. Gäfgen v. Germany, Eur. Ct. H. R. 22978/05 (2010).

73. Gani v. Spain, Eur. Ct. H. R. 61800/08 (2013).

74. Aigner v. Austria, Eur. Ct. H. R. 28328/03 (2012).

75. Scheper v Netherlands, Eur. Ct. H. R. 39209/02 (2005).

76. Doorsen v Netherlands, Eur. Ct. H. R. 20524/92 (1996).

77. Van Mechelen and Others v The Netherlands, Eur. Ct. H. R. 21363/93 (1997).

78. Visser v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R. 26668/95 (2002).

79. Kok v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R. 43149/98 (2000).

80. Suldin v. Russia, Eur. Ct. H. R 20077/04 (2014).

81. Aleksandr Valeryevich Kazakov v. Russia, Eur. Ct. H. R 16412/06 (2015).

82. Gabrielyan v. Armenia, Eur Ct. H. R 8088/05 (2012).

83. Vidgen v the Netherlands, Eur. Ct. H. R 29353/06 (2012).

84. Lüdi v. Switzerland, Eur. Ct. H. R 12433/86 (1992).

85. Lučić v. Croatia, Eur. Ct. H. R. 5699/11 (2014).

86. El Khoury v Germany, Eur. Ct. H. R 8824/09 and 42836/12 (2015).

87. Dimovic v. Serbia, Eur. Ct H. R, 24463/11 (2016)

88. Seton v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R, 55287/10 (2016)

89. Paic v. Croatia, Eur. Ct. H. R 47082/12 (2016).

90. Makeyev v. Russia, Eur. Ct. H. R 13769/04 (2009).

91. Rachdad v. France, Eur. Ct. H. R 71846/01 (2003).

92. Yevgeniy Ivanov v. Russia, Eur. Ct. H. R 27100/03 (2013).

93. Birutis prieš Lietuvą, Eur. Ct. H. R 47698/99 ir 48115/99 (2002).

94. Blokhin v. Russia, Eur. Ct. H. R 47152/06 (2016).

95. Dimovic v. Serbia, Ect H R, 24463/11 (2016).

96. Krasniki v The Czech Republic. Eur, Ct H R, 51277/99 (2006).

97. Sheper v. Netherlands, Eur. Ct. H R 59209/02 (2005).

98. V.D v. Romania, Eur. Ct. H R 7078/02 (2010).

99. Makeyev v. Russia, Eur. Ct. H. R 13769/04 (2009).

100. Karpenko v Russia, Eur, Ct. H R 5605/04 (2012).

101. Popov v Russia, Eur Ct. H R 26853/04 (2006).

**Specialioji literatūra:**

1. Ažubalytė, Rima.‘‘ Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese.‘‘ Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo: (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui).* Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė. 159-204. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011.

2. Belevičius, Linas, Raimundas Jurka, ‘‘Proceso veiksmų atlikimo garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis galimybės,‘‘ *Jurisprudencija. Mokslo darbai* 10(100) 75–83 (2007). https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2672/2476.

3. Bird, Jame.‘‘Article 6 in the supreme court: conflicting views on the right of confrontation‘‘ Plymouth Law and Criminal Justice Review (2014) 1. http://www.plymouthlawreview.org/vol6/Bird%20PLR%20amended%20draft.pdf

4. Bo Langsted, Lars, Peter Garde, Vagn Greve. *Criminal Law in Denmark*. Kluwer Law International, 2010. https://books.google.lt/books?id=bgaYQRLJSu0C&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

5. Castillo de la Torre, Fernando, Eric Gippini Fournier. *Evidence, Proof and Judicial Review in EU Competition Law*. UK: Edward Elgar Publishing, 2017. https://books.google.lt/books?id=GnhHDgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

6. De Brouwer, Anne-Marie. *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*. Intersentia nv, 2005. https://books.google.lt/books?id=JhY8ROsA39kC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

7. D. Jackson, John, Sarah J. *The Internationalisation of Criminal Evidence*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2012.

https://books.google.lt/books?id=etsbWnm4fToC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

8. Girdauskas, Mindaugas.‘‘Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai.‘‘ *Teisė 53,* 1392-1274, (2004): 102-116. http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367154593543/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

9. Goda, Gintaras, “Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė,‘‘ *Teisė* 36.1392-127, ( 2000): 7-17. http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367185455346/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content.

10. Gušauskienė, Marina. “Teisė į gynybą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos.‘‘ Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2007.

11. Harris, David John, Michael O'Boyle, Colin Warbrick. *Law of the European Convention on Human Rights*. UK: Oxford University Press, 2009.

12. Harris, David, Michael O'Boyle,Ed Bates,Carla Buckley. *Law of the European Convention on Human Rights Third edition*. UK: Oxford University Press, 2014. https://books.google.lt/books?id=NvH8AwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

13. Jurka, Raimundas. ,,Teisės į gynybą garantijos realumas: nuo ieškojimų iki atradimų‘‘ žiūrėta 2016 09 29. http://denver.infolex.lt/advoco_old/getfile.aspx?dokid=36c194d8-72cb-4f44-a1e7-7f97b195dbec

14. Jurka, Raimundas. ‘‘Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą.‘‘ *Jurisprudencija* 75(67) (2005): 30-36. https://www.mruni.eu/upload/iblock/649/004_jurka.pdf

15. Jurka, Raimundas, Rima Ažubalytė, Marina Gušauskienė, Artūras Panomariovas. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009.

16. Keane, Adrian, Paul McKeown. *The Modern Law of Evidence: 11th edition*. United Kingdom: Oxford University Press, 2016. https://books.google.lt/books?id=kHvnCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

17. Makarova, Zinaida. *Professionaljnaja zaščita podozrevaemyx, obvinjaemych*. Litres,2017.https://books.google.lt/books?id=a4_dCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

18. Merkevičius, Remigijus. *Baudžiamasis procesas. Įtariamojo samprata.* Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.

19. Merkevičius, Remigijus. "Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju," *Teisė,* Nr. 57 (2005): 106-127. http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:J.04~2005~1367155715857/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

20. Murauskienė, Dovilė. ''Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos,'' *Jurisprudencija*. *Mokslo darbai*, 22(2) 2029-2058, (2015): p. 382-405. http://www.mruni.eu/upload/iblock/046/jurisprudencija-382-405psl-Murauskiene.pdf.

21. Laptev, Pavel Aleksandrovich, "Evropejskaja konvencija o zaščite prav čeloveka i osnovnyh svobod v pravovoj sisteme Roccii: problemi teorii i praktiki vzaimodejstija'' Daktaro disertacija, 2006. http://www.dissercat.com/content/evropeiskaya-konventsiya-o-zashchite-prav-cheloveka-i-osnovnykh-svobod-v-pravovoi-sisteme-ro

22. Osipov Artem Leonidovich. "Realizacija trebovanij statji 6 konvenciy o zaščite prav čeloveka i osnovnyh svobod pri rasmotrenii ugolovnyh del sudom pervoj instancii.'' Daktaro disertacija, 2010. Žiūrėta 2016 gruodžio 1d. http://www.dissercat.com/content/realizatsiya-trebovanii-stati-6-konventsii-o-zashchite-prav-cheloveka-i-osnovnykh-svobod-pri

23. Pumputis, Alvydas, Rasa Ragulskytė-Markovienė, Milda Vainiutė, Agnė Tvaronavičienė, Kristina Kenstavičienė, Algimantas Šindeikis, Juta Večerskytė-Alshaiban, Dainius Kenstavičius, Edmundas Sakalauskas, Kristina Miliauskaitė, Ieva Deviatnikovaitė, Darius Butvilavičius, Saulė Vidrinskaitė, Darijus Beinoravičius, Violeta Kosmačaitė, Elena Vaitiekienė, Juozas Žilys. *Pasaulio valstybių Konstitucijos. 1 tomas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016. http://ebooks.mruni.eu/pdfreader/pasaulio-valstybi-konstitucijos-i-tomas83029

24. Reid, Karen.*A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*. UK: Sweet & Maxwell, 2011. https://books.google.lt/books?id=VYB3mqdTv3sC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

25. Stefan, Trechsel, and Sarah J. Summers. *Human rights in criminal proceedings.* Oxford [England]: Oxford University PR, 2005.

26. Spencer, J R. *Hearsay Evidence in Criminal Proceedings second edition*. US: Bloomsbury Publishing, 2014.

https://books.google.lt/books?id=BTTaBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

27. Šapalaitė, Eglė. ‘‘Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos,‘‘ *Jurisprudencija. Mokslo darbai* 3(93) (2007); 83–91. http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367162926607/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content.

28. Štarienė, Lijana. “Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį.‘‘ Daktaro disertacija, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

29. Vainiutė, Milda, Edita Žiobienė, Kristina Kenstavičienė, Darijus Beinoravičius , Ramunė Švedaitė, Ona Buišienė, Vytautas Sinkevičius , Juozas Valčiukas, Indrė Pukanasytė, Juta Večerskytė-Alshaiban, Roberta Firavičiūtė, Alvydas Pumputis, Milda Vainiutė, Algimantas Urmonas, Jankauskas, Jonas Juškevičius, Kazimieras Meilius, Virginijus Kanapinskas, Edita Žiobienė, Milda Vainiutė, *Pasaulio valstybių Konstitucijos, 3 tomas*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2016. http://ebooks.mruni.eu/pdfreader/pasaulio-valstybi-konstitucijos-iii-tomas

30. Žilys, Juozas, Mantas Varaška, Indrė Kavoliūnienė, Milda Vainiutė, Paulius Griciūnas, Birutė Mikulskienė, Elena Vaitiekienė, Ernestas Spruogis, Loreta Braždienė, Monika Dumbrytė-Ožiūnienė, Gintaras Kalinauskas, Darijus Beinoravičius, Dalia Misiūnaitė-Kamarauskienė, Jonas Juškevičius, Kazimieras Meilius, Živilė Šutavičienė, Tadas Valančius Laimonas Markauskas, Toma Birmontienė, Vytautas Šlapkauskas, Jolanta Bieliauskaitė, Alvydas Šakočius. *Pasaulio valstybių Konstitucijos, 2 tomas*.Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2016). http://ebooks.mruni.eu/reader/pasaulio-valstybi-konstitucijos-ii-tomas/984.

31. Welch, Tim, Huma Haider, Martin Meenagh and Yassin M'Boge, ‘‘Witness anonymity at the international criminal court: due process for defendants, witnesses or both?,‘‘ *The Denning Law Journal Vol 23* (2011). 29-46. .http://ubplj.org/index.php/dlj/article/viewFile/363/392

Elektroniniai leidiniai:

32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės mėnesio teismo praktikos apžvalga.Žiūrėta 2017.04.18.file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/lat_aktuali_praktika_geguze%20(9).pdf

33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. teismo praktikos apžvalga. p.9-10. Žiūrėta 2017.04.17.file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/lat_aktuali_praktika_gegu%C5%BE%C4%97.pdf

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio mėnesio praktikos apžvalga. Žiūrėta 2017.04.18.file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/lat_aktuali_praktika_bir%C5%BEelis%20(3).pdf

35. Teisėjų Taryba, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai, ‘‘ Dėl duomenų ir nuomonės pateikimo.‘‘ 2015 gegužės 29 d.
Žiūrėta 2017 vasario.15 d. file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/lydintys%20dokumentai.pdf

36. ‘‘Nuo 2018 metų liepos 1 dienos nepilnamečių apklausas bus galima vykdyti tik specialiose patalpose ir pasitelkus profesionalų psichologą,‘‘ Žiūrėta 2017 balandžio 16 d. http://sputniknews.lt/society/20170314/2453671/seimas-vaiku-apklausose-privales-dalyvauti-psichologas.html

37. UNODC,‘‘Handbook on Criminal Justice Responses to Terrorism,‘‘ Žiūrėta 2016 gruodžio 15d. United Nations Publications, 2009
https://www.unodc.org/documents/terrorism/Handbook_on_Criminal_Justice_Responses_to_Terrorism_en.pdf

38. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, ‘‘Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas.‘‘ Žiūrėta 2017m. sausio 20d. Vilnius, 2014. https://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf

## ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo – asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams siekis buvo nustatyti probleminius aspektus su kuriais susiduria gynyba realizuojant šią teisę. Šiuo tikslu bandyta analizuoti pažeidžiamų baudžiamojo proceso dalyvių, tokių kaip vaikai, seksualinių nusikaltimų aukos, anoniminiai liudytojai, apklausos ypatumus. Išanalizavus EŽTT bei LAT praktiką tokiose bylose, galima teigti, kad gynyba dažniausiai teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams realizuoja netiesiogiai, o per ikiteisminio tyrimo teisėją arba visai neturi galimybės realizuoti šios teisės, tačiau EŽTT bei LAT praktikoje tai nevisada laikoma Konvencijos ar esminiu BPK pažeidimu. Kadangi EŽTT praktikoje pažymėta, kad apkaltinamąjį nuosprendį galima grįsti gynybos neapklaustų liudytojų parodymais, todėl analizuojant EŽTT taip pat ir LAT praktiką tokiose bylose, pateikiamos išvados, kurios padės suprasti kuria linkme einama bylose, kuriose gynyba negalėjo užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. Pateikiami pasiūlymai, leistų mažiau riboti asmens teisę į gynybą.

## ABSTRACT

The aim of the final Master's thesis on the subject of a person's right to question witnesses for the prosecution was to identify the problematic aspects, faced by the defence when implementing such right. For this purpose, attempts were made to analyse the peculiarities of questioning of vulnerable participants of the criminal process, such as children, victims of sex crimes and anonymous witnesses. Upon analysing the practice of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of Lithuania in similar cases, one can state that the defence most frequently implements its right to question witnesses for the prosecution indirectly, via the pre-trial investigation judge or has no right to question the witnesses whatsoever. However, in the practice of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of Lithuania that is not always considered an essential violation of the Convention or the Code of Criminal Procedure. In the practice of the European Court of Human Rights it is stated that the conviction judgement may be based by testimonies by witnesses, not questioned by the defence, therefore, when analysing the practice of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of Lithuania in such cases, conclusions are provided, which help to understand the direction of the cases, in which the defence was not able question witnesses for the prosecution. The provided suggestions would allow for less limiting a person's right to defence.

## SANTRAUKA

Asmens teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams atsiskleidžia per asmens teisę į gynybą, rungimosi bei lygiateisiškumo principus. Neabejotina, kad ši teisė yra viena iš svarbiausių asmens teisių, kuri įtvirtinta tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose.

Taip pat analizuojamas asmens teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams turinys: tai asmenys kurie gali realizuoti šia teisę bei stadijos kuriuose ši teisė realizuojama. Teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams gali pats įtariamasis (kaltinamasis), jo gynėjas arba teisėjas. Tai galima padaryti ikiteisminio tyrimo metu, bylą nagrinėjant I-osios instancijos arba apeliacinės instancijos teisme. Dažniausiai su šios teisės realizavimo sunkumais susiduriama, kai liudytojai yra pažeidžiami baudžiamojo proceso dalyviai. Todėl, išanalizavus EŽTT bei LAT praktiką galima teigti, kad tokius liudytojus galima apklausti nuotolinio perdavimo priemonėmis, sudarant akustines ir vizualines kliūtis arba per teisėją.

Nelikus griežto draudimo grįsti apklatinamąjį nuosprendį neapklaustais gynybos liudytojų parodymais, EŽTT jurisprudencijoje buvo suformuoti kriterijai, kuriuos įvertinus svarstoma, ar galima liudytojų parodymus perskaityti teisme ir grįsti jais nuosprendį. Vertinama ar yra svarbi priežastis dėl kurios liudytojas nedalyvauja teisme, ar liudytojo parodymai yra lemiami ar vieninteliai nustačius, bent vieną iš šių sąlygų vertinama ar yra pakankamų tokio įrodymo nepatogumo kompensuojančių veiksniu. Išanalizavus LAT praktiką tokiose bylose akivaizdu, kad praktikoje vis labiau ribojama asmens teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams tiesiogiai ikiteisminio tyrimo metu arba bylą nagrinėjant teisme ypatingai tada, kai liudytojai yra pažeidžiami baudžiamojo proceso dalyviai, kuriems reikalingos teisinės apsaugos priemonės.

Kadangi EŽTT bei LAT praktikoje nebelieka draudimo apkaltinamojo nuosprendžio grįsti vien tik anoniminio liudytojo parodymaisSiūloma BPK įtvirtinti leidimą gynėjui dalyvauti anoniminio liudytojo apklausoje, taip pat susipažinti su liudytojo tapatybe. Tokia galimybė kompensuos kaltinamojo (įtariamojo) teisės gintis sunkumus.

## SUMMARY

A person's right to question witnesses for the prosecution unfolds through a person's right to defence, as well as through principles of contest and equality. Without any doubt, this right is one of the most important rights of a person, consolidated in the national and international legal acts.

The thesis also provides an analysis of the content of a person's right to question witnesses for the prosecution, i.e. the persons, who may implement the right and the phase of the procedure, when the right may be implemented. The right to question witnesses for the prosecution may be used by the suspect (defendant), his/her defender or by the judge. The questioning can be performed during the pre-trial investigation, during the examination of the case in the court of first instance or in the court of appeal instance. The difficulties, relating with implementation of the right, are most frequently faced when witnesses are vulnerable participants of the criminal procedure. Therefore, upon analysing the practice of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of Lithuania it can be stated that such witnesses may be questioned by using remote means of communication, creating acoustic or visual disguise or through a judge.

After abolishing the strict inhibition to base a conviction judgement without questioning the witnesses for the defence, the jurisprudence of the European Court of Human Rights formulated the criteria, according to which it is decided whether witnesses' evidence may be read in court and whether the judgement may be based by such evidence. It is evaluated whether there is an important reason, due to which the witness does not participate in court procedures and whether the witness's testimony is crucial after establishing that at least one of the above conditions is evaluated and whether there are sufficient factors, compensating for inconvenience of such evidence. Upon analysing the practice of the Supreme Court of Lithuania in such cases, it is obvious that the person's right to question witnesses for the prosecution directly during the pre-trial investigation or when hearing the case in court becomes more and more restricted, especially if the witnesses are vulnerable participants of the criminal procedure, who need legal protection measures.

Since the practice of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of Lithuania no longer provides for the inhibition to base the conviction judgement only by evidence of an anonymous witness, it is suggested to consolidate in the Code of Criminal Procedure the permission for the defender to participate in the questioning of the anonymous witness and also learn the witness's identity. Such possibility will compensate for the difficulties, relating to the defendant's (suspect's) right to defend him/herself.

**Priedas Nr. 4**

Forma patvirtinta Mykolo Romerio universiteto
Senato 2012 m. lapkričio 20 d. nutarimu Nr.1SN-10

**PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ**

2017.05.02
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

Teisės fakulteto/ baudžiamosios teisės ir proceso instituto, baudžiamosios teisės ir kriminologijos programos

*(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)*

Studentas(ė) Lolita Tarasevičiūtė

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„Asmens teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams/ The person's right to examine or have examined witnesses against him":

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.